

Єротей Пігуляк

Верховинські згадки

Косів
Писаний Камінь
2018

ББК 42.891 (4 Укр)
П70

Пігуляк Єротей.

П70 Верховинські згадки. В полонині, ч.І. Над озером, ч.ІІ. — Косів.
Писаний Камінь 2018. — 202 с.

ББК 42.891 (4 Укр)

©Є. Пігуляк. 2018

©Писаний Камінь. 2018

©Всеукраїнське Товариство «Гуцульщина», 2018

Єротей Пігуляк

Основною метою роботи громадської організації Всеукраїнське товариство «Гуцульщина», яке протягом 28 років успішно функціонує на теренах Гуцульського етнографічного регіону, є налагодження співпраці з органами місцевого самоврядування і виконавчої влади, підприємствами та організаціями, науковими і освітніми установами, творчими спілками, громадськими організаціями, засобами масової інформації в соціально-еко-

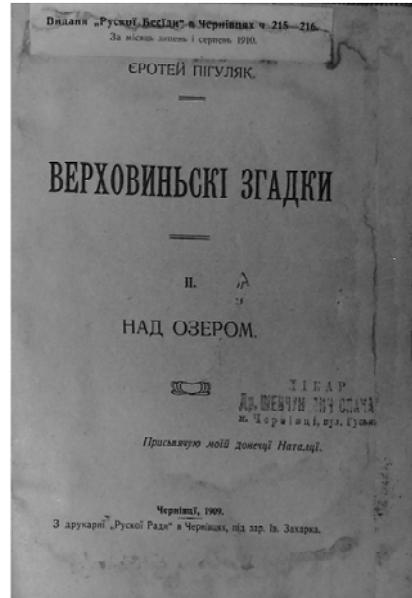
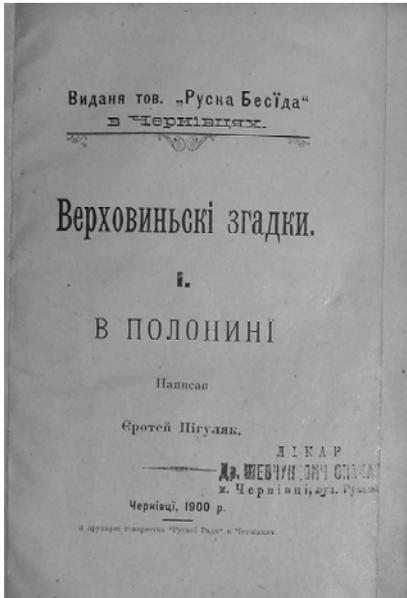

номічній, культурно-мистецькій, освітянсько-науковій і краєзнавчій сферах. Всеукраїнське товариство «Гуцульщина» організовує Міжнародні Гуцульські фестивалі, огляди народної творчості і виставок прикладного мистецтва, інших культурно-просвітницьких заходів, пов'язаних з історичною спадщиною, архітектурою, традиціями, побутом гуцулів.

Товариство сприяє проведенню регіональних та міжнародних конференцій, круглих столів з різних аспектів соціально-економічного, державно-політичного, культурно-духовного розвитку регіону Гуцульщини та збереження кращих надбань гуцульської культури в Україні та за її межами, налагоджує співпрацю з науковими та освітянськими установами з виховання у молоді поваги до історичних надбань та сьогодення Гуцульщини.

Важливим аспектом роботи Товариства є допомога різним організаціям і особам у виданні науково-популярної, методичної та краєзнавчої літератури, що стосується цього унікального куточка Карпат.

У попередні роки свого існування Товариство під керівництвом світлої пам'яті Дмитра Ватамаюка були видані та перевидані десятки унікальних книг та журналів. Це і широко відомі «Гуцульський

календар» та журнал «Гуцульщина». В 1997 році світ побачило таке перевидання як п'ятитомник «Гуцульщина» Володимира Шухевича. Перша книга цього видання ще в далекому 1899 році була редактована Іваном Франком та за рекомендацією Олександра Колесси була опублікована накладом Наукового товариства імені Шевченка. Це репринтне перевидання вже давно стало букіністичною рідкістю в Україні і тому знову існує нагальна потреба його перевидання.

За сприяння Товариства були видані також книги визначного гуцульського громадсько-політичного діяча, етнографа, письменника, посла до польського сейму, війта Жаб'я Петра Шекерика-Доникова — «Дідо Іванчик» (2007) та «Рік у віруваннях гуцулів» (2009).

Причетне Товариство і до другого видання ґрунтовного дослідження «Гуцульська спадщина» авторства відомого вченого-етнографа, жителя Німеччини, доктора Івана Сеньківа (2014). Багато цікавих та унікальних книг побачили світ та поповнили бібліотеки людей, які цікавляться Гуцульщиною саме завдяки роботі всього Товариства.

Тому, продовжуючи добру та багаторічну видавничу традицію, цим разом ми презентуємо Вашій увазі, без перебільшення, унікальне перевидання книги Єротея Григоровича Пігуляка «Верховинські згадки». На нашу думку, ця книга є досить цікава, але маловідома для широкого кола читачів. Єротей Пігуляк — видатний український педагог, публіцист, поет, прозаїк, громадський та політичний діяч - Буковини. На початку ХХ століття він створив самобутній літературний твір: «Верховинські згадки», що складається з двох томів: I том — «В полонині» та II том — «Над озером».

Вперше про ці унікальні книги, присвячені давній Верховинщині, я почув ще багато років тому, від молодого науковця, кандидата історичних наук, члена нашого Товариства, Ярослава Зеленчука. Йому вдалося отримати сканкопії цих книг в польській науковій бібліотеці та Відділі рідкісної книги бібліотеки Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. З великою приємністю, як кажуть, на одному диханні, я прочитав ці книги та старався всіляко підтримувати Ярослава Зеленчука в його наукових дослідженнях та пошуках родинних нащадків Єротея Пігуляка. І яка була моя радість, коли пан Ярослав розказав нам, що натрапив на сліди родичів в Чернівцях та Косові, що, напевне, доможе відкрити нові, досі невідомі факти з історії славетного роду Пігуляків. Із «Історії роду Пігуляків», написаної їхнім родичем, Сильвестром Пігуляком, який проживав в Америці, вдалося довідатися багато цікавого, що в свою чергу знайшло відображення в його статті під назвою «Професор з Чивчина», яка опублікована в 23 номері «Гуцульського календаря на 2018 рік».

Своєрідним відкриттям для нас стало те, що ці книги, авторства Єротея Пігуляка, сканкопії яких так важко було отримати з Польщі та Чернівців, надійно зберігаються у пана Володимира Васильовича Тутуруша, члена нашого Товариства, шанованого жителя міста Косова, ветерана медицини, палкого красзнавця та бібліофіла, який також вже багато років захоплений ідеєю перевидання цього двотомника.

Останньою краплею, що спричинила до перевидання цих уні-

кальних книг став дзвінок члена нашого Товариства, жителя Івано-Франківська Василя Лосюка, який прочитавши статтю Ярослава Зеленчука в «Гуцульському календарі», у якому, окрім наукової статті, були поміщені декілька уривків з цих творів, він запитав, де можна прочитати всю книгу і цікавився, чи не планує Товариство її перевидання.

Тому ми на засіданні управи ГО Всеукраїнське товариство «Гуцульщина» вирішили зайнятися перевиданням саме цих творів Єротея Пігуляка, які ми і пропонуємо тепер вашій увазі, шановні читачі. Читайте на здоров'я, закохуйтеся в давню Гуцульщину, в її талановитих людей, прекрасні гірські краєвиди та благородний дух, який наповнює цей унікальний куточок Українських Карпат.

З повагою, щиро Ваш
Голова ГО Всеукраїнського товариства «Гуцульщина»
Дмитро Стефлюк, син Петра

Професор з Чивчина Єротей Пігуляк

Поряд з видатними діячами культури України Іваном Франком, Михайлом Грушевським, Михайлом Гнатюком, Михайлом Коцюбинським, Лесею Українкою, Гнатом Хоткевичем та багатьма іншими визначними особистостями, Гуцульщина здавна надихала багатьох світочів української та світової культури до життя і творчої діяльності своєю неповторною красою та таємничою загадковістю гір і людей.

Досить цікавою, але маловідомою у наш час для широкого кола читачів є постать видатного педагога, публіциста, поета, прозаїка, громадського та політичного діяча Буковини — Єротей Григоровича Пігуляка. Він народився 17 жовтня 1851 року в родині місцевого дяка у селі Нові Мамаївці, що належало тоді до Герцогства Буковини Австро-Угорської імперії (тепер село Новосілка Кіцманського району Чернівецької області). Завдяки наполегливим зусиллям батька Григорія він отримує спочатку дяківську освіту, а згодом, з 1860 року стає учнем Православної школи в місті Чернівцях. Опанувавши в шкільні роки німецьку мову, 1871-го року Єротей Пігуляк вступив до популярного в Європі Віденського технічного університету, де вивчав хімію та природознавство.

У 1875 році доля знову повернула його до рідних у Чернівці, де йому запропонували посаду вчителя, а згодом професора Державної реальної школи — нині Чернівецька ЗОШ №2.

Пізніше Єротей став професором Чернівецької вищої реальної школи. У кінці 1890-их Є. Пігуляк почав важко хворіти, у зв'язку з чим змушений був багато часу проводити у Карпатах, де ліками для нього були цілюще смерекове повітря і свіже козяче молоко.

В горах Єротей багато писав, описавши не тільки своє життя, а написав і про місцевих людей — гуцулів. Їх важке життя він змалював так тонко, проникливо, що йому немає рівних. Для нащадків залишилися два його томики — «Верховинські згадки», присвячені доньці Наталії. Перший томик «В полонині» виданий у Чернівцях в 1900 році, другий «Над озером» — в 1909. Основні події першої книги в основному відбуваються на полонині під горою Чивчин, а другої — над озером Шибеним. У них автор вміло вкраплює моменти свого

життя з різних місць тодішньої Австро-Угорської імперії. А писати йому було про що.

Зі своєю просвітницькою місією він «йшов у народ», намагався не оминати увагою жодного українського населеного пункту Буковини. Допомогавав відкривати учбові заклади та читальні. Був одним з фундаторів першого українського селянського кредитного об'єднання «Руська Каса».

У зв'язку з цим Єротея Пігуляк був досить популярною і відомою особою серед місцевого населення.

Поряд з громадською діяльністю Єротея Пігуляк активно займався політикою. 1890-го року його обрали послом до Буковинського крайового сейму, активним членом якого він працював протягом 28 років (1890-1918 рр.). Обирався від Кіцманського округу. У сеймі активно займався у комісіях, був членом Крайового виділу (виконавчого органу сейму), Крайової шкільної ради. Завдяки його зусиллям 1896-го року у Чернівцях було відкрито «Цісарсько-королівську нижчу гімназію» з паралельними українськими класами. Це була друга державна гімназія в Чернівцях і перший український навчальний заклад такого рівня.

Єротея Пігуляк був одним з ідеологів створення у парламенті Буковини потужної міжнаціональної депутатської групи Вільнодумний союз, яка зламала багаторічну «румунську монополію Великих землевласників». Добилася реформування виборчого законодавства, за яким формувався Буковинський крайовий сейм.

У 1898-му році Єротея Пігуляка обрали послом до Австрійського парламенту. У тогочасному парламенті він разом з Миколою фон Васильком представляв буковинських українців. Проте через позиціонування Васильком себе як «старорусина», «народовець» Пігуляк мало співпрацював з ним. Зокрема, категорично відмовився вступати до утвореного «Руського клубу» й об'єднався з «групою О. Барвінського». Після переходу М. Василька до табору «народовців»,

*Дяк з села Нових
Мамаївців Григорій
Пігуляк*

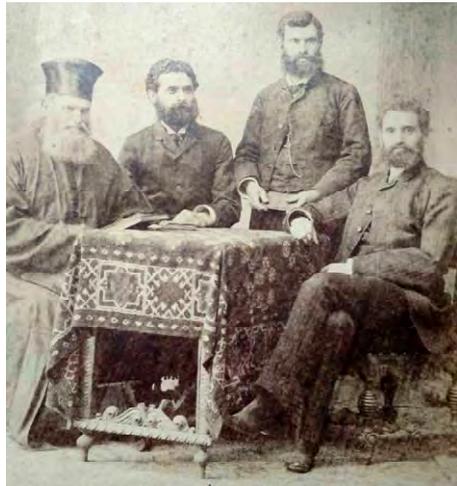
вони вже працювали плідно пліч-о-пліч. Разом з Васильком вони подали декілька десятків різних інтерпеляцій, звернень, запитів до всіляких установ, в яких піднімали болючі питання українства. Особливо варто відзначити запити «Про призначення прокурорських чиновників у Чернівцях, які не володіють українською мовою» від 3 травня 1901 р., «Про неприйняття українських студентів у Чернівецькому університеті» від 26 лютого 1902 р., «Про ставлення до українських учнів у Другій гімназії м. Чернівців» від 21 березня 1902 р. та багато інших. Характерно, що вони торкалися як соціально-економічних, так і політичних та національних проблем краю. Чимало з цих звернень дали позитивний результат.

Єротей Пігуляк був послом парламенту імперії протягом 20 років (1898-1918). 1899-го року Є. Пігуляк став одним із засновників УНДП.

В 1906 році парламентар Єротей Пігуляк у складі делегації від Буковини зустрівся з Цісарем, під час якої обговорювались проблемні питання «русинів Буковини», недосконалість виборчого законодавства, необхідність реалізації закладеного в конституції принципу «рівності всіх народів Австро-Угорщини» в реальному житті.

Під час боротьби за українську державність на Буковині (1918) Єротей Пігуляк активно відстоював право буковинських українців на самовизначення. Був одним з фундаторів Українського крайового комітету Буковини та організаторів Буковинського віче.

Після того, як королівська Румунія окупувала всю територію Буковини, Єротей Пігуляка (незважаючи на вік і хворобу) заарештовали (1919). Решту життя він провів в еміграції у Че-

Григорій Пігуляк з синами Юстином, Дарієм і Єротеем

хословацькій Республіці, де й відійшов у вічність 9 жовтня 1924 року в санаторії Плеш на Закарпатській Україні...

У своїй двотомній літературній праці «Верховинські згадки» Єротея Пігуляк робить тогочасною літературною на Буковині українською мовою дуже влучні описи гір, полонин, потоків, а головне людей, що жили у витоках Чорного і Білого Черемошів, вдало підмічаючи їхні характерні особливості.

Автор захоплений красою гір — як одним із чудес вічності, наповненими таємницями, недоступними людському розуму. Саме

тут автор мав можливість до безтями дихати насиченим п'янкими пахощами гірським повітрям, зігріватися їх теплом та усмішками природи, спостерігаючи, коли над горами котяться клуби хмар, оповиваючи вершини і створюючи химерні видива повітряних замків, казкових тварин і міфічних героїв, дразнячи землю своїми гримасами.

Цікавим є опис «Вічної боротьби води із скалами», на прикладі найбільшого каскаду гуків-водоспадів, що раніше були в устю потоку Гримітного, який впадає у річку Пробійна. Витоки визначного потоку Гримітний, знаходяться під полониною Пнів'є. В автора художнього твору знаходимо мудру народну думку, що вода і камінь

точить: «Вона через сотки тисячі літ вже постирала, позаокруглювала і повиглажувала всі его острі боки, як на точилі». Повітря над каскадом водоспадів Гук (допоки його не знищили трубою міні-гесу) було цілющим: «Над усім тим тремтить збентежений воздух і курява на порошок розбитої води співає ніжно, тужно, ледь замітними тонами».

Будинок Єротея Пігуляка у Чернівцях

Єротеї Пігуляк підкреслює, що велика кількість гірських вершин і полонин, річок і потоків, утворила тут своєрідний «Верховинський світ», у якому гори виглядають, як «заціпенілі гігантські хвилі на розбурханім океані». Описуючи найвищі гори у витоках Чорного і Білого Черемошів, письменник уявляє їх велетенськими сторожами Верховинського світу: «Стоять кругом віковічні сторожі — велетні, такі чогось темні, поважні й задумані, такі грізні».

Дуже важлива думка автора про окремих людей, яким щоденні клопоти заважають дивитися і бачити незрівнянну красу Гуцульщини: «Є люди, що очима теж отак дивляться на сей чудовий світ, та їх очі нічого не бачать, душа нічого не відчуває, бо вони заняті зовсім чим иньшим».

Дуже гарно описано автором власні спостереження сходу сонця із вершин гори Чівчин: «Я стояв безрадно на шпилью Чівчина, сам один серед безкрайного моря, що розстелилось білим сріблом, як далеко око сягало».

Проживаючи високо в горах, автор проникається красою і величчю природи цього неповторного куточка, здавалося відгородженого від усього земного: зеленим морем лісів, високими полонинами, застеленими буйними квітучими травами, дзвінкими гірськими потічками, який дарує душі і серцю незбагненні відчуття єднан-

ня з таємничим гірським світом. Сила і впевненість якого переповнюють єство, яке здається невагомим і готове гордим птахом злетіти над горами, поринаючи у їх казкову красу.

Єротей захоується у цей вільний світ щирих і мудрих людей, що зросли на гірських просторах. Край, де дихається волею, край, де живе наша краса, наша казка і скарби нашого духовного світу.

У своїй книзі Єротей Пігуляк пише, що Чорногора має два верхи: вищий Піп Іван, а нижчий Шурин-Гропа, ніби його найближча подруга. Поблизу, на сході від Чорногори, є протяжна гора Шкорушний, яку він називає внуком Чорногори. З книги ми довідуємось, що Єротей Пігуляк прожив один рік у великому підчорногірському селі Зелене і три вакації на Чівчині. Він пише, що між Шкорушним і Скуповою знаходиться село Зелена Ріка (сучасне Зелене), яке розмістилось у протяжній річковій долині Чорного Черемоша. В цьому селі є прекрасна дерев'яна церква, гуцульські садиби. Тут живуть українські горяни, які є дітьми «Чорногірського світу». Єротей Пігуляк із особистого життя робить важливі гуманістичні висновки: «Єство життя само собою безсмертне. Найвисша, найблагроднійша, найважнійша прикмета життя, цвіт життя — се любов. Без любови нема взагалі життя».

Його покійна дружина переконливо казала про себе таке: «Я ж нерозлучна частина-дитина отсею Чорногірського світу». Тому автор робить важливі життєві порівняння стосовно високогірних рослин і людей та звертає увагу на «культурне невільництво міських людей», які живуть у штучному навколишньому середовищі «міських мурів». Подібно до того, як полонинські квіти, не варто пересаджувати у міські квітники, бо вони там не приживуться. Так і високогірні жителі природного середовища з сільських населених пунктів під Чорногорою дуже важко пристосовуються до укладу міського життя. Це і не дивно тому, що для того, хто зріс у горах, абстрактне сприйняття оточуючого світу зовсім інакше. Люди навчилися бачити доволу все живе і радіти йому — дереву, квітам, рослинам, птаху, звіру, вдивляючись у них добрими очима. Тоді відкриваються такі відчуття і знання, яких не знайдеш у жодних книгах, а доволу все здається прекрасним, адже це твій насущний хліб душі. Життя щоденно щось дарує людині, а природа радує і тішить своєю красою і досконалі-

стю. Віддаровуй і ти набуте і житимеш вічно у словах і творах, написаних пером, наповнених думками, що несуть свою місію крізь час і роки, адже в цьому живе те, що не вмирає...

Життя, праця, громадська діяльність та літературна творчість Єротея Пігуляка є прикладом служіння своєму рідному народові й варті того, щоб бути більше відомими нашим сучасникам, через перевидання його літературної спадщини, присвяченої Гуцульщині.

Вже багато років захоплений ідеєю перевидання двотомника «Верховинські згадки» Єротея Пігуляка ветеран медицини, відомий краєзнавець та бібліофіл Володимир Тутуруш з Косова, у якого зберігаються ці унікальні книги. «Коли я писав дисертацію про історичні факти офтальманології в Галичині, — згадує Володимир Васильович, — мене познайомили з лікарем із Чернівців Опанасом Шевчукевичем. У нього була дуже велика бібліотека, і коли ми ближче познайомилися, він показав мені декілька особливо цінних книжок із своєї бібліотеки. Це був двотомник Єротея Пігуляка «Верховинські згадки» та книжки адмірала Ярослава Окуневського «Листи з чужини». Він сказав, що, можливо, через певний час ти зможеш перевидати ці книги, на що я відповів, що це дуже важко, бо зараз «суцільна темрява», маючи на увазі реалії життя в Радянському Союзі. Він підвів мене до вікна, де стояв гарний погожий день, і сказав: «Після всякої

*Володимир Тутуруш
у медичному відрядженні на полонині*

темряви наступає день і ти цього дня дочекаєшся, обов'язково зроби все можливе аби перевидати ці книжки». Я приніс ці книжки додому, і мої рідні дуже засмутилися, зауваживши, що «для чого ти приніс додому ці книжки, коли такий час і за ці книжки ми всі можемо піти на Соловки». Я відповів,

що не зміг відказати Опанасу Шевчукевичу і попросив аби тато замотав їх у тканину і сховав на стриху за кізлом. Я попросив тата, що якщо мене арештують, то аби він переховав їх у інше місце, бо я міг не витримати у КГБ і розказати про ці книжки. Книжку про адмірала Ярослава Окуневського вже вдалося перевидати в незалежній Україні. Прошу Бога аби прийшла черга і до двотомника Єротея Пігуляка»...

Велику допомогу у дослідженні історії роду Пігуляків надав Олександр Пігуляк, який проживає в Косові, це правнук Дарія Пігуляка, рідного брата Єротея Пігуляка. Родинні історичні записи, які написав Сільвестр Пігуляк у США та сімейні фотоархіви дали змогу більш детально дізнатися про життя і діяльність цієї визначної постаті Буковини, яка залишила по собі великий літературний спадок, присвячений Верховинщині.

**Ярослав Зеленчук,
кандидат історичних наук**

Володимир Тутуруш та Олександр Пігуляк

Верховинські згадки

Частина I

В ПОЛОНИНІ

Вид на гору Чивчин з полонини Попаді

*«Верховино, світку ти наш,
Гей, як у тебе тут мило!
Як ігри вод пливе тут час
Свобідно, шумно, весело»...*

I.

В ПОЛОНИНІ

Водопад

Стою на самому шпилеві полонини Пнів'є. Перед моїми очима панорама супокою, поваги, свободи, свіжості, здоров'я. Світ немов розсунув ся перед збентеженим оком на яких тридцять миль довкола мене. На сю полонину добив ся я верхівцем вздовж потока Грамітного. Плай (стежка гірська) на полонину збочує з дороги від дикого водопаду і устя Грамітного в річку Пробіну. Сердитим шумом і громом кидається вода на розкинені скали в руслі потоку, хоче їх рушити, але не може. Розлючена пінить ся, прискає мов скажена високо в гору перлами і на порох розбитими крапельками. Але каміння стоїть нерухомо. Немов засоромлена своїм безсиллям шургне отам поміж ті брили грубою струєю, в'ючись, як гадина, з диким клекотом, ревом і оглушуючим шумом, щоби наново кинутись цілою своєю силою на другий камінь в дорозі. Тихо і німо зносить каміння ті скажені напади і обійми води. Вона через сотки тисячі літ вже постирала, позаокруглювала і повигладжувала всі его острі боки, як на точилі. Попреться поверх каміння, раптом попрудить, кинеться несамовито вперед, як би хотіла стрілити собою просто у повітря, у даль..., та в тій же хвилі падає стрімголов знов униз, піде в переверти з другою струєю, заклепоче ще скаженішим шумом, зарує ще більше очайдушним стоном. А там внизу, усі струї, уставившись в кружок, потанцюють і набравшись нових сил, рвуть дальше під собою скали, бурхають знов у гору, відтак розбігаються поміж скали, аби десь унизу, у вибурханім кітлі знов зійтись до купки і, потанцювавши в сердечних обіймах, розійтись та потонути в страшних крутіжах. І вони справді ховають ся і немов зникають, та зараз же виринають на верх великими клубами і, перелетівши попід поблизький міст, лучать ся з річкою Пробіною. Над усім тим тремтить збентежений воздух і курява на порошок розбитої води і співає ніжно, тужно, ледве замітними тонами.

Верховина

Кінь минає отсю вічну боротьбу води із скалами, ступає обережно і, похнюпивши голову до самої землі, вишукує безпечнішого ґрунту під ногами, обмацуючи плитку за плиткою, камінь за каменем.

Около кілометра вище, відкривається раптом вузька, тиха рівнина. Потік пливе тут супокійно, хіба лиш берегами жвавіше хлюпоче, а далі, то вже лише журчить сонливо. Праворуч і ліворуч здіймають ся високо у гору темно-зелені праліси. Тут райська тишина, а за плечима грає ціле пекло.

Потік Грамітний провадить вандрівника аж під саму полонину Пнів'є, з котрої саме випливають єго головиці (джерела). Доріжка від водопаду зразу вигідна, доперва під самою полониною зачинає плай в гору круто підноситись. Шум потоків і лісів чим раз слабне і затихає, а з ним улітає від вуха ота дивна музика природи.

З усіх боків виривають щораз свіжі шпилі гір, як би темні голови вождів верховинського світу, їх прибуває що раз більше і більше, вибігають немов до якого таємничого, загадкового бою, здається, що просто виростають із землі. Один з них, найстарший вихилив ся вже геть з плечима і строго, і уважно глядить на рідке явище, що драпається плаєм вгору. Число головпоторів росте швидко, вид їх змінюється, як в калейдоскопі. Вже й другі ззираються на мене. Декотрі подають собі руки і звільна зливають ся усі низом до купи, як би заціпенілі гігантичні хвилі на розбурханім океані.

Водоспад на Грамітному

Вилізши на сам шпиль Пнів'я і оглянувшись довкола, складається враження, що тут зовсім иньший світ. Лице обдуває західний свіжий воздушний повів вітру, голова піднімається в гору, око ясніє, груди ширшають, по усіх суставах тіла прудить свіжа сила.

Сиджу так сам один одніський на самій середині якого 30 до 40-

милевого взгір'я, вдивляючись в оті засторопілі гірські хвилі і здається мені, що вони немов то почали рухатися.

Там на північ під саміським небом говорить з хмарами наша Чорногора, ліворуч до заходу — Кукул, Стіжок, найближчий на полудне Чівчин, а темний, сумний аж лячно, за ним дальше, трохи наліво скалистий Пйотрос, дика, пошарпана Катарама, а дальше на полудне і схід ген далеко, бо аж в Семигороді тільки мріє шпічастий Інев. Ще дальше наліво, на схід і північ гірські хвилі притихають, низіють, розпливаються і переходять непомітно в низину й широку рівнину над Черемошем, Прутом і Дністром. А все те ледве видно. Усі ті віковичні сторожі-велетні стоять кругом такі чогось темні, поважні й задумані, такі грізні... кождий з них вповитий приманчиво якимось прозорим голубим серпанком. Отак роззиралося збентежене око по небі і землі, спочивало хвилю на однім велетню то на другім, спустилось у діл, заглянуло в глибокі яри. А там на скруті отого яру виринає ріка; вона блищить як срібна лента, тягнеться хвилину, аж за другим скрутом знову зникає. Тут шуму ріки вже не чути, навіть вітер не в силі занести якісь звуки у сей світ тишини.

Із живих істот товаришать мені хіба жайворон полонинський та високо кружляючий орел.

Над усім панує святочно сонце, а тишина така, що ум і серце чує, як із усього Дух Божий говорить. Се церква природи.

Голубим небом пливуть легко хмари і пересувають квапливо свої тіні із полонини на полонину. Контрасти світла між освітленими і отініними стінами гір додають пластики і життя сему казковому світові. Враження дивні, заспокоючі, чаруючі.

Та сі враження індивідуальні. Є люди, що очима теж отак дивляться на сей чудовий світ, та їх очі нічого не бачать, душа ні чого не відчуває, бо вони зайняті зовсім чим иньшим.

Я мав приміром раз товаришів на Чорногорі, котрих взнесла велич гірської природи, діткнула так глибоко, що видряпавшись на верх гори, вони чим скоріше на плиті стали, відразу захляпали картами. Але при вечері в Явірниці не могли знайти слів похвали для звеличання того, що там, угорі, виділи.

— Чудно, — говорили вони, — пречудесно!

— Чому ж би ні? — думав собі, — навіть «чубато-чудаковато»!

Над вечір вернувся я з Пнів'я назад до Гриневи. Гринева, се ельдорадо Черемоської верховини, се моє немов друге рідне село; там в домі знаного всім вандрівникам Ф... Ф... найшов я вітцівський приют, якого ніколи не забуду.

Гора Чивчин (Гомул)

Чівчин

Із всіх надчеремоських високих гір мені найліпше znana гора і полонина Чівчин.

В дуже критичнім положенню, дотично мого здоров'я, пробув я на тій 1769 м. високій горі цілі три вакації; першу в простій курній колибі, а другі дві — в окремо збудованій хатині коло колиби.

Тота гора мого колишнього перебування на полонині стоїть безпосередньо над Чорним Черемошом, відлучена від всіх иньших гір на північ Черемошом, а на схід і захід — потоками Альбин і Добрин. На полудне спадає в не дуже глибокий яр, за котрим здійсмається ліворуч полонина Попадя. За Чівчином на полудне вже Угорщина. Чівчин стримить особняком до неба, як величезний стіг. Перебуваючи там, так би сказати, між небом і землею, навчила мене біда не в однім, як кажуть, попиту. Приміром замість матраців вистелив я собі свій тапчан грубо пластами зелених гілячок смерекових або ялових і прикрив те все пухким килимом, а так штучно, що завидували мені мого ліжка відвідуючі мене десь колись добрі люди на моім «високім становиську». Крім

того, такий матрац із своїм пухом повинен мати навіть певний гігієнічний вплив на легені, а, може, й на нерви; також і воздух в світлиці від того приємний і свіжий. Треба лиш щотижня змінювати гіллячки (фюю).

Стая

На полонині, де я пробував, були дві стаї віддалені водна від іншої на 30 минут ходу. При одній була рогата худоба, при другій — вівці і кози. Я мешкав коло першої в окремії хатині. Через день навколо стаї пусто, аж під вечер сходитьсья худоба до своїх кошар. Тоді пастирі гукають, в колибі ясный вогонь і голосна розмова, загостило життя до дримаючої через день колиби. Доять корови, телята бігають, рвуться до своїх материй. Пси глядять на всі сторони і вітрять, чи не зближається де з якого боку непрошений гість «вуйко» (ведмідь). Чим раз більше темніє, зорі блискотять, в поблизькім лісі тихо, лиш дрозд ще часом відозветься. Нараз зриваються пси і женуть з бішеним галасом в долину до ліса. За хвилию вертають тихо назад до кошар. Той маневр повторюється ще кілька разів, потім запанувала ніч і тишина. З пастирів пішов кожний, повечерявши, до своєї худоби у застайку на нічліг. Застайка — то імпровізована колибка, вкрита і з трьох боків обкладена драницями і лубами. Від худоби вона зовсім отверта. Тут горить в ногах кожного пастиря безнастанно вогонь. Худоба полягала і румигає. Німу тишину перериває лиш калатанє дзвіночків на шиях проводячої худоби, доки вона румигає, ще десь колись загавкає пес на сій або другій поблизькій полонині — відтак тишина.

Тим часом нічний сторож, упоравшись в колибі з начинням по вечері і зробивши порядок з вечернім молоком, приступає тепер до сповнення свого властивого обов'язку: цілу ніч обходити кошари і стережи худобу від нападів медведя. Він гукає, стріляє і трубить час від часу через цілу ніч. Але кілька разів він склонить десь там під воринєм голову, або забіжить до колиби на одву, дві годинки «закурити люльку», те не рахується. Рано має він подоїти корови, нагодувати пастирів, дати їм харч на обід, з молоком зробити порядок, придбати дров до стайок і колиби, потім може спати цілий день.

Мій нічний сторож, що заразом був і моїм послугачем звав ся Василь Ведмідь. Медведем звали єго за те, що він вибіг одного вечера від засипаної кулеші з кулешірем і полонником в руках на зустріч медведєви, котрий вскочив був до кошари між худобу. Втікаючий ведмідь від псів і волів, що за ним гнали ся, кланцнув невинного Василя по дорозі в коліно. Позаяк коліно не дуже було ушкоджене, то Ва-

Полонинська стая на Чивчині

силь на конто медведя урвав собі ще два пальці в руці, аби не взяли до войска. За таку боротьбу з вуйком призывали єго Ведмедем. Він був незвичайно жвавим легінем. Заки підняв одну ногу, то під хоодаком другої могли і хробаки замножитись! На метеріольогії він знався основно.

Одного вечора

зійшов на чистім небі новий ясний місяць.

— Видите, паноньку, — каже Василь, — як той місяць стоїть острими ріжками горі до неба, буде веремнє. Як ріжки в долину звернені і тупі, то на годину (непогоду). Тепер буде веремні, я то вже більше як через 30 років на полонині випробував. Воно ніколи не хибне. А врешті — хто там може знати?

На їді теж розумівся він дуже добре. Раз прислали мені добрі люди кришок меду. Я врубав спорий шмат кришки і дав Василеві! Я ще не встиг кришки в мисці накрити і на полицю поставити, обертаюсь, а Василь сидить на лавиці, як би ніколи нічого не видів, з меду ані сліду.

— А де ж віск? — питаю. Василь зирнув у долину — тудя як живіт, і відповів спокійно: — Та гріх дар Божий лишати. — Василь і віск проковтнув!

Врешті був він для мене завше добрим сусідом і послугачем, як лиш зміркував, що мені потрібно, все зробив. Кулешу варив добру, а й гулянку — щодня досконалу, свіжу, масло бив для мене з солодкої сметани дуже добре. Бриндзі, будза і кізього молока приносив я собі сам від тої другої стаї. По кізе молоко ходив я щодня з фляшками до вечірнього дою. Над вечір, коло шестої години, скликав ватаг тамтої стаї вівчарів трембітою, я відповідав із високої кичери (шпиля) на флейті. Відтам було мені до обох стай видно.

Небавом виринали із лісів, що низом полонини стелились у діл, вівчарі з вівцями і козар зі своїми козами і простували до стаї. Я злавив з моєї кичери (нижчого вершка Чівчина) і приходив до самого дою дійника. Коло сеї стаї було далеко живіше, як коло моєї. Тут було шість

вівчарів, один козар, один господар колиби, а дев'ятий — ватаг. Крім сих було тут завше ще зо три або чотири посторонних осіб, звичайно дівчат (челяди), що приходили із сіл аж з Довгополя по бриндзю. З припадаючих на їх пай будзів, робили вони самі собі бриндзю та навивали до бербениць і, напакувавши бербениці на коні (терх), сходили в село, а другі приходили на їх місце. Таким чином було можливо деколи якусь вістку одержати із людських осель і переказати дещо до знайомих добрих людей. Деколи діставав я таким чином в тиждень або дві неділі газети, або який лист, що було завше для мене дуже миле пригістне. Ті приходячі і відходячі партії становили взагалі майже одиноке, хитке сполучення між нашою полониною і світом. Таким способом дістають і ті вівчарі деякі свої невеликі потреби із села, як біле, тютюн і т. п. Врешті їх потреби дуже малі; одна сорочка виварена в маслі (мазанка) вистарчає на ціле літо і має те за собою, що не держаться в ній ніякі непрошені гості. Найважніша особиста потреба вівчарів є тютюн; його мусить собі кожний сам придбати, бо харч мав від підприємця дійника. Знаючи те, мав я в себе запас кількадесять пачок і скрутлів тютюну; побачивши лише, що коло них круто, я все приносив їм по пачці або скрутлеви тютюну. Ватаг діставав завше в вдвічі більше. Жаданішого дарунку не можна їм на полонині зробити. От чому то були для вівчарів і для мене ті приходячі люди із сіл пожаданими гостями.

Вечір

Та хоча я перебував на тій полонині сам без відповідного товариства, то рівно не чув ся я там опущеним, одиноким, знаючи, що добрі люди, мої гірські знакомі, за мене все пам'ятали. Декотрі з них не витримали, щоби не заглянути хоч раз через вакації до мене і не спитатись, як мені поводить ся і чи не бракує чого. І хоча я запевняв, що мені не бракує нічого, то вони таки приносили дещо з собою або і висилали на гору.

Одного прегарного вечора, вертаючи з кізім молоком від тої другої стаї додому, застав я раз навіть сімнадцятеро душ гостей дома.

У верховинах вечірня хвиля взагалі характеристична, а того вечера вечірня сценарія на полонині зробила на мені особливе враження.

Я ступав сам один по широкій зеленій полонині. Сонце зайшло вже геть за гори. Вкруги глибока вечірня тишина, а вершки гір, навіть найвищі, пірнули вже у тінь. Так тихо, тихо, як се лиш у горах у вечір буває. Якась таємнича святість налягає звільна на гори і доли, стелиться широко полонинами все густіше, наглядніше, чутніше; займає

око, ум і чуття, вселяється майже чутно у душу і змушує її відчувати ту єдину вечірню святість верховинську. Все, здається, занялось у своїм серці тихою вечірньою молитвою. По тім видається очам, як би непомітно, усе віддалялось, риси форм м'якнуть, над усім селиться якийсь м'який пух, у ярах сивіють, як би прозорі якісь безформні духи, як би ідея сну здіймалась в гору у світ, щоб розпочати свою повинність. Вже все дрімає.

На окружних полонинах заблискали коло кошар вогні, як би жертви Богу. Сумерки налягають все грубші на землю, але вгорі видобувають ся зорі, спершу бліді, невиразні, та відтак небо темніє, а вони щохвилі ясніють і виразно, щиро і пильно глядять на верховинський вечірній рай. Із за східної полонини Альбіна виринає місяць, кидає по всім краєвиді свої сріблисті проміння та й перебирає володіння над опущеною сонцем землею. Уся та попередня вечірня святість поволі десь зникла. Вона лиш царя ночі впроваджувала у его власть, а зі восходом місяця зникла у світі величавої ночі. По листочках полонинської трави хвилює его бліде сріблисте світло і тремтить у мільярдах перлин роси.

Я став у задумі, і поволі полониною зближався до моєї хатини. Оті чудові гірські сценарії переходу дня у вечір, а вечора у ніч, оглядав я часто на полонині і часто вертав я від стаї додому умисно пізніше, аби віддатись тим чаруючим впливам єдиної верховинської вечірньої хвилі.

Перед хатою чую гамір, веселий крик і співи. Я з'умів ся. Приходжу ближче, а тут метушиться коло хати ціла громада дітей і дорослих, панночок і хлопців, пань і панів. Весело прийняли мене усі, а я їх іще втішніше. Але в тій хвилі шибнуло мені в голові, що я з тим фантом зроблю? Де я їх стільки подіну, як розлучу на ніч у одній світлиці панів від пань і т. д. ?..

Призираюсь до них ближче, а то гості із Гриневи, із Черновець і навіть із Румунії з П'ятри, всіх сімнадцять душ. Вони всі там на дверях полишали власноручні свої підписи. Будучи там тепер по вісьмох роках і глипнувши на ті підписи, видалось мені, що то немов усміхалось кожне до мене наново, як тоді, коли були мені такими милими гостями. Але се вже давно минуло, пропало...

І хто би вгадав, як я собі дав раду з тою мішаною громадкою на ніч в одній світлиці? Дуже поєдинчо. По-перше, у тім верховинськiм світі устають всякі конвенціональні «не годить ся», відповідно широкій верховинській натурі, а по-друге, розлізлось те все, як живе срібло, коли я пробував умістити пані окремо у світлиці, а панів на поді. Бог его врешті знає, як воно склалось? Але десь по пів години даремної

проби нічлігу ми раптом знайшли ся всі на дворі під хатиною довкола великого, до неба палаючого вогню. Слово по слові, жарт по жарті, спів по співові і почало тим часом сонце сходити із-за полонини Альбіна. По веселім сніданку повсідали всі на коні і ступали мальовничою полониною назад у село. Я відпровадив їх аж у ліс, де Чівчин вже стрімко в Черемош спадає, і дивив ся з жалем за ними, як вони спустились у низ, але вони швидко зникли з моїх очей, так як нечаянно і прийшли. Лиш спокій мені забрали на якийсь час. Бо моє житє плыло тут спокійною струєю більше-менше однаково з дня на день, без особливих зворушень.

Тих же сімнадцять милих гостин впали на тиху струю моєї буденщини, як сімнадцять перел на гладку глибоку воду. Сімнадцять кружил здоймилось на тім тихім зеркалі моєї тамошньої життєвої струї. Одні ширшали, розпливались, а другі виринали. І довго те зворушене тривало, поки втихомирилось, але мила згадка по них в душі таки залишилась.

Медвідь а пес

Спершу був я цікавий бачити на полонині все, що там взагалі можна було бачити з полонинського життя. Тож хотів я раз придивитись тому, як то ґаздує ватаг коло молока у овечій стаї. Як він молоко ґлядже, як збиває будзи, як виварює з жентиці вурду і т. д. Тому пішов я одної днини туди навмисне в полудне, до полуднішного доїння. Тої днини був там також і сам підприємець дійника Дзюбун, вже біля шістдесятилітній гуцул із Довгополя. Він був поважний, мало говірливий чоловік.

Як розійшлись вівчарі з вівцями і козами, утих гамір навкруги колиби. Всередині колиби тріскав лиш вічний вогонь. Над вогнем ґрілась у великім кітлі жентиця на вурду, ватаг збивав руками обережно зґляджене молоко полуднішного дою у будз. Все йшло тихо без говірки. Приглянувшись сій роботі, я мав уже відходити до моєї стаї назад. Зі мною вийшов і Дзюбун подивитись, де коні пасуться. Коней близько колиби не було, тому товаришив він мені один кілометр дороги. Біля него йшов великий білий пес, схожий на расу бернгардинську, спокійно, поважно. Вираз его позору був помітно інтелігентний. Він не бігав, як другі пси неспокійно то сюда то туди, але ступав з нами разом нога за ногою.

— Відки маєте ви сего пса, — питаю мого товариша.

— Із-за гори, — значить із Угрів, — десь перед десяти літами купив-єм го' там малим песиком.

Тим часом дійшли ми до воринь сеї стаї, де я мав попроситись з моїм товаришем. Коней ніде не було видно. Близько воринь лежала на обіч величезна колода, за нею стояло кілька молодих смерек, туди далі видно лопи і молодник смерековий, за тим стелив ся у діл темний праліс.

— Видите, пане, оту грубу колоду? Коло неї мав я перед трома роками гинути. Що мої кости при купі і щом живий, те се завдячую отсему Білейови.

Як сьогодні, вийшов я по роботі у стаї подивитись до коний. Дійшовши от сюда вздрів я за ото коло до мого коня, як пас ся спокійно перед отов, смереков обернений передом сюда, а задом до смереки. Як би з-під землі виринув раптом величезний медвідь із-за смереки, зняв ся на задні ноги і махнув переднов лабов коня в лопатку. Кінь микнув до землі, як сніп. Я не мав нічого при собі, лиш один бук в руках. Не пам'ятаючи, що роблю, прискочив'єм до отої колоди і став на медведя гукати та булавов у колоду гримати.

Ведмідь застановив ся на часочок, лишив коня, приступив до колоди напротив мене, і почав лізти на колоду. Пес якби благав спершу, аби єму якийсь приказ дати, але я в страху забув за пса. Тим часом Білей скочив на той бік поза смереку. Рухи медведя були розважні і лінівні. Скоро лиш мав ведмідь вже три лаби на колоді і лиш зачав підносити четверту із землі в гору, то пес блискавков вискочив із-за отої смереки і лапнув медведя за лабу. Ведмідь зсунувся назад на землю. Пса тим часом вже не видно було. Сердитий ведмідь почав знов лізти на колоду до мене так само як вперед. Я стояв ні мертвий, ні живий, задеревілий. Пес знов стягнув медведя в той самий спосіб і знов зник десь там у лопи. Сердитий ведмідь звернув ся назад до коня, але кінь тим часом якось зволовичся із місця і зчез десь. Потому найшов'єм єго отам вище з роздертим стегном у ломах. Ведмідь не вертав ся вже більше до мене, а поволочив ся сердито отуда, в діл у ліс борборосячи щось з-під носа. Я довго стояв ще, мов вкопаний на місці, і чув як суччя тріщало під медведем у лісі. Він справив ся отуда до потоку в Добрин.

Все те діялось з ведмедем так скоро, що ледви чи би до десять дорахував. Я в тій хвилі не мав навіть коли над тим подумати, що отот зі мною станеться. Тим часом Білей своє зробив і стояв по всім отак як тепер коло мене, як би нічого не сталося і як би то само собою розумілося, що так, а не инак мусіла справа з медведем скінчитись. Він погладив пса по голові а пес спокійно дивився єму в очи.

— Будьте здорові, паноньку! Піду подивитись, де розбрелись коні.

— Оставайтесь здорові, Андрію, та шануйте того пса! Я би'м єму до смерти дав ласкавий хліб, він собі заслужив у вас на те.

— Та єму ся, паноньку, у мене кривда не діє, та й не дам єму кривди чинити.

Тим часом я сам видів, як не раз таки сам Дзюбун Білея копнув сердечно ногою, коли забіг до колиби непрошений. А заглянути треба було не раз, щоби пригадати, що здало б ся децю кинути в пащеку, бо від самої жентиці якось не конче наростало сало.

Отак то простолюдини! Вдячність не належить до їх особливої прикмети. Але і пес не відчував певно ніякої невдячності або якогось покривдження; те що він вчинив, уважав він лиш своєю песьою повинністю. Дзюбунови також не в думці було, що він супроти собаки не поступив так, як сего Білей мав право вимагати.

В природнім ході справ нема ніжностей, тонкості, чуття, там все впливом конечності. Тому і люди, котрим природа одинокою учителькою, є у всіх відносинах грубі і прості. Та тим ще не сказано, аби наш мужик не був спосібний завстидати часом своїми вчинками і не одну к у л ь т у р н у людину.

Такими думками зайнятий, знайшовся я, здавалось, в тій хвилі коло моєї стаї.

З Білеєм мав я нагоду стикатись па Чівчині через три вакації майже день в день. Не раз прибігав він сам один у гості до мене, і я не відпускав єго ніколи голодним. Але не знаю, чи була-б причина виказувати єму вдячність, коли б вівчарі не були мене виратували від єго міцних зубів в часі моєї першої з ним стрічі.

Ні бук, ні галас був би мені не поміг. Коли другі, звичайні пси вівчарські (Schafherhunde) від одного розмаху буком розлітались, то Білей і не дивився на те. Єго приязнь мусів я собі другого дня купити добрим шматом кулеші, а вертаючи домів, треба було коло вориння пожертвувати і половину грінки будза, котру я собі взяв на бриндзю, бо глядів на мене якось дуже ще неприхильним поглядом. За те міг я потім коли не будь приступити до єго стаї і не потребував навіть бука в руках мати, бо коли раз пустили ся другі пси до мене, то я потребував лиш кликнути на Білея і в тій хвилі розігнав він всіх від мене. Один псиско не хотів раз уступити ся і уїдав заєдно на мене; тоді Білей полагодив справу так, що котюга тиждень лежала покалічена під стаєю. Білей з другими псами ніколи не жив, мовляв, «за пан-брат».

Гадаю, що той собака заслужив на те, щоби спімнути єго отут також «не злим тихим словом»

Козар а кози

Попри мою хатину гнав часто козар своїх близько 400 кіз на пасовисько у ліс, що тягнув ся у діл до потоку Альбінця. З вівцями мало на сей бік заходили, бо тут були недоступні ломы. Перед двома роками звалив страшний вихор сю часть ліса до землі і постелив смереки як стебелини одну поверх і поперек другої. Стежка, що провадила у потік Альбін, була цілковито заломана. Тепер туда просував ся хиба дикий звір та птах. Навіть вівці не мож було сюди загнати; але козам такий хаос якраз до вподоби. Кіз було около 400 штук, і я не міг надивуватись, як міг сам один козар дати собі з ними раду, коли 500 овець пасли аж 5 вівчарів. Коли ще взяти на увагу, що коза немов живе срібло вертиться без перестанку і супокою, то дійсно варто було видіти, як той чоловік між недоступними ломами управляв тими бородатими «цікавінськими». Тому просив я козаря раз по полудню взяти мене з собою у ломы.

Днина була гарна і тепла. Спершу йшло все добре, але чим далі тим гірше. Небавом зайшли ми в таке, що треба було то штуками акробата проходитись здовж лежачої смереки між небом і землею, то рачкувати попід колоди, то знов скакати деколи звисока на землю, щоби небавом наново драпатись на иньшу колоду.

Лізучи отак не раз на руках і ногах, думав я собі, що за чудна гімнастика була б се для наших деяких міських плеканих «культурників» з їх великанськими животами та грубими карчилами, котрих вид вдоволенєм і любов'ю наповнив би хиба око канібала. Там і випуклий живіт і кавулистий ніс скоро напростували б ся!

Часто сідали ми на ломы високо між небом і землею та придивлялись розкошующимся козам. Пес держав ся завше і всюди лише з нами. За те кіз властиво не було видно. Лиш тут та там виринали голови одних або других, як ті хвилі скачучи з одного місця на друге. Як ті духи, совались вони сподом і верхом ломів, виринаючи та пропадаючи. Властиво можна було їх більше вухом чути, як оком видіти. Шелест, хрупіт і тріск сухих галузок під ногами виявляли присутність великого числа животин. Декотрі прибігали аж ід нам, декотрі цукали ся головами в такім місці, в котрім іграшка не прийшла б на думку кому другому. Там знов прилипла тарката кізка до стрімголов вирослих соковитих листочків на роздертій скалі; здається, що хоть та одна хоче пастися спокійно, але в тій хвилі стрілила їй знов иньша думка у єї чепурній головці, яку тої гарної жінки-кокетки, в млі ока зникла із недоступної скали, звідки, здавалось, нема виходу.

Довго сиділи ми отак на догідніших місцях та придивлялись тому

живо пливучому життю вокруг нас. Враження оточення було дивне. Ми майже нічого не говорили, а поринали більше у збуджених думках. Навіть псиско лежав коло козаря спокійно, простерши голову на висунені лаби, сперті вперед себе на грубій смереці.

— Козарю! Тепер я видів як ви без труднощі провадите ті кози в одним напрямі просто себе, але як думаєте ви зібрати те розсипане живе срібло до купи і покерувати в иньший бік?

Козар не надумуючись свиснув у палець. Пес схопив ся, а небавом виринула чорна коза, як з-під землі з дзвіночком на шиї, і стала як жовнір перед нами. Козар махнув буком направо. Коза пустилась просто в той бік, а стадо кіз рушило, як жива струя, в той бік за голосним дзвіночком. Ми встали і справились і собі за тим розумним сотворінням. Тепер розумів я вже, як годен був один одніський чоловік пасти спокійно і тихо 400 кіз з легкістю, коли до 500 овець потрібно було п'яťох вівчарів, котрі як Божа днина неустанно горланили «а-гов», стримуючи таким чином вівці і себе при купі.

Не дурно то кажуть, що з розумним ліпше загубити, як з дурним найти!

Ми звернули убочем горба на полудне, зайшли в яр, зарослий малинником, два рази вищим як ми, перейшли з труднощами ті чівчинські «джунглі», хоч для кіз була се чиста розкіш, зайшли відтак у густу хащу смерекову, що колола з усіх боків, як розпеченими дротиками, аж коло п'ятої години вийшли ми у вільнішу сторону горба та придряпались за годину поволі до моєї хатини.

Козар виглядав тепер, як перед тим. Єго одіж, відповідна до таких «прогульок», не потерпіла між ломами нічого. Як перед роками, виглядала єго коротенька сердачина, закинена мальовничо на плече. Єго штани і шкіряна торбинка і нині однакові. А я? Зжалься, Боже! Де б із замкненими очима не штуркнув пальцем, то влучив би на голе тіло. Лиш цундре та фалатє висіло на мені!

— Зачекайте троха, козарю, я швидко переберуся, та підєм разом до дою.

— Нічо, паноньку! Я запалю тим часом в колибі люльку.

Колиба стояла яких 50 кроків віддалена від моєї хатини. З моїм перебиранєм я скоро впорав ся, приходжу до колиби, а козар все ще шпортає напочіпки в жару.

— Козарю! Нам кози втечуть. Он за горбом не буде їх далі й видко. Вони полониною просто до своєї стаї скорили.

— Нічо, паноньку! Ми їх зараз згоним.

Встав, вийшов з колиби, засвистав у палець, вернув ся, вийняв

люльку з жару, встромив в зуби і каже: «Ходім!»

Дивлюсь, а кози обернулись, як за командою сюда, стали як жовніри на місці і очікують приказу. Коли ми прибули до них, вони розступились, зробили дорогу, а як ми перейшли цілий гурт, то вони обернулись і спокійно йшли за нами, оскільки кози можуть спокійно йти.

Тепер і иньшими разами мав я нагоду подивляти інтелігенцію тих живих і симпатичних звірят.

Життя на полонині.

Життя моє плило на полонині, як уже сказано, спокійно і майже однастайно, а все-ж не зазнав я там майже ніколи нудьги, бо хоть загально було воно щодня майже те саме, то все ж не було заняття одного дня таке саме, як другого. У спосіб переведення того заняття впліталось завжди само собою щось нового, цікавого. По сніданку, коли сонячне світло зняло вже росу, йшов я в країну близького ліса, розпіняв свою гамату між смереками, ліг і читав легку лектуру. Шепіт смерек засипляв мене деколи в моїй гойданці. Часто прилетить синичка, щебече, говорить по-своєму, скаче, вертиться, приглядається мені майже у зуби. «Тьфу, що за мара тут висить?» Відлетить, прилетить, других прикличе, знов приглядається, не второпає, в яку рахубу мене узяти, нарешті фуркне, полетить, щоб иньшим разом знов мило мене зайняти! Нині синичка, завтра кривсниский, потім ковтачі, там знов ласичка, миш або вивірка надбіжать, поскачуть, випулять очка, нишпорять, вертяться, все чогось шукають, мов би згубили або забули щось тут.

Деколи навіть червоні гадюки присувались на те сонячне місце і звивались піді мною в колачик і виглядали тоді мов ніжна, барвна тканина. Приглядаючись до них і їх лінивого життя якийсь час, вставав я і лагодив їх порядно, не даруючи їм ніколи того життя повного злоби і їди.

Не раз придивляючись тим живим батогам, задавав я собі питання, на що те сотворіння жиє на світі, нікому ні на що не здале, хиба що на смерть або страшну муку. Та й до нині не встиг я на се питання найти відповідь.

Кажуть, що в природі все дуже мудро і в найкращій гармонії упорядковано.

Я приглядався раз моєї гамати, як непомітно сунулась червона погань до близького корча, де сиділа мила пташина низько в ніжнім гніздочку. Заки я встиг перешкодити, встромила гадина блискавкою свої смертоносні зуби в тіло невинної пташини. Потім відсунулась і чекала на кінець життя в муках конаючої пташини; щоби потім жертву

пролигнути. Але я вже справив їй інший празник.

Так само бачив я нещасливі жертви отої гадюки з-поміж овець при тамтій колибі. Завсіди стояло там кілька відосблених овець і ягнят у кошарі покалічених червоною гадиною.

Дивна річ, що всі були завсіди однаково вкушені, у вим'я. Вони мучились страшенно. Спухле вим'я відпадало з часом від тіла і оставалась страшна розталапана рана, що не хотіла ся гоїти.

І се мали б бути нехибно льоґічно і мудро уложені відносини вселенної?

Отак сьогодні, так завтра, позавтра, ніби таке саме моє життя, а все ж завсігди чимсь инше, нове.

В полудне вертаю до хати. Василь в колибі, чути вже, поравсь коло ватри, лагодить обід. По обіді йду, звичайно, в глибокий яр з полудня, де стрімголов спадає потічок Гомулець. Він впливає високо з Чівчина грубою струєю і впливає годину ходу в потік Альбин. Там блавучу я годинами, купаючись якийсь час наго у воздуху і сонячнім світлі. В ярі стремлять сотки метрів берега в гору. На них добре студіювати верстви, поклади формації, з яких складається Чівчин.

Як прийдуть малини, то по дорозі тудя і назад, приємна забавка з їх пахучими, смачними і здоровими шапочками. На жаль, досягають вони тут аж у першій половині серпня. Але як прийдуть уже, то се для мене час розкошів.

Ходив я знов в афини, деколи в гриби, деколи на дрозди. І так спливали дні і тижні незаметно, без нудьги, клопоту і жури.

Нестійкість повітря

Не завсігди плывуть так ясно, так свобідно дні у горах; буває й инакше. Не раз надлетить із-за, першої ліпшої гори грізна хмара, по-тай, немов грім із ясного неба, закриє світло, розбуркає воздух до самого ґрунту, заколотить спокій, розпустить весь засіб дощових крапель, що шнурками спадають на лице землі, потрусить зимними крупами або ударить і градом, зареве буря, заграє вихор, ударить скажений грім, розідре світ мов завісу, сердито загрохотить і заклекоче відгомін горами, здається світ перевернувся. Все що живе, біжить, втікає, шукає деякого близького захисту, чи там під якою звисаючою скалою чи під розложистою кількасотлітною смерекою. Лиш на свобідній голій полонині нема притулку. Коли захопить така хвилина, а нема відповідної одежі, то біда справжня.

Але такий напад минає, звичайно, так скоро, як раптом надійшов. «Хмара розплилась або зайшла за другі гори, сонце знов запанува-

ло, воздух втихомирився, звично тверді каменисті стежки і дороги скоро висушли, стало знов, як би нічого не було. Біда лише в тім, що такі напади можуть і повторятися. Се власне характеристично для гірського верем'я, що воно може щохвилі иньший вид мати. Теплота і студінь, погода і негода, можуть що хвилі себе люзувати. Тому мусить кождий вандруючий у високі гори відповідно тим обставинам свій засіб одежі застосувати.

Буває й таке, що заслотиться на довший час. Тоді бувають повені у кождім ярі. Потічки, що ледви слезили, котять брудні хвилі безмежною силою у діл до ріки. Величезні бологани, що стоять в дорозі, поривають хвилі з місця і женуть наперед себе, як яку череду худоби, розбивають одні другими і стелять їх дрібною рінню і намумом рівнинами на долах. Наступають в кождім кутику спустошення і зміни, о яких долішні люди й поняття не мають. Коли отаке довше триває, то у горах тоді дійсне горе. Може й звідси походять тоті обидва собі так близькі вирази.

Але найгірше у горах, коли вандрівника на полонині захопить туман. Хмари зачіпають часто об найвищі шпилі гір. Тоді зсуваються вони хребтом гір униз, стелються полонинами і сунуть, і крутяться несамовито клубками, як які мари. Тепер устає всяка вандрівка, треба з коня вставати і сидіти на місці доти, доки тумани не просунуться, инакше можна щохвилі з дороги зблудити. Навіть там роджений, з тими дорогами найліпше освоєний, може на полонині в тумані заблудити.

Краєвид із Чівчина

На полудне від моєї хатини лежить за потоком полонина Попада, направо від неї, д'заходіві, здоймається чубок Чівчина (Гомул), мов над плечима голова велета. Туда треба від мене ще дві години, аби на верх вилізти. В красні дні відвиджував я деколи той шпиль мого горба. Відтам, безперечно, найкрасніший вид гір черемоських. Бо Чівчин лежить в середині між найзначнішими і найвищими горами східних Карпат.

Вкруг него сплітаються всі велетні в вінець поваги і величі. Ті далекі там в Семигороді, повиті голубим серпанком, немов образ правди заслонений перед жадним оком. Той пух голубий над ними, се та недіткливість правди, се те бажане безкрайне душі, се справдішне воплочене туги за неозначеними цілями серця, що їм нема спочинку, ні краю, ні міри, ні пристані.

Ті ж близькі, як Черногора, Шпиці, Пйотрос, Катарама, вони сто-

*Група гір Фаркау у Марамороських горах. Вид з Чівчина.
Світлина К. Марек*

ять перед збентеженим оком, як розкритий образ правди. Острі і виразні черти форм, їх близькість, їх нерухомість і сумовита повага, їх велич, все те до купи аж пригноблює душу. Тут видить чоловік свою малість, своє нічо супроти такого гігантного мірила.

На Чівчині отворяється перед здивованим оком весь чар краєвиду верховинського, добірніше ніж з самої Черногори. Бо Черногора лежить через свою домінуючу висоту гей би на опівнічнім побережю хвиль карпатского моря, яке розстелилось перед смотрячим на всі сторони оком.

В дуже ясний день, і як воздух надзвичайно прозорий, то можна з Чівчина побачити навіть Цецин над Чернівцями.

Тумани

Раз заблаглось мені з Гомула побачити схід сонця. Сходу сонця я вправді не бачив, прийшов на верх запізно, але видів я там щось иньше, те, чого я ніколи перед тим ні опісля не бачив, принаймі в такім величавім розмірі і такій неописній красі.

Коли я вийшов на верх і глянув на схід, то просто не стямився, що сталось або зі мною, або з тим шматом світа, котрий я не раз

оглядав з сего місця. Зміна всего, що я дотепер відси звик видіти, була така неймовірна, така нечувано переверотна, що в першій хвилі я не в силі був зорієнтуватись, що властиво сталося. Перша гадка, що стрілила мені в тій хвилі крізь голову, була та, що море прорвалось і залляло всю низину, оставивши лише шпилі найвищих гір на суші. І я стояв безрадно на шпилю Чівчина сам один серед безкрайного моря, що розстелилось білим сріблом, як далеко око сягало. Ту мою першу думку підтримувало, а радше піддало також те, що та ранішнім сонцем освітлена блакитна вода колисалась злегка хвилями притихаючого моря. Блисла і та уява в мозку, що се образ боєвища неслиханної битви.

Потай нічною порою накинунлось море жадне добичі на суші, побідило єї. повалило, поломало, подрухотало, здавило, вдушило, сперло, втопило все, що існувало живе і мертво. Тихо і німо усуди, ніщо й не писне, ніщо й не ворухнеться ніде.

З задоволенням панують води над покороною сушею. Вкруг незатоплених вершків найвищих, лиш десь не десь виглядаючих поодиноких гір підлизуються сріблесті хвилі ліниво, як пересичена німота, що не в силі ніщо вже поглотити, а жаль, щось поживне ще ціло лишити. Навіть за сонце декотрі хвилі хапали, але сонце чим раз вище підносилось і почало своїм світлом тим несамовитим марам чим раз ясніше і пильніше приглядатись в очі. Ніхто не в силі описати словами вражіння такої панорами на чутливу душу людську, яку природа відслонила тут оку своїми дивовижними формами, барвами і контрастами світла. Чим вище зносилось сонце, тим неспокійніше ворухилось і хвилювалось те звідкись причароване море. Декотрі боввани силкувались іще раз високо знятись і може таки ще й сонце загорнути у своє лоно, але змагання їх були даремні, вони падали обезсилені назад туди, звідки повстали і пропадали десь у глибині того моря.

Безперечно, лагодилось тут на нову битву або був спір вже навіть порішений. Хоча ще борикались гігантські боввани, то блідніли вони чогось чим раз більше, а небавом було навіть помітно, що море маліє, бо острови-гори чим раз більшали, а їм на поміч другі свіжі прибували-виринали. За яких дальших 15 минут образ значно змінив ся. Суші, непокритих гір, стало більше як того блідого моря. Ярами стікало воно величезними струями. Ті струї чим раз маліли, в кінці остались з цілого того моря лиш рухливі калабатини. Боввани втекли туди, відки прибули, а небавом і останні калабатини-тумани висохли.

Над усім панувало знов сонце в цілій своїй величи і ляло струї світла і теплоти на нововоскреслу землю.

Отаке лучилось мені один одніський раз у горах побачити, а більше ні. Більші або менші плахти туманів, що покривають частину краєвиду, можна часто видіти, але море туманів, випосаджене всіма атрибутами морського краєвиду, побачити в таких просто неописних образах, як се мені лучилось припадково тої хвилі з Чівчина видіти, рідкий случай. Хоча сим не сказано, щоб се так дуже рідко повторялось. Але десь воно в таку ранню пору, що звичайно в той час рідко коли находиться хто на вершках гір.

Те незвичайне з'явище, те борикання туманів із світлом сонця о гори і бори, тривало около годину. Я сидів ще довго на занятім місці, та глядів зворушений і збентежений в задумі у далеку даль. День був прекрасний. Хмарки легенькі плили високо по синім небі десь туду, на полудне у безкінечність. Стало пригрівати, я звернувся на північ. Гори із заходу і півночі купались у світлі.

Колись а нині

Переді мною, може, на яких п'ятнадцять кілометрів воздушної лінії Чорногора. Вона помимо повного світла, помимо красного ясно-го дня все чогось темна і понура. На мене дивиться вона сим освітленим боком невесело, а там той бік ще сумніший, «сумно Угрів край витає», нині так само, як колись, перед віками. Вона все одна, вона вічна, вічно однакова. А я? Я ніби також той самий, дивлюсь ніби також тим самим оком на ню, може, ще більш вдивляюсь туди тепер, як колись, вперед, але те саме око чи видить воно нині там на Чорногорі те саме, що колись видало і чи шукає воно там того самого, що колись шукало?

Весна і осінь! Ніби те саме: час однієї одиниці року. Весела цвіту-ча калина, сумна пожовкла деревина, одна і та сама істота, а яка між ними велика пропасть. Те саме цвітуче око молодече, а те саме дозріле око осінньої пори життя, вони дивлять ся на те саме, а видять на тім і в тім самім предметі цілком щось противного.

Отам, на тій Чорногорі, видите оті зариси, оті стежки, ті царинки обочама, цвітучі, веселі, видите ті простори? Туди буяло колись око, повне молодечих мрій-надій, повне бажань, шукало будуччини, своє і долі, найкращого полонинського цвіту, що отими полонинами колись процвітало.

І добачив, дігнав, здобув, розкошував. Чи на довго? Як рукою махнув, так усе пропало.

І нині блудить те саме око отими самими горами, полонинами, тими царинками, стежечками — але нині? Нині не бачить і не шукає

воно там ні щастя-долі, ні кращої будуччини, а слідить хіба за єдиним вірним останком мрій і надій з минувших літ, за єдиним товаришем душі, за згадкою-тугою пропалої колишності. Отак дивлюсь на ті гори і доли, на ті простори і як на долоні виринають перед оком душі мінутні хвилі життя та сплітаються у вінець подій вічно живих, вічно нових, незабутніх, чародійних. Щоби їх здобути, треба було zarazом втратити і життєві бажання і надії, що неупинно стреміли і перли до тої несвідомої цілі.

Згадки

Чорногора складається із двох вершків. Вищий Піп-Іван стремить своїм тупим хребтом просто у небо, немов страждущий Прометей, — може, й тому такий вічно сумний, а побіч него далеко нищий, ще більш прибитий і обдрапаний Шурин, немов першого нерозлучна подруга. За ними здоймаються довгою, отвертою каблукою ривалізуючі Шпиці або Гаджуґи і стирчать своїм острим, пороздираним хребтом стрімко у небо. Одним кінцем сполучені вони до половини з Чорногорою, а за другим кінцем в яру над Чорним Черемшом, там Явірник. Трохи нижче звертає Черемош коліном просто на північ. На лівім боці здійсмається отам довга полонина, немов внук Чорногори, Скорушний, а там, де ріка знов на схід і полудне колінчиться, лежить сільце Зелене.

Одно слівце, Зелене! А кілька згадок-думок зворушує воно в зболілім серцю! Немов з улія бджоли, коли запукати у него, роєм вилітають згадки-думки колишності і снуються туду вкруг тої хатини: цід горбиком на царинці, на котрій з цвітами й вона колись «як цвіт процвітала», — вкруг церковці, що так мальовничо, тихенько і самотньо дрімає при дорозі над рікою круг тартака крикливого, округ квіточок на царинці, вкруг усього, що лиш око добачає у Зеленім.

Там надії, там бажання, там мрії на сонячну, світлу, красну будучність, долю розкішну ширшали в молодій груди, як ота рівна зелена долина, що стелиться мов приманчивий килим понад ріку, рідко переплетена рускими хатками; там їм початок, там їм кінець. Остались там на тім місці із усього колишнього лише безкінечна туга і соловодкий спомин.

Місяць

Там, у тій хатині тямлю, як би нині, хоча давно вже тому, стою у вечір на ганочку і дивлюсь на ту прекрасну, зо 4 кілометри довгу долину сільця Зелене. Вона купається ціла у місячнім світлі. Над полониною Скуповою розтаборився місяць в цілій своїй літньо вечірній при-

манчивості. Сюди на землю спустив і розстелив він мільярди невидимо тоніських, магічно тліючих променів, що сплелись у прозору синючу тканину. Вона нерухомо тремтить над долиною і наповнює усе ніжним саявом, так що усе, як в день, видно. Лиш риси усіх предметів не мають тої проразливої виразності, як в день.

М'які форми і риси білючих хаток, вориння, смерек і цвітів широкої царинки переді мною зливаються з снуючимся і їх цілючим світлом місячним. На царинці невісточки (марґаритки) біліють ся немов безліч широких кристалів сніжних із своїми жовтими очками. На близьких виджу кождий листочок із перлинами роси, що прискають вогнем у всіх барвах. Ті дальші криють царинку блискучим снігом цвітним. Церковця отам направо виринає із-за великих смерек при дорозі над рікою в цілій своїй святості і відбиває своїми банями світло, коли не яскравіше як сам місяць. На близьких смереках виджу майже кожду галузку, ті дальші геть там, за рікою, і де вже кінчиться долина, розпливаються в півсвітлі місячного краєвиду. Над усім запанувала німа тишина в подружжю із ніжним місячним світлом. Лиш Черемош живий.

Ціле єго русло, що тягнеться вздовж цілої долини, наповнене блискучим сріблом, мерехтить світлом вічно вандруючих рухливих хвилин, нагадує, що не все ще заснуло в тій глибокій тишині. Вандруючі хвилини співають свою вічну пісню притихлим глухим шумом, що ще більше займає, чарує і упоєє душу. Виджу отам низом, як здійсмається етерично тонісінька, прозора і ясна немов фосфоричним світлом білюча мряка. Лиш що вона піднеслась і розплилась у воздуху, так я майже бачив, як сплітались барви дуги у широку тканину і будували небесний міст місячної дуги від Черемоша до потоку Скупової.

Я стояв і дивився оком і душею на все те, що діялось переді мною, немов вкопаний, сам собою забутий, непритомний. Мені здавалось, що отак я видів, як місяць розвивав і складав увесь той свій чар перед моєю душею, немов крамар нечуваних дорогоцінностей умілою рукою розвиває і складає приманчиво свої прискаючі алмази, аби зайняти, порвати ум і душу того, на кого він кинув своїм оком, в той бік, куда єму треба.

Потонувши отак душею і тілом в отій досі не виданій святочній хвилині чаруючої краси природи, я не чув і не бачив більш нічого вкруг себе. Хоча в хаті за вікнами ішов веселий гамір прибулих гостей ще за днини, мене те нічо не обходило, я нічого не знав, нічого не чув. Лиш одне чув я. Я чув, як нараз почала зливатись моя душа із єї еством, подібно, як оті проміні місячні зливались між собою в одно магічне нерозлучне світло. Вона надійшла і зблизилась непомітно до мене і дивилась тихо туди,

куди я дивився, чула те, що й я чув і віддалась тому самому впливові хвилі, що й мене займав. Ми були в тій хвилі одно єство.

Я і вона

Довго стояли ми отак нерухомо одне біля другого, довго придивлялись без слова тому царюванню місяця, тому перечаровуванню отої долини у надземський рай. Навіть вічно щебетливий дрізд замовк на сей вечір, не важився таку чародійно-таємничу хвилю поразити своїм веселим співом.

Аж ген по часі звернулась вона до мене і запитала тихеньким голосом:

«Чи будемо ми завсіди такі щасливі, як от сеї хвилі?»

«Доле моя! — відповів я. — Чи отся долина, нині неначе рай, чи буде вона завсіди така несказанно красна як і нині?»

«Видиш, понад отим, нині ясним раєм, гонять деколи і хмари, лютують бурі і стане тяжко і сумно зеленою долиною. Але сонячне світло у день, а місячні промені вночі прогонюють непривітну тьму, втихомирюють бурю, гоять поражену душу».

«Чи ми будемо завсіди такі щасливі, як от сеї хвилі, того я не знаю. Але видиш оту зелену долину, оту церковцю тихеньку, ту живу ріку, ті гори високі, оту розкішну царинку і твою хатинку — ти знаєш як я їх безкінечно люблю, — видиш ти їх? Тож знай, що забуду тебе хіба тоді, коли перестану взагалі вже що небудь пам'ятати; перестану тебе тоді любити, коли перестану в отсій твоїй рай-країні кохатись, до неї ходити, значить тоді, коли перестане серце взагалі бажати надії кохати. Отак, а більш нічого я з будуччини не знаю. Не то нетерпеливо, не то весело-легко, але немов в якимсь провидінню впала вона мені в слова :

«Я задоволена! Я знаю, як ти отсі мої гори, отсю мою країну незабутню любиш. Я ж нерозлучна частина-дитина от сего чорног ірського світу. Ти моїх гір ніколи не покинеш, ніколи їх не забудеш, тому і мене з ними ніколи не забудеш. Я задоволена!»

Мені, а, напевно, й їй тоді і в думку не впало, щоб ті слова так скоро, ох скоро сповнились буквально.

Нерозумний! Просто з полонини пересадив ніжну квітку в город, їй чужий, з курною атмосферою. Не приймилась. В'яла, сохла, никла; нічого не вдіяв я: пішла, осиротила нас. Здається, вернулась у свою країну, туди, де колись на царинках «як цвіт процвітала».

Минулася, пропала!..

От як воно!

*В других доля навіть в коршмі
В карти зазирає,
А моя десь у тумані
Горами блукає.
Тому то й я вдень і вночі
Горами блукаю,
За горами, за долами
Долі виглядаю.
Та дарма! Не вернеться!*

Сироти

Коли отак осінньої пори вертаю дарабою доли з сиротами додому і доплинем просто отої хатини, там на горі, що так глухо сама стоїть в тій широкій царинці, то відкриємо голови і зложимо тихо руки до тої хатини.

«Не забувайте, діти, отої хатинки, поважайте, шануйте єї, там процвітала колись тота, що влила вам свою кров у жили, дала життя і світло, світ Божий глядіти. Любіть єї, любіть вашу матір хоть у пам'яті і старайтесь принести честь бодай єї пам'яті, се буде ваша найкраща молитва. Ви ледви чи пам'ятаєте вашу покійну матір, були сь те ще маленькими, як вона востаннє благословила і прощала вас.

На смертельній постелі забагла конче востаннє ще з нами при столі хоть коротенько святий вечір обходити. Тоді вже не товаришив нам ніхто в тій пам'ятній вечері, ми були самі. Я здоймив єї як зів'ялу, зісохлу квіточку і примістив при столі.

По вечері згорнула вона вас коло себе і промовила спокійно змученим, тихеньким голосом: «Я вже востаннє отут між вами, дорогі мої діти. Благословлю і прощаю вас на віки і тебе, мій вірний друже. Шануйте діточки тепер вашого доброго татка удвоє та старайтесь вступити в єго сліди, а тоді не пропадете в світі». Я клячав перед нею і тримав єї гарячу руку, суху як трісочку, між моїми руками. Освітлене деревце кидало світло у єї зболілу твар і надавало ще більше блиску єї й так палаючому оку. Ви розпливались у сльозах, на деревце не звертав ніхто своєї уваги. Я благав очима і молив словами єї успокоїтись. «Втихомир ся, серце! Ти поздоровієш і нашій недолі мусить бути раз кінець.

Воно все так у світі. Якийсь час змагається недоля, доводить до свого кульмінаційного стану, але мусить відтак поволі таки уступити ліпшій, світлішій хвилі. Видиш, навіть оте могутнє сонечко має свій високий і низький стан. Воно тепер усе нижче і нижче кружляє над

землею, темрява і студінь панують чим раз сильніше, але таки приходять і їх пануванню кінець. Сонечко здійметься, світло і теплота побоють темноту і студінь, стане догідніше і краще на світі. Ми підемо у гори, і твоя недуга уступить, ми будемо знов разом щасливі».

Вона зраділа і втихомирилась, а по двох тижнях успокоїлась на віки. Вона ж виразно казала тої пам'ятної хвилини, отам на рундучку тої хатини: «Я ж нерозлучна частина-дитина отсего чорногірського світа!»

Готури

Із заходу повіяв холодний вітер, я прокинувся. Здається, довго снів я отак з отвертими очима. Я схопився, сонце стояло вже в полудни, треба було на обід іти додому. Василь вже, певно, чекав на мене. З Гомула врешті недалеко до моєї хатини, у діл ідеться швидко, не більш, як півгодини.

Зійшовши зі шпилю гори, треба перейти розкинені ряди скал, немов розвалини колишніх великанських кріпостей. Між розколібинами сих скал ростуть всякі верховинські зілля. Декуди виглядають із тих розколібин пречудові китиці, білі або рожеві роду саксіфрагів. Нижче тих розвалин стелиться ціле поле афиннику з великими чорними ягідками. Туда прилітають птахи у гості на солодкі ягідки.

Я здивав там тоді гурток ґотурів, рід високогірських лісових курій. Ґотур, протягнувши шию, визирав із афиннику на всі сторони своїми бистрими очима. Я спостеріг його здалека, він мене, розуміється, ще багато скоріше. Він стояв так нерухомо, що можна було думати, що якийсь патик стирчить із афиннику в гору. Ґотки (курки) менші, їх не видно було з афинника, на другім від готура зовсім відокремленім місці готури дуже обережні і полохливі птахи. Ґотки, що були ближче мене, фуркнули в руїни скалисті, а кілька мінут опісля розпростер і готур свої великі крила, знісся над яром легким летом і зчез небагом в густім лісі. Перелітаючи отак через широкий яр, як би дух який, виглядав він імпонуючо. Хвіст розпростертий, подібний великому чорному вахляреви із білою стяжкою понад край, все друге решта на нім чорне, аж виблискує. Лиш коло очий визирають голі плями яскраво червоні, що надають єму ще більше дикий вираз. Писок в него кавулчистий, як в орла. Гребеня нема, а замість папоротків стирчить з пір'я борідка. Ґотки, завбільшки доброї курки домашньої, красні, таркаті, на бурім тлі писані чорними стяжечками поперечними. Із руїн понатягавши свої шийки, гляділи здивовано на мене, думаючи, що за сновиди бродить тут нашими готарями і мішає нам супокій?

Отак пройшло мені з готурами більше ніж чверть години, в афинах задержав я ся ще довше, прийшов додому пізніше, як звично, аж Василь зажурився.

Буря

День був до вечера красний. Над вечір лягла на заході хмара. Кажуть вівчарі, «сонце заходить за колоду, буде «година». Повечерявши, ліг я, як звично, спати. Вечір був тихий. Десь коло півночі будить мене якийсь неспокій. Чую, як хатина до самого ґрунту здригається. З просоння здається мені, що єї хтось торгає, термосить та кидає і вона падає в безодню, летить в безвість. На дворі щось скаженіє. Нечувані стогони, свисти, верески, божевільний регіт, неописані зойки, танці, плескання, трісканина, реви і стогони, скрип, шум, тупіт і гуркіт, писк, скрегіт і лоскіт, танцює, бушує, лютує, в переверти гонить і дуднить округ моєї мізерної хатини. Все те попереплітане і перемотане в одну запінену скаженілість і лють. Перша моя заспана думка була, що всі замкнені під Чівчином чорти, фурії і відьми вирвались крізь комин в гору та летять лавами із Гомула і справляють навколо моєї хати свої пекельні оргії.

Крізь шпари стін і підлоги пробують втиснутись до середини, але

Гора Чивчин (Гомул) взимку у роки Першої світової війни

лиш вітер пробивається і крутиться вихорами по підлозі, стелі, стінах і навколо моєї голови.

Я обмотався ліпше моїми коциками, зарив голову глибше у подушку і наслухав та чекав, що за безголів'я сталося і що властиво має з того бути.

Тим часом аркан пазить свого, до хати добирається таки на добре. Не раз здригнулася хатина у всіх своїх сугавах і здається туй-туй покотиться стрімголов у долину. І нема, сумніву, що полетіла б була вже без сліду з вихором у безвість, як би не поклали єї були теслі із-за горба від півночі і заходу, звідки найлютіші і найчастіші вітри віють.

Іноді буря була хвилями така напрасна, єї рев, скавуління, шепіт, шум, шурганє і фурканє по стінах і стрісі такі оглушаючі, що навіть шуму моєї великої смереки перед дверима я не чув, а не то голосу людського або когось взагалі живого. Дзвіночків на шії худоби я не чув, як кожної ночі, не чув ні гавкання псів, ані галасу мого нічного сторожа. Стало мені трохи таки якось геть не по собі.

Отак, прислухаючись бурі, роздумую і дожидаю днини, заснути вже годі. Аж перед ранком буря трохи полагідніла і дала під ранок трохи заснути.

Відблиск світла

Рано був цілий Чівчин покритий густою мрякою. З часом стала мряка рідшати, світло вранішнього сонця почало пробиватись і освітлювати якимсь дивним світлом траву полонинську. Воно виглядало як би штучне. Низом було ясніше, як вище, якось так, як би сама трава ясніла і сияла, або хтось зеркалом кидав ломане світло сподом на землю. І дійсно походило те від ломання і рефлексу сонячних променів, очевидно, густішими партіями мряки над полониною.

Те світло грало лагідними переминами і переходами з одної нюанси в другу, як би на сцені театральній, тліючи раз сильніше, раз слабше, немов ті прибування і звільнення гармонійних звуків у приманчівій музиці здалека. Я видів деколи таке світло в приближенню з подібним враженням, коли над вечір відіб'ються сонячні промені на широкій хмарі і обіллють землю незвичайною червоно-жовтою поломінню. Але тут лежало вражіння головню в тім, що здавалось, як би хвилювали тліючі етеричні хвилі попід мрякою, тісно попри землю, самі собою, бо сонця не видко було. Однак ж у зріднілій мряці все ще скувались, корчилились і клубились густіші швари мряки із Гомула, як би гаде або хвости тих фурій і відьом, що мені вночі таку сердечну серенаду справляли.

Травою лежала густа роса мільярдами маціпоньких перелок, котрі надавали неосвітленим місцям вид блідої, півпрозорої ніжної і никлої тканини; ті ж освітлені миготіли спокійним, веселим усміхом чаруючого невинного єства надземного, ніби живої усміхненої веселки. Мряки з часом справді піднеслись, але днина осталась непривітна, бо хмари тягались і волочились так низько, що зачіпали щохвилі Гомул і сунулись полониною цілими рядами.

«Стара, а все нова історія»

Я вже залишився того дня у хаті, читав дещо, робив нові записки, а старі упорядковував.

Над вечером випогодилось, стало лагідно і спокійно. Моя хатина стояла вже у вечірній тіні гори, але полонини з тамтого боку Черемоша, звернені тварию до вечірнього сонця, купались ще у світлі. Я сидів перед мою хатиною під так званим піддашем, дививсь на ті освітлені полонини та вигравав на флейті тужні думки вечірні.

Нараз схоплюється псисько, що недалеко під смерекою лежав, і починає в'їдати. Я встав, глянув на полонину і виджу крізь шкло, що якийсь мужчина спускається легким кроком і байдуже стежкою просто до моєї хатини. Ближче до хати виджу мужчину досить високого, гнучкого росту, середнього віку з темною повною бородою. Одіж туриста — на плечах торба, на вид як наплічник, в руці довга палиця, як в альпійських туристів.

Очевидно, якийсь чужинець збочив з дороги, може, навіть звуками моєї флейти зваблений сюда. Бо дійсно флейта моя спровадила в мені вже раз була сюда одного несподіваного гостя, котрий чуючи здалеку звуки флейти, зайшов здивований з иньшої дороги аж до мене у ліс.

Небавом став несподіваний гість коло моєї хати. Я втворив дверці від загороди своєї хати і сказав «прошу». Чужинець приступив ближче, став переді мною, але зараз відступив одним кроком, вмірив свої темні, блискучі зорі у мої здивовані очі, плеснув долонею в чоло, простер руку і кликнув здивований і втішений моє ІМ'Я, а я так само в один голос сказав: «Мартинко»!

Він простер руки і ми обнялись, витаючи один другого як найсердечніше.

«Борше сподівав би 'м ся смерті ніж такої радісної стрічі і ще до того, на такім місці», — сказав Мартинко зворушений.

«Не менше втішна й для мене ота несподіванка, побачитись з тобою отут позвиш по двадцятилітній розлуці у Відні. Змилуйся, яким чином з'явився ти тут?»

«О тім пізніше, тим часом позволь розгоститися».

«О, прошу дуже!» Я здоймив єму наплічник з плечей і попросив до хати.

«Що ж, милий друже, чим угощу я тебе у моїй хатині, так як би сего моє серце бажало? Засіб мій тут дуже поєдинчий, а я рад би тобі хоть би й душі вділити».

«О, се вже найменша річ, я маю все, чого потребую, при собі, решта найдеться у тебе так само, як по других полонинах, котрими я вже тиждень блукаю. Але того посліднього, милий мій друже, крихітку людяної душі, сего я давно не бачив, тай не сподівався ніде й подиба-ти, хиба що в тебе можливо».

Лице єго споважніло і набрало не то терпкого не то болісного виразу.

«Ну, сим вже знов ти не журись! У мене нагромадилось того може більше як треба, бо вже тижнями не маю кому тут душі уділити і коли лиш о те ходять, то я тобі того зілля ще й на дорогу цілу торбу уділю. Однак, казав раз один з моїх товаришів – п'ючи на моє «здоров'я», що в мене розум і кожна думка нім вийде на яву, переціджується вперед крізь якесь цідильце в моїм серцю. Отже не журися, небоже, якось то вже буде. Розгостись лиш у мене, тут можеш остатися кілька воля, побалакаємо за всі часи».

«Дякую тобі за твою добру волю, я ж знаю ще з наших студентських часів у Відні, що ти був добрим і щирим товаришем. Лиш мушу тобі сказати, що легше комусь хліба уділити, хоть би єго й не мати, бо можна роздобути, ніж комусь єго душевний недостаток заспокоїти. Тут не pomoже деколи навіть такий засіб душевний, яким ти дійсно розпоряджаєшся. Але менше з тим, ти се теоретично й сам знаєш. Я рад за кожний випадок, що так несподівано зійшовся з тобою».

«Ти, певно, десь трудний і голодний. Положись на постіль, а я скажу моєму Василеві для тебе щось теплого приладити».

«Постривай, товаришу, я нічого не потребую, на постели трохи простягнусь, але їсти буду з тобою аж вечерю, і так уже вечеріс».

«Як твоя воля. Скажи ж, товаришу, звідки ти тепер завандрував сюда, і куда провадить тебе дорога?»

Він зітхнув скрито і відповів в задумі. «На перше питання легше відповісти, як на друге. Відки я приходжу, се знаю докладно, але куда йду, сего виразно означити ледви чи би мені ся вдало. Воно, видиш, товаришу, заносить ся у мене якось чи не на рід новітнього Агасфера, того вічно вандрівного жида. Тепер приходжу із угорського боку, де я якийсь час занятий був при кладенню дороги залізної на тяжкім те-

рені гірським. Та лучилась мені там нещасна пригода. Я покинув працю, пустив ся вздовж Карпат без означеної цілі і йду отак уже цілий тиждень з полонини на полонину, без жодного проводиря лиш з мапою в руках. На вечір все десь найду якусь кошару і колибу, щоби не під голим небом ночувати. Отак зайшов я аж на оту сусідню полонину Попадю. Відти пустився я на твій Чівчин, щоби потім зійти на Черемош. Тим часом вчувся звук флейти, тож збочив сюда і от маєш мене».

Лежачи на постелі боком, спер він свою голову на руку і глядів через отверті двері тужним виразом очей у даль.

Я видів, що тут щось недобре, тому звернув мову на щасливіші часи колишнього нашого спільного життя студентського у Відні.

Він був родом з України, аж десь з Полтавщини. З дому був він досить заможний, одинак, попри одиначку сестру. Родичі вислали его до віденської політехніки на інженерський відділ. Ми познайомились у «Січи». Він співав прегарно, вложуючи свою чуйну українську душу у свої й так чуйні пісні українські. Я прилип до него, а він до мене, так, що майже день не минув, аби ми не побачились в інституті. Як не инак, то прибіг він не раз із своєї салі рисункової до моєї лабораторії, щоби хоть трохи побалакати рідною мовою. Німецькою мовою, хоча досить володів і плавно говорив, то однак кривив з російська. Німецьке «ей» вимовляв не як «ай», але буквально як «ей», не казав приміром Гайне, але Гейне, не Райн, але Рейн. Се звертало на его й так симпатичну особу ще більшу увагу не так своїх, як чужих людей.

Весною і літом робили ми, студенти, з нашим професором щотижня екскурзії ботанічні в околицях Відня і заходили деколи аж до Стирії. Дуже часто прилучувався Мартинко до тих наших прогульок, аби лиш зі мною бути. Всі товариші любили его, навіть професор любив з ним балакати, і він привчив ся таким чином ботаніки ліпше, як не один з моїх товаришів.

Він взагалі трактував свій час студий незвичайно поважно. Крім своїх фахових студий вглублювався він також в науках фільзофічних і природних так, що не раз викликував загальне здивування своїми влучними поглядами і розвідками над справами, котрі далеко поза круг его осібних студий сягали. Тому сидів він зі мною не раз по бібліотеках над книжками, хотя й природу і свободу любив безмежно.

Особливо, що его цікавило і займало, те в силі був він слідити і роздроблювати до атомів і дійсно доходив не раз в розправах до кінця, до якого иньші не мали навіть відваги братися. Але до справ, котрі не вражали его суб'єктивного чуття, відносився він знов поверхово, треба було его чуття зачепити.

Чуття справедливості і обов'язку було в него сильно розвите. Він годен був кинутись на кривдника правди з лютістю, котра єму не дозволяла розважити ні способом перепроводження заміру, ні наслідків для єго особи. Краса природи, музика і красна штука робили на него велике враження; він в силі був віддати себе годинами нерухомо тим враженням та відчути і найти відносини світла, звуків і барв на краєвиді, в музиці, образі або квітці, котрі найтупіший смисл пересічної людини часто не в силі піймати, хоть би єго увагу на те навіть звернути.

Тому, може, вже й із-за отих єго прикмет брав він охоче участь у наших прогуляках ботанічних, а такі прогульки були як не давило одного або другого незнання річі — для нас, студентів, досить приємні і веселі. Не раз збрели ми на прекрасні красвиди або історичні місця з розвалинами колишніх замків; тоді затримувались ми там якийсь час, а професор подавав нам ближчі пояснення до краєвиду або дотично — розпадин. Не обійшлося і без того, щоби при тім не заспівала або не зажартувала молода груди. Мартинко мусів нам кожний раз при таких нагодах, чи то при обіді чи під якою руїною, чи під розложеними соснами у лісі видобути якусь українську пісню із свого багатого засобу, чого ми разом з професором дуже радо слухали і єго живими оплесками нагороджували. Діла прогулька жалувала, як єго деколи бракувало між нами, хоть се рідко бувало.

В своїм обходженню був він симпатичний так само, як ціле єго єство мало щось притягаюче в собі. Лиш кілька деревляних німців притягала бочка пива до себе сильніше ніж Мартинкове єство і єго пісня. Але він і не старався о нічию ласку і симпатию, та приходила і зверталася сама собою до него. Жартувати або поважно і цікаво щось оповідати, то було єму все одно. Хоть він міг бути деколи аж розпусно веселим, то рівно якийсь тужливий вираз в твари не опускав єго ніколи. Очі єго були темні, приманчиві і дивно блискучі, блищали таким живим світлом, що не раз видів я, як єго питали, чи єго очі здорові. Професор приглядався раз єго очам навіть крізь шкла, але він зовсім не розумів, що хотять люди від єго очей. З твари він не був, так би сказати, хороший, але вдача єго душі і загальне враження покривали і надолужували се обильно.

Він був на два роки старший від мене, тож і студії свої покінчив один рік вперед від мене і то з відзначенням.

Прийшлося прощатися з Віднем, з котрим він добре зжився був через п'ять літ своїх студій. В «Січи» відбувся в єго честь прощальний вечерок, а на другий день відпровадив я єго ще на дворець північний

з іншими січовиками. Коли прийшлося востаннє обнятись, то плакав він як мала дитина, а з ваґону махав неустанно хусточкою, як дівчина, доки потяг не уніс его з перону.

Як звичайно, молоді люди прирекли, і ми собі, часто писати, але я не отримав від него більше, як два листи, один по его приїзді додому, а другий небавом потім, в котрім повідомив мене, що йде на Кавказ, де якраз розпочато будову залізної дороги від міста Ростов-над-Доном до Владикавказу. Обіцяв, що буде мені відтам свої враження описувати, але я не бачив уже опісля ані листа від нього, ані не чув про нього нічого до нинішнього так несподіваного побачення з ним.

Ми балакали про свою минувшину, аж зробився вечір. Чути було, як прибули на стуки з худобою і загонили її до кошар.

Я попросив его остатись у хаті, а сам пішов до колиби зарядити на вечерю, що мені можливо було. Врешті він мав при собі всілякі консерви і инший засіб у торбинці обрахований на довшу дорогу. Самий засіб і спосіб упорядкування его показували, на перший погляд, бувалого світового чоловіка.

Василь приніс гарячу кулешку, свіжу гусліночку, сметану, «парене» молоко солодке, масла, бриндзі, смажених грибів, печену буришку (бараболю), козубець суниць і малин, а на кінці славний «бануш» — значить, кулешку на сметані, переложену потім грінками з бриндзю і маслом та висмажену в кітлі над жаром.

«А що ж ти собі гадаєш, Василю», — каже Мартинко, — «таж ти відай задумав мене тут утопити у тій вечері?»

«Нічо, паноньку, чим хата багата, то і ваша воля. Споживайте здорові», — відповів Василь, облизався і обтерся, чого не міг я зміркувати.

За се дістав він від Мартинка зараз пачку тютюну, а на відході п'ять золотих ринських, а ті другі два пастухи по ринському. Казали, що такого пана ще Чівчин не видів.

По вечері балакали ми ще якийсь час про будови залізних доріг, де він брав участь, і лягли вчасно спати. Я думав так покерувати, щоби не зійти на его особисті відносини і не зачепити очевидної рани душевної у него, але се мені не вдалося.

Лиш загасив я світло, так засвітив місяць у вікні повним своїм чаруючим світлом. На чистім небі блискотіли ясні зорі, а стара смерека перед дверима шептала, здається, свою вечірню молитву. Поміж те мішалися дзвіночки на шиях спочиваючої худоби в кошарах, розтаборених на боці вище хатини. Стало тихо у хаті, але не на довго. Те бліде світло зазираючого місяця у вікно, ті тліючі зорі, та тишина вкруг

нас визивала якраз рій гадок у наших головах. Вони кружляли, як на тихій воді, все густіше, ширшали кочільцями вкруг голов, аж спіткнулись з собою і розпочалась наново балачка.

«Яким чином прийшов ти сюда на отсю гору»? — спитав він мене, перериваючи тишину раптом.

«Мене загнала недоля сюда. Недуга і смерть моєї подруги прибили, підкопали і моє здоров'я до самого краю. Шукаю отут, в отсім світі полонинським поправи здоров'я тілесного і втихомирення ран душевних», — відповів я йому.

Мартинко мовчав якийсь час. Потім схопив голову у руку, спер на лікоть, вдивився у місячне світло на підлозі і, зітхнувши тяжко, сказав: «Як виджу, то наша доля однакова. Молодцями симпатизували і товаришували ми щиро один другому і тоді були щасливі оба. Ми розлучились, наглі дороги розійшлися, але наші долі, як виджу, зійшлися і товаришують тепер наново одна другій, як ми колись товаришували з собою, та, на жаль, не конче щасливим ходом товаришують вони тепер для нас.

«Як то, товаришу, і тебе стрінула та сама недоля, ти повдовів також? Де ж твої діти?»

«Ні, товаришу, я не повдовів, але я ще гірший сирота від тебе і твоїх дітей на світі. Як та сіра подерта хмара без певної путі летить небозводом і не знає сама куди залетить, така розшарпана моя душа без певної цілі, надії і супочинку».

«Але та нестійка хмара, вона розплинеться, упаде росою-водою на землю, зазеленіє травою, засміється цвітами на сонці; витягне знов ті крапельки води від них в гору до себе, і вони знов будуть хмарою гуляти по небі, як вперед! А я? Раз розкинені мої кості степами, горами ніхто не збере до купи, ніхто й не втре сльозу за ними! Та се не сюда. Але, прецінь, скажи мені з ласки своєї, як і що діялося з тобою після нашої розлуки у Відні дотепер?»

«Коло дороги йшла мені робота при кладенню залізного шляху весело і щасливо. Я находив у поборенню теренових і всяких иньших трудностей велике вдоволення і виконував свою культурну працю з ентузіазмом двадцятичотиритиного молодця. І матеріальні успіхи були великі. Та не довго тривало те щастя. По однорічній праці, і коли доходила около вісімсот верстов довга дорога до кінця, лучилось мені те саме, що й другим лучається. Стара історія, як Гайне каже: «*doch bleibt sie ewig neu und wem sie just passieret, dem bricht das Herz entzwei*».

Він замовк. По німецьки вимовляв і тепер ще з російска, як ко-

лись. Я мовчав також і стало аж лячно тихо у хаті. Потім перебив я тишину.

«Ти терпиш, товаришу! Я спершу гадав не доторкатись твоїх ран душевних, але тепер ми задалеко зайшли. Та хто знає, чи воно й не ліпше так. Висповідайся перед щирим товаришем про свою недолю; хто знає, може, полегшає.

Він якийсь часок ще роздумував, а потім почав. «Я працював на призначеній мені частині шляху із запалом, навіть і не спостеріг, коли минув один піврік праці і життя. Прийшов до важкого терену, треба було допомогти. Прийшов один старший інженер зі своєю сім'єю, жінкою і вісімнадцятилітньою донечкою. Після, в шість неділей мав прийти ще один товариш на поміч. Вони працювали досі разом на іншому шляху. Прихожий звав ся Петров, був родом Москаль, досить симпатичний чоловік європейських манерів. Він брав свою річ поважно і розсудливо. Місцями йшла дорога через широчезні степи.

Спільна праця, самотність на таких широких просторах-пустинях, брак відповідного товариства мало великий вплив на мої відносини до мого товариша спільної праці, як і до цілої родини. Вив'язались такі дружні відносини, що я став просто нерозлучним членом ніби одної сім'ї.

«У будні дні ми мало бачились з жіноцтвом. Праця займала мене і Петрова через день так, що деколи не приходили ми навіть на обід, а деколи й не ночували дома. Але в неділі і свята ми не розлучувались, ходили часто всі четверо на лови у степ, плавали також на легких чайках по ріці Кубані, що в деяких затоках майже нерухомо сунула свої лінії в води. Деколи заглядали ми також і до бібліотеки домашньої, котра не лиш досить об'ємиста була, але виявляла також добрий смак і основне європейське образование посідателів».

«Одного разу шукали ми обоє, я і Ксеня, в бібліотеці щось до читання. Як же ж здивувався я, коли попались мені твори Шевченка і то не в переводі, але просто у рідній мові українській. Але моє здивування зросло ще вище, коли довідався я від Ксені, що мати єї родовита Українка, та що й вона сама вихована своєю мамою в дусі українським. Переді мною говорили по-московски, бо вважали мене за Москаля. Мої українські пісні толкували собі так, що я під час моїх студій у Відні навчив ся між Українцями дещо українського».

«Наші стосунки стіснились тепер ще сильніше до майже небезпечно ніжних взаємин».

«Що значить чужа чужина, а що рідна країна, рідна мова, рідне серце, сего дізнається і найтвердіша людина на собі тоді, коли утра-

тивши все, що рідне, побачить раптом що небудь рідного, учує звук рідної мови, солодкої згадки, дитячого щастя».

«Дитяче невігластво, молодеча нетерпимість негодує не раз на свою рідню і рада б розширити свої крила, вилетіти із рідного гнізда геть, геть у світ, кудись геть без краю і цілі, не знає само куди. Але я видів ще хлопцем на власні мої очі дівчину сусідку, котрій у рідній хаті не було нічо до вподоби, а видавшись поза готар власного села і вертаючись по довшім часі перший раз молодницею до рідної хати, у гості, як приступивши до перелазу поцілувала вона то вперед ніби ненавиджений рідний перелаз. Я видів, як вона вклякла перед порогом тої колись ніби ненавидженої хати, як вона страсно цілувала той поріг, цілувала двері і стіни тої самої хати; я видів, як цілувала вона ноги своєї матері, тої самої мами, котрій вона дівчиною завдала не одну тяжко болючу рану».

«Ще недоростком дивився я зачудований на ту трюгаючу сцену і не розумів єї своїм же дитячим розумом. Але тепер я єї докладно розумію. Я знаю і відчуваю тепер докладно, що значить рідний дух, рідна кров, рідна хата, рідна країна, рідний воздух, звуки рідної мови, сонячний блиск рідних казкових часів»!

«Чи ж диво, що і я прилип цілим своїм єством, цілим жаром почуттів молодечих до єства, котре на далекій чужині з'єднало в своїй вісімнадцятилітній красі весь чар рідного краю, весь чар молодечого дівочого цвіту? Та чи дивуватись також із того, що і вона по кількатижневім пробуванні зі мною в тій пустині запалала тим самим природним чуттям любові до мене, що я до неї. Так принаймні я гадав і не припускав навіть у думці, щоб воно могло инакше бути».

В такій пустині втомлюються самі собою усякі непотрібні пута і утиски конвенціональної нещирості в обопільних відносинах навіть ріжного полу, а конечні границі в тім згляді ставить сама собі шляхетність душевна поодинокї людини.

Наші зносини були отже свободні.

Але про те зауважав я, що відносини Ксені до мене були спершу недвозначно здержливі. Не можна б сказати, щоб вона не любила мого товариства, противно, але вона єго не шукала.

Та по кількох тижнях наших зносин змінилось єї поведження до мене зовсім. Холод зник поволі, а наступила розкішна теплота щасливої душі дівочої. Єї темне око вривалось вогнем у мою душу, а жар того вогню займав ціле моє єство і тремтів неустанно у всіх атомах мого тіла так, що здавалось, немов би воно неустанно горіло, але не згорало. Я аж тепер зрозумів, як може щось горіти, а не згорати, под-

ібно тому палаючому корчеви, з котрого дух Божий говорив до Авраама.

Те єї бездонне око робило тим сильніше, в чим більшої противності стояла єї ангельська біла твар до тої темної полуміни, якою спокійно горіли єї очі.

Вона була білявка з чорними очима, з ясним шовковим волосом. Личко невинне, ангельське поривало своєю принадою і дитинно-невинним виразом до безтями. Я чувся безмежно щасливим. Та моє щастя недовго тривало.

На тлі сонячного світла нашого щастя почали появлятися чим раз виразніші і довші тіні вечірні того щастя.

Нераз, коли ми отак сиділи тихо побіч себе, пірнувши в розкошах наших думок, нашого чуття, що зіллялись в одну думку, одно чуття безмежної любові, видів я, як схоплювала вона раптом свою голову в ручки, вп'ялювала очі в порожню, або здіймала голову з замкненими очима, вкривши їх долонею, до неба і стогнала безпритомно.

«Мій Боже, єдиний! Що сталося зі мною? Чи ж я сему винна? Ні, ні, я ж так боролась! Бог і він мені свідок, що я в нічім не винна!»

Страх і розпука обгортали мене. Я молив, голубив, тулив до себе, і вона швидко опам'ятовувалась, успокоювалась і гляділа неописним оком на мене. Але про те не міг я видобути із неї загадочного і плячного зворушення єї душі.

На мої питання відповідала вона єдино сумними поцілунками.

Тим часом повторялись такі напади душевного зворушення у неї чим далі тим частіше і розпучливіше.

Я хотів рішучим кроком зробити тому кінець, освідчитись їй і родичам та чим скоріше подружитись з нею. Те рішення наступило дійсно, але як раз у противний бік.

Сонце клонилось до заходу. Жар денний притихав. Ми сиділи обоє в альтані над рікою і дивились на тихо пливучі хвилі освітлені вогнем вечірніх променів сонця. Над усім тяжів нерухомо воздух, навколо панувала томляча тишина. Ксеня починає непокоїтися. Я хочу тому запобігти і мої наміри їй виказати. Тим часом Ксеня випередила мене. Піднялася, взяла мою руку у свої дрожачі долоні, вклякла переді мною і впялилася своїми благаючими темнили зорями у мої очі. Вираз твари глибоко страдальний. Я хотів заговорити, але вона рукою відвернула. Я сидів як зачарований, вона лагідно і жалібно, але рішуче заговорила :

«Прости, дорогий друже! Прости невинній жертві неумолимій судьби! Я боролась до послідної краплі моєї моральної сили против

твого впливу на мою душу дівочу, але не встоялась. Ти може будеш мене винити за те. Але чи ж винен той за те, що не в силі ходити, коли єму відняло ноги. Скажете, було бодритись! Та воно так, коли б пробігав ся той із зісохлими ногами, він би виздоровів; але власне в тім ціла его недоля, що не в силі ногами й рушити. Та в тім і мій упадок і моя пропасть, що мені в певнім напрямі відняло волю. Ратуй хоть себе, мій єдиний друже, бо я пропала, без ратунку пропала. Завтра приходить той, котрого нещасною нареченою я є».

Вона умовкла, але зараз ще додала:

«Воно, здається, не могло инакше й бути, мій, дорогий приятелю. Я ж рідна дитина безталанної нашої спільної матері, нашої занепашеної України, тож однакову судьбу мусимо ділити і ми, вірні єї діти. І він Українець, товариш при попередній спільній праці мого батька. Я замкну свої очі небавом на віки, але тих послідних шість неділь, котрі з тобою прожила, вистачить мені за довге життя. Виходу тут иньшого нема, я не зломлю даного слова, а знаю, що й ти на те не згодив би ся. Коли хочеш мені ще чимось осолодити недалекий кінець мого сумного життя, то молю і благаю тебе: дай запевнення, що будеш шанувати своє життя! Прости, дорогий, прости і прощай на віки!»

Сонце якраз заходило; половина его кружка була закрыта землею. Послідні его кроваві промені відбивала блискуча вода сюда на наш бік. Єї плечі і волос шовковий горіли кровавою полумінню. Я механічно звернув очі просто в ту ще видиму половину сонця, воно западало все глибше і глибше, та никло чим хвиля все більше. Дивлючись на те пропадаюче сонце, здавалось мені, що се я. Очі мої дивились просто в той вогонь, але світло чогось їх уже не разило, вони отупіли і остовпіли. В моїх очах починає все чогось тратити свої виразні риси, здається все поринає в якусь небувалу мраку, мені мрачно в очах. Усе зачинає чогось хитатися, все дужче, дужче, сильніше вже крутиться все вокруг мене бішено, скажено і піді мною колишеться крісло і земля. Ріка і степ женуть шаленим вихором округ світа, але шуму не чути. Я зовсім задеревів і не знаю, що діється зі мною, нічого не чую, не виджу, лиш те, як сиплеться на руки жар і проникає вогонь моє тіло, — се єї поцілунки»!..

Мартинко замовк на хвилю. В хаті стало тихо, наче в гробі, лиш під підлогою чути, як шкрабають всюди присутні миші. Місяць перейшов уже по підлозі і зійшов на двері бічної стіни, та світив ще лиш вузенькою смужкою. Я мовчав, думав, що Мартинко вже перестане, але він знов заговорив.

«З минулих давних часів оповідають записки, — казав він даль-

ше, — що жертвам призначеним до спалення на вогні давали вперед якийсь напиток, аби їх заморочити. Під впливом того напитку нещасні жертви гляділи байдужно тупим оком на полум'я, що огортало їх тіло, отупілі їх нерви чуття не приводили їх до відчуття болю ні жаху. Вони миналися, мабуть, без мук.

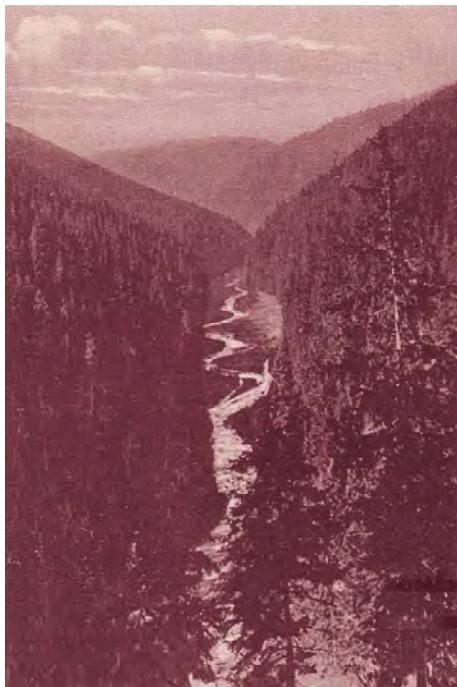
В подібнім положенню находивсь і я в тій хвили. Але порівняння лиш частково влучне. Бо на ватрах спалені жертви не приходили дійсно ніколи більше до того, щоб відчути муки і болі страшної смерті, в мене ж якраз протилежно.

Воно страшно, згоріти живцем на вогні! Але ще гірше і страшніше мучитись в полум'ї безкінечних терпінь зболілої душі!»!

Я вискочив із ліжка, присів коло Мартинка, та заспокоював, як знав і міг. Він дійсно спам'ятався зараз, жалів, що забрав мені цілу ніч і просив, щоб я ліг спати. Але я довго ще не міг заснути, хоча уже було над ранком. На мене зробило єго оповідання велике враження як своїм змістом, як і майстерським переказом пережитої недолі.

На другий день спали ми майже до обіду. Пообідавши, пішли у полуднішний ліс, зійшли у яр до потічка Гомульця. Я старався займати єго індивідуальними справами, як студіями над покладами Чівчина, в чім він був майстром. Він порівнював ці поклади із другими, які єму випадало бачити в чужих землях десь там аж в Японії, Китаю, Сибірі, на Кавказі і ин.

На декотрих місцях задержали ся ми в малинах, суницях, афинах і так нога за ногою, або перескакуючи з каменя на камінь, та з одного боку потічка на другий, додрапалися поволі аж в головиці (до джерела) Гомульця. Пополудень перейшов нам не знати коли. Сонце вже клонилось над вечір, як ми стали вертати полониною до

дому. Ватаг трумбітав вже до повороту овець і кіз. Я забрав фляшки на кізе молоко і пішов з Мартинком до тої другої колиби. Відти вертали ми вже смерком до дому. Тут крутив ся Василь вже коло вогню і лагодив вечерю. Мартинко вимовив собі іще за дня на вечерю нічого більше, як суниць в солодкій сметані з теплою кулешкою. Василь не міг в правді поняти, як можна зрезігнувати на єго гуслянку і бануш, але мусів врешті підчинитись нашій волі, хитаючи з дива головою, думаючи «пожаль ся Боже над такими примхами панськими». Я, відходячи ще в полудне від хати, зарядив, щоби пастухи через день узбирали суниць.

Повечерявши, лягли ми ніби спати, але місяць сміявся з того крізь вікно і дивився своїм блідим, лагідним світлом пильніше як вчера до хати. Він не дивив ся вправді на нас, але лляв свої світлі струї попри нас на підлогу. Відси відбивалось воно на стели і мерехтіло дошками стіни, ніби снуючи якусь нечувану тканину із ниточок торочених із наших до стелі очима звернених голів. Він же ж майстер у тім, в тороченню безконечних вечірних думок-згадок. Тому заслонюємось від него, хто хоче місячної пори спокійно спати. Я ж не сповнив ще ніколи такого недружного вчинку, жию з місяцем в найприятніших зносинах і не бажаю на самоті нікого так щиро, як того єго спокійного тканя світлих стійий із туги сердець та людських думок.

Мартинко лежав на постели так само як вчера, сперши голову на руку і лікоть, та дивився знов в ту світлу тканину місячну на підлозі.

Я відчував добре, що в єго душі діялось, тому рішив ся перебити єго сумованє.

«Знаєш, Мартинку, я не хотів більше твоїх ран дотикатися і їх ще дальше розранювати, але виджу, що не буде супокою, доки не відкриєш мені всі свої душевні рани. Я гадаю, що можеш мені хід твого дальшого життя від тої пам'ятної і трюгаючої хвилі, де ти вчера урвав, чим скорше загальними нарисами оповісти, бо думаю, що чей судьба тебе опісля не переслідувала вже в такий немилосердний спосіб».

Мартинко зареготав ся несамовито. «Ще гірше, ще лютіше! Просто так, як би якесь прокляття сповнялось на мені, хоть я ніколи не зробив нікому свідомо ніякої кривди».

«Я знаю, що ти неспосібний до того», — перервав я єго розпачливу бесіду.

«Скажи ж мені, товаришу, що сталося зараз по тій страшній сцені, якою ти вчера закінчив своє оповідання?»

«Того я тобі не годен сказати, бо я стратив був цілком притомність. Знаю лише з оповідань служби, що я казав зараз з вечера пакувати

знаряди, сідлати коні і ночію виїхали ми у степ. Коні були жваві, ми мчали нічним холодом по степу, як би здоганяли кого. Над ранком розставили шатра і лягли спати. На другий день гнали ми знову степом у безвісти. Над вечір достигли до тої самої залізної дороги, коло котрої я працював. Ми уїхали так около сто верстов. Там подибавав я товаришів, котрі здивувались, як мене нараз тут побачили, бо вони знали, що я працював на иньшій шляху. Але не видобули з мене нічого розумного, я був усе ще напівнепритомний і хвилями просто дурів. Мене відти вислали просто в Урал, де мали розпочинати залізну дорогу з Пермі до Єкатеринбургу-Тюміна впоперек Урала.

Я вславився уже був поборюванням незвичайних трудностей, то ж мене прийняли так, як знакомого і доброго робітника з повним довір'ям. Я жадав щонайтяжчого терену і доконував чудес. З других шляхів приходили всі інженери подивляти мої успіхи, але врешті ніхто не мав причини мною тішитися. Я все ще був запаморочений і виконував праці, здається, так як ті люнатики, що несвідомі небезпечностей виконують з легкістю карколомні проходи по ринвах і кришах. Днями працював я невтомимо, не розмовляв з ніким нічого, хіба що роздавав службі конечні прикази. А ночами? Ночами я божеволів, дер на собі біле і рвав волосся! Цілу купу підраного біля мав я у своїй хаті.

Я працював в Уралі отак незмінно три роки і уславився там не лиш моїми незвичайними успіхами у праці, але і моїм чудацьким поведенєм.

З тими працями йшли рука в руку також великі матеріальні здобутки — я не знав просто, що з тими грішми робити і висилав їх чим скоріше до Петербурга. Мені було просто гидко дивитися на них. Але я рівно не міг їх збутися, вони тримали ся мене, як реп'ях кожуха. Чим лютіші моральні муки, чим скаженіше працював я, тим більше прибувало тої мізерної мамони. На щастя є там десь у Петербурзі якийсь людяний банок, що мене хоть тої мізерії позбавлював. Кілько там того напруталося, того я й до нині не знаю.

З Уралу пішов я до будови транскаспійської залізної дороги. Та дорога тягнеться від берега Чорного моря через 1200 верстов аж до границі Афганів. Там працював я так само невтомимо.

З часом притихли мої моральні муки, але я вже остався духом зламаний.

Ти знаєш, я чутливий чоловік, тому досягає мене душевний недостаток глибше і тяжче, як иньшу людину. Але здається, що з часом може я погодив би ся був яко тако з судьбою, коли б не переслідувала вона мене і потім нечуваним способом.

Від сеї праці пішов я до кладення Сибірських залізних доріг. Відтам зайшов у Китай, а далі в Японію, де саме тоді клали цікаві залізні дороги. Мені усюди подавали світлі сталі посади, але я ніде не міг усидіти на місці. Рік, найбільше два, побуду десь, тай їду далі, без мети, без певного наміру.

З Японії прибув я парохомом до Суесу, а звідтам до Константинополя. Тут довідуся, що забираються всі інтерв'ювані держави розбивати поріг «Приграла» (Eisernes Thor) в Дунаю. Я знав ті пороги і розумів, що то великанська робота. Мене ще цікавили тільки такі незвичайно великі діла людського духа, тому я не затримувався в Константинополі, а поїхав просто туди. Тут застав я роботу в повнім руху. Інженери були там всякої народности, декотрі знали мене по імені, бо моє ім'я стало в їх кругах уже голосне, то ж не бракло заохоти, щоб я приступив до того великого, на кілька років розложеного діла.

При такім підприємстві я ще не був, принаймні при такім труднім, як тут; то ж не дався я довго просити і остався тут головно задля студий, які тут можна було зробити.

Між товаришами впав мені зараз один інженер в очи. Він був у моїх роках, мого росту, лиш голів бороду. Чому він мені впав в очи, того я не знаю докладно сказати, але досить того, що ми швидко познайомились і стали навіть разом мешкати. Спершу говорили ми між собою по-німецьки, але зараз побачили обидва, що то не наша мова. Довідавшись, що він з Росії, балакали ми по-московськи.

Так працювали і жили ми спільно і в приятні вже близько три місяці осінньої пори. Ще якийсь час, і треба було роботу застановити та забратись на зиму до дому.

Одного вечора стояв я у нашій світлиці коло вікна. На дворі розсипав повний місяць своє світло, що видно було поблизу все, як у день. З тамтого боку берега знімались гори високо у небо. Дунай шумів і клекотів люто поміж скалами і порогами та поодинокими камінними бовдурами у своїм руслі. Деревя, що ще перед трьома тижнями красувались пречудовими барвами, стояли тепер сумно з голими гіллями, піднесеними вгору мов руки, що зносять свою кривду до неба. Мені мимоволі видобула ся тужна пісня із грудей: «Кажуть люди, що'м щасливий, я з того сміюся»... Я співав тихо, непомітно; та в хвилі, коли я скінчив, обняв мене гаряче мій товариш і обцілував як дитина. Так як він завсіди був спокійний і маломовний, що може мене й притягло до него, так ожив він у тій хвилі тілом і душею.

«Так лише Українець співає українську пісню! Ми собі не чужі, бо й я Українець», — сказав мій товариш, дуже розрадуваний тужною

піснею.

Таким чином стали ми собі ще ближчими товаришами, як були досі.

Прийшла студінь, роботу застановлено, кожний лагодиться до від'їзду. І мій товариш пакує свої речі.

«Чому ж ти не збираєшся? Всі вже від'їжджають», — каже мій товариш до мене.

«Мені не пильно», — відповідаю єму. «Чи нині, чи завтра, мені все одно. Та й куди мені їхати, також не знаю, ще й не думав над тим».

«Як так, то кращого не видумаєш ти нічого, їдь зі мною до моєї родини. В моїм домі можеш собі жити, як лиш забагнеж, і доки схоцеш, а для мене се буде велика приємність».

Не чекаючи відповіді від мене, почав він також складати мої речі. Я не казав єму ні с'як, ні так. Але прийшов час, служба забрала і мої і его клунки і ми оба поїхали на Україну.

Подорож була, як усі теперішні подорожі; романтики і поезії для спраглого духа і серця ані за зломану копійку — хіба що вигідна до спання.

Вїхали ми десятої години вночі у велике московське місто на Україні і стали небавом перед пишним домом мого товариша. В середині комфорт європейский. Обмились ми, переодягнулись, і тоді впровадив мене мій товариш в родину, котра не знала докладно, котрої години ми приїдемо і не очікувала нас на двірці, лише дома.

«Се моя сестра, се шурин, се мій сестрінок гімназист, се сестрінка гімназистка», — представляв товариш, я витаюся, — «а се моя донечка, Одарка».

Звернувшись до сеї Одарки і глянувши на ню, я отворив очі широко і став стовпом. Дівчина змішалася, пустила махінально напівпідняту до повитання руку, і стояла напівздивована, напівбезрадна переді мною. Прикре положення. Моє неумісне і незрозуміле поступованє впало всім в очі. Я зрозумів тільки, що треба було зараз на місці в'яснити справу.

«Перепрошую дуже за моє дивачне поступовіння, — заговорив я до дівчини зворушений. — Але мені лучилось, глянувши на вас, щось таке нечуване, можна сказати, не можливе, що годі було не втратити рівноваги. Вже давно тому, як пізнав я був раз дівчину, до котрої ви не то що подібні лицем, але мабуть і душею зовсім ті самі. Коли б не минуло з того часу зверх двадцять пропавших літ, мене не переконав би ніхто нині, що ви не та сама, а иньша особа».

Дівчина зараз зміркувала річ і почала жіночим тактом лагодити справу.

«Властиво я маю причину перепрошувати, — сказала вона, — хоть не хотіла, а таки через мене вийшло непорозуміння. Я перепрошую щиро і прошу не зважати більше на се інтермеццо. Не дайте собі попусувати вашого доброго настрою».

Пані дому приступила до мене і, перериваючи бесіду, запросила до столу.

При вечері і по вечері бесіда вже якось не клеїлася. Та маленька і коротенька сцена при повитанню зробила таки своє нестерте враження на всіх. Свого зворушення я не міг цілковито скрити, а воно було глибше, як міг хто з них прочувати. Тож ми сказали собі скоро «добраніч» і служба попровадила мене до моєї спальні. Але я довго сидів ще і роздумував. Ся дівчина не сходила мені з ума і представлялась мені все ще не як жива істота, але як яке з'явище. Ріст, твар, очи, волос, рухи, хід і голос, все те було як у Ксені, немов вона воскресла і ожила. Роздумував я всіяко. Думав зараз таки сего вечора утечи відси, та закинув сю думку. Се вже було би крайньо не по-людськи, стілько іце зрозумів я. Ліпше попрощаюся завтра, як належить, і піду своєю дорогою. Але і сю думку закинув я. Був би сміх і ганьба втікати перед людьми, такому старому, перед невинною дівчиною. Мені ж прецінь минули вже давно ті роки, щоб дівчина стала мені небезпечною. Отже, навмисне лишу ся. Я розібрав ся і ліг спати.

Рано встав я вчасно, вийшов з хати пройтися по місті. У свіжій повітрі. За містом лежали горбки, покриті деревами в суміші з ліщиною. Я пустив ся у той бік. Походивши так зо дві години, вернув я до дому. Тут уже нетерпляче очікували мене. Одарка привитала мене ввічливо і додала жартом: «Нині, чей, уже перестала я бути для вас страхопудом».

— Тим ви і вчера не були для мене, панно Одарко. Але загадкові остались ви і нині для мене і, мабуть, останетесь і на будуче нею.

По сніданню попровадив мене мій товариш у місто і показував мені, що було інтересне у цій місцевості. По дорозі балакали ми про се і те та зійшли і на Одарку. Із тих оповідань довідав ся я, що Одарка була першою і послідньою дитиною Ксені. Товариш був мужем Ксені. Вона вмерла небавом по родах Одарки, а дитина найшла захисток у мами вітця, опісля у єї сестри, де я єї пізнав.

Ся вістка зробила глибоке враження на мене, але я не відрив нікому моїх колишніх відносин до Ксені. Одарка стала для мене тим милішою і ближчою людиною на світі.

А вона була й без того справжня приліпочка, ніжно чутливої вдачі, лагідна і добра у своїм відношенні до кожного. Хоча закінчила та-мошню гімназію дівочу, то все ж не втратила вона, на щастя, певної міри своєї невинності природної і ідеального настрою своєї красної жіночої душі. Загально взявши, була вона несмілива, проте виявляла при деяких нагодах велику ініціативу, рішучість або певність себе, котрі в суміші з другими ніжними прикметами душевними надавали цілому єї єству пориваючу принаду.

Коли ми зараз із першими проблесками весни — тут уже в поло-вині лютого — ходили всі разом з дітьми на прогульки в ліси поблизь-ких горбів і піль, то вона пильно збирала цвіти, упорядковувала їх умілою рукою в гарні китиці, а зацікавлена незнаною їй рослиною до-питувалася пильно про ім'я і значення єї. На однім горбі подидали ми раз від полудня тогідний сухий цвіт бодяка, чортополоха. В него пень дуже коротенький, так що розложисте листя кружком попри саму зем-лю обнимав великий цвіт, мов красно мережаний, глибоко позатика-ний ковнір довкола штучної китиці цвітів. Цвіт сам мов маленький со-няшник, лише крайні листочки тут білі, пергаментові, як у солом'яних цвітів. Під час похмурого вологого верем'я ті листочки замикаються; коли ж сухо і красно, то вони втворюються і світять далеко на царині, мов широкі звізди.

Вона втяла ножиком такий бодяк аж у землі і прибігла із зарум'-яненім личком до мене, кличучи вже здалека: «Пане Мартинко, пане Мартинко! Що се за зілля?»

— Чортополох, панно Одарко, — відповів я їй. — Учене ім'я єго *Carlina acaulis*.

Вона витягнула швидко свою нотатку і записала з великою пова-гою ім'я бодяка і стала питатись про єго прикмети. В кінці пришпили-ла єго собі на капелюх так, що він сповняв свою задачу як найкраща оздоба.

Взимку сходився спорий гурток Українців часто на вечорниці на переміну в однім або другім домі, де займались то відчитами, то про-мовами, то музикою і співом, то іграшками і танцями. Все йшло як в одній родині і підносило духа. На мене мало таке нове життє дуже добродійний вплив. По неспокійнім бурлацкім життю через такий дов-гий час відчув я тут уперше спокій тіла і душі. Я брав при всяких таких сходах живу участь і промовами і співом. Знов почав проявлятись у мені проблеск колишнього мого свобідного духа ще з молодих незат-роєних недолею часів.

Одарка грала на таких вечірках самою своєю особою замітну

ролю. Вона забирала своїм приманчивим єством всіх у неволю, особливо мужчин. В українській строю була вона прегарна.

І другі вбирали ся гарно по народному, але жадна не знала той стрій так уміло приспособити на собі як Одарка. Те саме, що й у других, було на ній упорядковане з таким артизмом, з таким смаком, що лише стій та дивись на ню.

Не раз дивлюся отак з боку на ню, та подивляю єї, як вона легкою хвилі уноситься по паркетах у танцю. Різні чуття ворущать ся у серцю та проникають блискавками гарячі струї забутих колишніх бажань душі, але я закушу в кутику тихцем зуби, махну рукою і подумаю: «Не для тебе, не для тебе! Твоє вже давно минуло, пропало!»

Я й не підходив до неї. Не то боявся єї, не то стидав ся сам перед собою, що бажав заглянути в небо, приготовлене не для мене; то знов не хотів псувати утіху молодій душі в забаві з другими. Тим часом зауважив я, що Одарка не спускала ока з мене, коли я говорив або співав що на таких сходинах. Звичайно не йшли ми з таких вечериць майже ніколи разом додому. Я був так відокремлений у моїм домашнім відділі від них, і старались вони мені так мало, як лиш можливо під одною кришею, навкучити, що я мешкав як у яким иньшим домі. Товариш мій і вся єго родина прощалися зі мною на відході додому, а на відворот я прощався з ними, коли часом я вперед відходив.

При таких нагодах зауважив я, що Одарка все любила зачепити мене яким-небудь підхлібством; зачіпала дуже обережно і ніжно, майже з якимсь страхом, але таки зачіпала. «Нині знову ви найкраще говорили, нині знову ви найкраще співали, — казала вона. — Навіть наша мала Катря сказала по вашій промові на послідних сходинах, що наш вуйцьо таки найкраще говорив зі всіх. Коли не вірите мені, то вірте невинним діточим устам», — пане Мартинку.

Мене тішило се, бо я мав оправдану причину відплатити ся Одарці рівною монетою і висказати їй се, що мені неустанно лежало на серці. «Та так, панно Одарочко, ви, мабуть, помилились, бо радше треба було сказати: Одарка нині знов була найкраща, Одарка блистіла знов нині в українській строю понад усі другі, зривала всім очи, а мені найдужче. Одарочка була як сонце ясна, як зоря красна». Вона на те покрасніє і, подавши руку, потисне боязно і так ніжно мою руку, що я спершу не важив ся на той знак відповідати; і нині думаю, що то може була лише якась уява.

Шурин мого товариша був австрійський підданий, якийсь, здається, Чех, також інженер. Послідного літа був він занятий при кладенню стратегічної дороги з Галичини до Угорщини, почерез Карпати у рускій

стороні. З весною мав він вертати туди назад до своєї роботи: але там весна загощувала шість до вісім неділь пізніше як тут. Всі захочували мене взяти участь в тій заграничній роботі, навіть Одарка обіцяла мені приїхати на літо туди, скоро я згоджуся на роблені мені пропозиції.

Я не міг тій дівчині нічого відмовити, тим менше, що я й так не тратив нічого, чи пішов би я сюди чи туди, все виходило воно в мене на одно. Я пристав. Одарка тішилася.

З початком цвітня стояло тут усе вже в повнім цвіті. Весна розгостилася у всій своїй невичерпаній і неописній красоті. Охрестні горби зазеленіли ся, а сади покрили ся ніби пахучим снігом. Всюди відживало нове життя, все прикрашувало ся, як до вінка, лише я чогось не відчував того відродження в собі. Годинами ходив я тими горбами за містом в задумі і тузі. Приборкані згадки про колишні хвилі щастя почали з Одаркою поволі відживати, але вони мене радше пригноблювали ніж піднімали. Мов положення було таке, як того досвітнього слабого світла, котре можна ще так само уважати частиною чорної ночі, як світлого дня. Одного красного дня дають мені знати, що по обіді ідуть на найвищий горб в околиці і мене просять. Я не відказався. Ми поїхали двома фіякрами. Якось так припало, що я мусів їхати з Одаркою і малою Катрею. На місце ще прибуло з тридцять осіб. Прогулька йшла весело. Якось дивним ходом лучало ся все так, що при кожній нагоді Одарка і я були все в купі. Чи при іграх чи проходах по лісі і по горі, чи при імпровізованих танцях все були, ми обоє разом. Я не шукав того, воно якось само складало ся так, принаймні так мені здавалося.

Прийшов вечір, стало смеркати, треба було вертати домів. Одні вже зібрали ся до від'їзду і поїхали, другі приміщували ся, я помагав одним і другим, про себе й не думав, коли і як від'їду. На остатнім возі сиділа Одарка з малою Катрушкою і приміщували ся там. На дворі стало вже вечірньо-холодно. Я побачив, як Одарка силувалася якимсь чином придержати свою загортку коло шиї, а воно їй якось не вдавалось. Я прискочив до неї і хотів прислужити ся, але побачив, що нема і гатки, і гудзика коло ковніра. Я мав звичайно шпильки при собі, стягнув за шпилькою і став пришпилювати загортку. Послугуючись при тім чутєм пушок, глипнув я на моє нещастє у ангельську твар Одарки. Вона відчула те і в мить звернула свої очи на мене та встромила свій палаючий зір просто у глибину моїх зіниць. Я не спам'ятав ся. Се було так нагло, так несподівано, так розкішно, що мене мов блискавка всіх небесних розкошів улучила. Я чув, як кип'яча струя якоїсь солодкої

етеричної отрути гнала крізь мої очі просто у серце. Тут займилася кров вогнем і жбухала полумінню по всіх моїх сугавах тіла і душі. Так стояв я, може, чверть мінути оторопілий на ступіні повозу око в око і хто знає, доки би я був так стояв нерухомо на місці, коли б не вказала Одарка рукою, щоби сідати. Я сів коло неї, напротив нас Катрушка. Коні рушили і пігнали за другими бречками. Вітерець опирав ся о мою твар шепотом нечуваної гармонії якоїсь надземської музики. Із усіх боків землі виринали якісь ясніючі цвіти. В кожній хаті, попри котру ми мчали, гуділа весільна музика. Хто дорогою минав попри нас, се все був якийсь весільний гість. Я був би тоді певно широко втворив очі, як би мені хто був сказав, що се зовсім звичайні люди, котрим і не сниться весілля.

Якісь райські чуття і образки ходили неустанно моєю головою. Світ цілий я обнимав би і цілував. Вхопивши Катрушку, я був би єї поцілуями вдушив, як би Одарка не виратувала була єї із моїх рук. Так ішло цілу дорогу. Дома попрощав ся я чим скоріше, бо чув, що можу кождої хвилі зробити щось невідповідне. Я кинув ся на ліжко і до вечері вже не йшов. Мені принесли вечерю до хати, але я не рушав нічого.

Так лежав я аж до опівночі, потім роздягнув ся, але заснути не міг.

Я находився в крайно ненормальнім стані. Райські розкоші вибухали щохвилі в грудях та хвилювали блискавками по цілім тілі. Але часами здригалося ціле тіло, мов би від морозу цвіти у маю.

«Що діється з тобою, чи се для тебе?» — питає мозок, та серце инакше відповідає.

Дивлюсь ніби на темну похмуру країну осінню — зілля сумує.

Сонце проривається, обливає світлом тужливу країну, зілля сміється, листочки у долоні плещуть. Ціла країна сміється, та туман проклятий знову закрадає світло, знов сумно і марно долиною. От образ положення мого.

— Чи ж ти не видиш, гень пропасть зіває? Кудя женеш ти? — кричить у голові. Але серденько тим дужче гуляє, скаче, співає: «Чи ж ти не видиш, як ясно у мені, як цвитучо, весільно, солодко? Сонце і місяць і звізди сияють у яр мій темний, в глибину мою, ними так довго, забуту Ох як розкішно.

Отак бушують у мені суперечні настрої.

Я ніби з боку дивлюся, як себе поборюють надія і розпука. Часами заметушаться і пірвуть і мене з собою. Високо попід небеса зноситься надія зі мною, то знов мете мною розпука пекольними безод-

нями. Я отак виджу моє небезпечне положення; але зірватися і зважитися на щось рішуче я не в силі, як би стояв під впливом якогось наркотичного ліку.

Я видів не раз, як орієнтали під впливом сонного зілля (оріум) дивилися нерухомо своїми несамовито світючими очима в порожнечу наперед себе. Душа і тіло нещасних плавали в розкішних уявах. По кількох годинах уяви щезли, уроєне щастє вступило ся загальному розстроєнню душі і тіла, сустав и тіла дрожали як би в послідних судорогах. Готовий образ нещастя. Але свіжа давка сонного зілля і все в них іграє знов молодечою енергією, дише щастєм.

Я находився докладно в такім самім положенню, лише з тою різницею, що там тривали ті впливи і настрої годинами, а в мене гонили вони неспокійними хвилями; тай також і в тім, що я не зажив ані сонного зілля, ані морфіни, ані гашішу, ані алкоголю. Мене впоїла солодка отруя жал дівочих очей.

Із усіх тих наркотиків дівочі очі найнепевніші. Сонного зілля заживиш і по якихсь муках збувся ти мари і уяв. Але раз глибоко в душу встромлених жал дівочих очей не вирвеш роками, або і заплатиш життям.

Я роздумував всіляко. Лиш над тим не думав, над чим найдужче повинен був застановитися. Значиться, мені і в думку не прийшло чим скоріше рятувати себе від неминучої пропасти. Противно. Мої думки розводили ся над тим, звідки такий запал, звідки такий розкішний шал раптом у моім осіннім серцю? І я знайшов відповідь на се питання. Через дивну асоціацію думок представилося мені якесь невидане судно кришталеве, в котрім ясно палала і кипіла якась рухлива прозора плинъ. Я дивився у те судно, у ту киплячу плинъ, у той палаючий вогонь.

Теплота тої полуміни і грала цілим моім тілом і наповняла серце розкішною полумінію.

Якась невидима рука кинула велику накривку на те кришталеве судно і полемінь вдушилася. Але в нутрі судна клекотіло і кипіло дальше ще гірше як уперед, судно здригалося, а накривка гуркотіла грізно і могла що хвилі злетіти в гору. Се тривало довго, в мені стало холодніти. Відкись надбігла Одарка, схопила накривку і кинула єї геть. Із єї очей пирскла іскра, кипляча плинъ зайнялася і вибухнула вогнем. Високо і широко буяла ясна полемінь, сильніше, буйніше, як вперед. Мені стало горячо. Одарка зникла, я зрозумів усе.

Отак пропала мені ціла ніч, так друга, третя, десята, так пропали одна за другою, так ішло з ночі у день, так з дня у ніч.

З Одаркою видався я, як досі. Але зауважав якусь зміну у неї. Досі бігла вона напротив мене як дитина, разом з дванадцятилітньою Катрушкою. А тепер чогось скрадається, чогось боїться, лиш очима миготить усюди за мною, але перед другими усе чогось скрадається, як би жалувала того, що цілком природно вчинила. Було, десь колись забіжить і до мене, щастя моє не має міри — розсудок і розум, як би згубилися з голови. Візьму головку у руки, вдивлюся в ті очі, в ті уста, в ті шовкові кучерики понад білим чолом, і тоді зникнуть з моєї пам'яті 20 літ тяжкої недолі, як би єї ніколи не було, і продовжується моє щастя із над Кавказу безпосередньо, як би ніколи не було ніякої перерви. І воно тепер, те щастя, тим найкрасніше, чим довше було придулене.

І чи ж диво, що я забув на мій уже осінній вік? Що з молодечим жаром голублю Одарку до себе, чи се наново воскресло моє щастя колишнє?

Так плили нам щасливо кілька тижнів. Товариш мій, а отець Одарки від'їхав уже до роботи на Дунай, а при кінці цвітня мав їхати і вуйко Одарки до дальшої праці в Карпатах, куди і я рішився іти. Прийшла хвиля розлуки. Ціла родина випроваджала нас в дорогу, всі виїхали з нами на дворець.

Одарка стояла на пероні, як вкопана. А я не знав також, що з собою почати. Найборше впав би я їй був на шию та ликував перед цілим світом, або виплакав мою тяжку тугу розлуки. На щастя впала мені Катрушка під руки. Я захопив та цілував єї шалено. Тота Катрушка стала мені не раз у великій пригоді. Кричали всідати, я всунув ся махінально у вагон. Одарка плакала, я дивив ся із вікна на ню з пукаючим серцем, але не довго. Машина свисла і зникло все з-перед очей, я її сон. Вона обіцяла ся писати, а в літі приїхати до нас з цілою родиною, коли настануть у дітий ваканції.

Я захопився отсеї послідньої думки і почав розводитися над нею, аби взагалі щось думати. Товариш мій бачив, що годі почати Зі мною яку розмову, і положився на лаві, а я глядів на двір та придивлявся клубкам диму, як вітер ними метав по поли та стелив по землі. Небавом стало вечеріти, я положився також. Але про спання не могло бути і бесіди. Я перевертався і суетився цілу ніч. Не ліпше перейшли мені і день і друга ніч. Рано третього дня стали ми на місці; я був рад, що міг узятися чим скоріше за якесь діло.

Короткий час робили ми в купі, потім показало ся, що нам треба було розійтися. Товариш мій пішов у гору, а я остався зверх 60 кілометрів нижче. Праця ішла мені гладким, уже знаним і вправним хо-

дом.

Я мешкав в імпрОВізованій віллі під густим лісом над рікою. Від ОПІВНОЧІ був мій домок заслонений високою горою, котру покривав красний ліс; на полудні було отверто. В половині маю весна тут лишень що стала добре розгощуватися. Я заложив собі зараз хоть сякий-такий зільник. Ти знаєш, як я люблю квіти.

Тільки я замешкав тут, зараз написав я до Одарки лист. Я описав їй моє тутешнє життя-буття, відкрив їй мої бажання і чуття та просив про скору відповідь. Але дарма. Відповіді не було. Аж на третій мій лист прийшла коротенька відповідь.

Вона просила втихомиритися, не завдавати їй також ще більшої туги, запевняла, що вона для мене завсїгди останеться однакова, та тішилася, що побачимо ся знову.

Деся небавом по наших приїзді, приїхала Одарка раптом до мого товариша, а свого вуйка, сюда у гори. Зі мною віталася гаряче і щиро, але на твари лежав якийсь сумовитий вираз, була немов чимось збен-тежена. Тут побула вона лиш кілька днів і вернула назад до дому. Чого приїхала, не міг я довідатися. Приїхала, щоб серцю лиш більше туги додати. Розлука з нею була для мене тут ще тяжча, як перше на пероні двірця. Попрощавшись з нею, вертав я верхівцем самотній навпопереки полонинами. Не забуду ніколи сеї дороги.

Я писав до неї часто і вкладав душу у листи. Вона ж мені відповідала дуже рїдко і дуже скупю. Се мене болїло і гризло, бо вона вмїла добре писати. Я сходив на всякі здогади; але прогоняв знов чорні гадки, звиняв єї та надїявся, що, коли приїде, літом усе полагодиться.

І дійсно, вона приїхала з початком липня і осїла в товариша там вище у горах. Стрїча з Одаркою була щира, гаряча. Вона витала ся зі мною цілою душею. Втіха єї з того, що могла побути зі мною сам на сам, була невдавана, повна, розкішна.

Я часто приїздив туди до них, а вони відвиджували також і мене. Від них вертав я звичайно дарабою до мого дому, а деколи верхівцем поверх полонин. Таким чином сходили ся ми часто удвоє. Ми чули ся обоє щасливі. Що Одарка була справді пара не мені, а я не для неї, такі спостереження не приходили мені й на думку; та здавало ся, що і їй також ні. Все йшло гладко і, здавало ся, без ніяких перепон.

Лишень часами, коли отак потонемо в темнім лісі, чи на березі ріки в солодких, щасливих мріях, коли часами заспіваю якусь пісню, зірве ся Одарка, як перелякана, вхопить твар у долоні, потре чоло, як би хотїла собі щось припімнути, зітхне тяжко, опустить руки, зів'яне, і піт чолом вийде. Я прилину до неї, притулю, голублю, питаю: «Одар-

ко, що тобі? Чи тобі не добре?»

— Ні, мій дорогий, ні! Мені нічого, уже минуло!

І знов тулиться до мене, сильніше як уперед, мов би боялася чогось.

Раз знову побачив я єї, як у полуднішній час сиділа на порозі ґаночка у такій тузі і смутку, що мені мороз тілом перебіг, коли я подивився так на неї непомітно з боку. Скорчена у двоє сперла голову на руку й коліно і дивилася нерухомо у землю. Вона була повита ціла тугою, як би туманом; правдивий образ смутку. Серце краялося мені, коли я дивився на ню, але я не важився до неї заговорити. Як прийшов, так непомітно й відійшов я відтам, але той образ смутку і скритих страждань врив ся у мою душу й до нині стоїть нестертий у моїй пам'яті. Чого вона там так сумно сиділа, я й до нині не знаю.

Знов иньшого разу перейшли ми кладкою на той бік ріки і зайшли в молодий ліс, що розстелився гаєм понад рікою. Прекрасний парк! Там стояла альтана, до котрої часто заходила ціла родина. Туда справилися і ми обоє. Сей бік стояв уже у вечірній тіни, а той був освітлений вечірнім світлом. Хатина, котру ми опустили, стояла під горбом як пишна лялька, ціла облита світлом червоножовтавим. На шибах вікон жаріли проміні вечірнього сонця яскравим вогнем. Зубчасті краї смерек густого ліса тліли по цілій горі вечірнім світлом, немов би всі тисячі шпильочок були на краях малесенькими запаленими свічечками. На березі гори стояла гола скала, мовби який відвічний замок. Стінами его вилися ожини і гірський клематіс. Цілий замок купався також у вечірнім світлі. Ладилось на вечірню тишину, лиш знизу добував ся шум ріки до нас. Ми сиділи обоє тихо і віддалились впливові вечірньо святочному образу гірському. Чути було крик дітей, котрі, мабуть, справились від хати сюда до нас.

«Чи видів ти, як отуди тим чистим голубим небом перелетіла якась сива хмара? — запитала Одарка мене раптом, тулячися до мене. — Вона так несподівано надлетіла от відси, так несамовито летіла небом, так хмуρο і грізно дивилася сюди, аж мені лячно стало. Чи ти бачив єї?»

«Та як же ж так можна, Одарко? Дитино любя! Хто ж лякає ся хмари на такім певнім місці, як тут?»

«Та ні, дорогий, ні! То лиш так хвилинка. Вона вже щезла за оту гору попри той замок. Ти бачив, як вона мов жива мара, страшно дивилась на мене? Але небо знов чисте, ясне, веселе. Я вже не боюся. Ох, ратуй мене! Ти любиш мене?» І притисла своє личко щосили до моїх грудей, ціпко стисла рученятами мою одіж і заплакала, мовби

прорвалася та чудна хмара.

Я тулю і втихомирюю її, але й мені стало чогось лячно. Страшний образ з давньої минувшини виринув раптом перед моїми очима, хоть зараз знову щез із пам'яті. Одарка втихомирилася.

Мені нагло прийшла думка освідчитися Одарці. Чому і як ся думка саме тепер зродилася в моїй голові, сего я не знаю. Принаймні не мав я сего перед тим на думці.

«Знаєш, Одарочко, що я тобі хочу тепер сказати, я»...

«Ох, не кажи, змилуйся дорогий, я знаю, що ти хочеш казати», — впала Одарка перестрашеним голосом мені в говірку. «Ох, тепер лиш ні, за рік, за два, за десять», — молила тремтячим голосом дівчина.

«Та бій ся Бога, дитино! Як же ж так можна себе і мене лякати? Відки ти можеш знати, що я тобі хочу сказати? Може, якраз щось радісне? Я хочу тебе просити о твою руку».

Одарка ув'яла, спустила руки і образ розпуки глядів ціпким виразом очей просто в мої здивовані і перелякані очі. Мені мигнув знов той страшний образ кавказький крізь мозок.

«Серце, — розриваючим голосом заговорила Одарка. — Ох, чому не послухав ти мене? Іце один, іце два, ще три дні щастя за ціле життя! Як же ж я ясно і зі страхом віщувала, що ти мені хочеш сказати».

«Одарко! То ти цураєшся мене?»

«І душу мою положу за тебе. Але за кілька днів приходять сюди мій вже давний суджений».

Мені потемніло в очах. В тишині, що була довкола нас, ударило се слово на мене, як страшний грім. Воно мене оголомило. Заразом опанувало мене почуте крайньої нужденності, мізерності і непотрібності. Життя обмерзло і обридло мені, загальна знеохота і безнадійність опанували цілу мою душу. До того прилучило ся ще почуття глибокого стиду, отже, ще відкись якийсь знак життєвості, котрий привів мені ціле моє прикре положення перед сею дівчиною до свідомості і казав мені втікати. Врешті далі вели мене вже лише самі інстинкти. Чую, надходять діти з веселим криком. «Втікай, втікай!» — відзивається якийсь голос у мені. Я зриваюся, Одарка кидається мені в дорогу, обхоплює мене своїми рученятами, ридає і просить, щоб не опускати її в сій хвилі. Я вирвався і жену униз, діти розскочилися зі страхом із стежки. Я пустився в дорогу і йшов як божевільний цілу ніч далі до мого дому. Мене напав рід божевілля, я не чув ні втоми, ні голоду. В полудне на другий день я був дома; я не присів дорогою ніде ані на хвильку. Тут наступила реакція, мене опанувала цілковита уто-

ма. Я кинувся на ліжко, так як стояв, і спав аж до раня на другий день, як мертвий. Рано сказав я приладити собі якусь перекуску. Тим часом приряджував собі все, що треба у довгу дорогу. Перекусивши і впорядкувавшись, опустив я мою хатину, не сказав нікому нічого, що і як має бути дальше. Перед зільником постояв я якийсь час і дивився тупо на ті блакитні вербенки, фльокси і льобелії. Вони сіяли у ранішнім світлі різними барвами, але гляділи бездушно на мене, як і я на них.

Дивуюся нині, як виразно й докладно осталися всі ті хвилини від страшного початку аж до кінця у моїй пам'яті, подібно як ті мозкові маячення в гарячці тифу не затираються з пам'яті ніколи, все пригадують ся виразно.

Аби не стрітити нікого, я пішов на полонини, вандрував отак з одної на другу, перейшов на угорський бік, звернув полонинами не-свідомо сюди в сей бік і зайшов таким ходом по тижневій блуканні аж до тебе.

«Ну, і що ж гадаєш ти далі з собою починати?» — спитав я єго.

«Та чи ж я думав може над тим, що досі робив через той час?» — відповів Мартинко. — Так само не знаю й не хочу знати, що буде завтра, позавтра і т. д.»

«Як ти не хочеш чогось, то се вже є якийсь замір, якась програма», — замітив я єму так злегка. — Я раджу тобі остатись неограничений час у мене, а потім уже Божа і твоя воля».

Я надіявся через якийсь час утихомирити єго, може, також дати знати туди, звідки він прийшов і спільними заходами урятувати людину, бо я бачив, що тут заноситься на недобрий кінець.

Тим часом Мартинко инакше думав.

«Ні, товаришу, я не можу остатися у тебе. Завтра піду, куди не знаю, але піду. Черешом зійду униз, а відтам, куди очі заведуть. Мені все якось так головою мигає, як би я мав у Кавказі стрімголов пропадати».

«Та змилуйся, товаришу! Я тебе не розумію. Ти говориш так логічно і розумно, що мені не міститься в голові, як може такий талановитий чоловік так опустити себе, як се ти чиниш. Я покладав на тебе великі надії Чи ж не жаль тобі самого себе?»

«А вже ж, товаришу! І я забавляв себе колись високолетними мріями, думав силою свого духа заімпонувати світові, зробити єму велику, незвичайну прислугу, але видиш: на чім скінчило ся. Життя і успіхи життя залежні не лише від самої доброї волі. Саме коли

гадаєш: от-от уже зараз розв'язана загадка життя і вже носишся з думкою оповістити здивованому світові відкриття великої тайни при-

роди, одна дрібнесенька шпилька, що встромилася випадково тобі в тіло і душу, розбила і розвіяла всі твої великі гадки і ти кружиш, як розбите судно на широкому морю, готовий сохвилі втонути під воду».

«Але ж бо ти не можеш сказати, що твоя дотеперішня праця не причинилася значно до загального розвитку людського, до загального добра. Отже, чому зараз впадати в розпуку і безнадійність, коли ще є вихід на ліпше?»

«Та так, все воно красно, лиш та шпилька, та шпилька, як не в мозку, то в шпіку, або в серцю, не дає спокою. Я не можу сказати, щоб мені загально не поводилося у світі і щоб мене не поважали і не були мені прихильні з усіх боків, але коли прийшло до якої рішальної хвили, то все найшла ся звідкись люта шпилька. От маєш н. пр. жіноцтво, ніби виявляло всюди свою прихильність або ще більше, як то, любов! А коли прийшло до кінця, то відцуралася, сказала одна і друга: вибачайте, ви не для мене, я не для вас!»

«Та як же ж можеш ти, Мартинку, брати так односторонньо сю річ? Ти ж видиш ясно, що тут лише нещасливий випадок усьому винен. Не зреклася прецінь тебе ні одна, ні друга самохіть, лише звичайний випадок довів до того».

«Кожда річ має два кінці», — сказав Мартинко. — Твоя мова оправдана. Але видиш! Раз гнала льокомотива далеко у світ. Вона хотіла світ перелетіти. Якась незамітна і непередвиджена причина вивихнула скору машину також лише випадком із шин. Машина пішла стрімголов з берега у яр і зарилася глибоко у землю. Се стало ся також лише випадком, але летюча машина таки розбилася, а єї великий замір облетіти цілу землю одним розмахом розбився на ніщо».

«В сім маєш знов ти рацію, — відповів я єму. — Але ж бо ти не бездушна машина. Ба і машину ще вилагоджують і коли можна, то вона ще робить добру службу як уперед. Адже ж ти маєш душу, високоблагородну душу, маєш здоровий розум і красне серце. Чому ж би не міг ти при твоїй енергії позбирати твоє трохи ушкоджене судно і погнати ще повними вітрилами в широкий світ та сповняти свою повинність у суспільності аж до кінця?»

«Як каже Шевченко: теплий кожух, лиш не на мене шитий, — відповів спокійно Мартинко. — Я дійсно чую, що хід думок у моїм мозку цілком звичайний, оскільки може хто про себе осудити, лиш десь воля і охота з мого єства зчезли. А життя без сих прикмет нема. Мої вчинки і рішення без волі і охоти. Я живу чисто впливами фізіологічних рефлексів у моїм організмі, от як н. пр. ідеш, а думаєш цілком про що иньше, як про хід, навіть не знаєш, коли і як здійснюються ноги.

Вони самі се роблять без намислу мозку. У такому стані мого духа є вся небезпечність для моєї особи, я се чую добре. Ти вказуєш на душу і серце! Що я з ними вдію? Коли саме там лежить хиба, котрої не поправиш, як розбитої на кусні локомотиви. Що вдієш ти з високим розумом, що з логікою, як

*«горе, мов терен всю душу поколе,
Коли відцуралось тебе вже усе,
І ти, як сухеє перекотиполе,
Не знаєш, куди ти вітер понесе?!»*

На се не мав я вже ніяких аргументів. Мені стало сумно і жалко чоловіка. Пісня Гейне про ту стародавню людську історію сповняла ся тут буквально.

Я просив Мартинка успокоїтися. Нещасний умовк і ми десь над ранком заснули.

На другий день Василь приніс сніданок. Ми повставали, пішли до чюркала, обмилися і поснідали. Потім я радив лізти на Гомула, але Мартинко не хотів. Коло одинадцятої години перед полуднем бачу: Мартинко лагодить свій наплічник. Мої просьби, щоб остався у мене ще хоч день-два, не здалися ні нащо. Із грудної кишені свого жакетика витяг він якісь папери і передав мені.

«Що маю з тим зробити?» — питаю Мартинка.

«Се кілька моїх листів, писаних із гір за мого посліднього побуту до неї. Вона привезла їх з собою і передала декотрі мені назад, щоб дещо я змінив або поправив у них так, як вона собі сего бажала, бо мала замір видати всі листи книжечкою. Ті листи осталися у мене з деякими єї замітками і підчеркненнями, але я вже не встиг вчинити єї волю. Передаю тобі ці листи, роби з ними, що сам схочеш, мені вони вже на ніщо не здалися. Та відпровадь мене ще почерез полонину у ліс, поки зачне вже стежка спускати ся в Черемош».

Мене стискало за горло. Сльози тиснулися силоміць на верха. Я проковтував повітря та здержував ся від плачу всіма силами. Пекучий жаль напав мене. Мартинко передав через мене для Василя і пастухів гроші в дарунку і рушив у дорогу. Сумно і тихо йшли ми оба полониною нога за ногою. На мене робив сей хід враження мов би я супроводжав невинне сотворіння на смерть. Коли-ж прийшло розлучатися, я не стримав своїх сліз. Він же ж цілував мене спокійно і прощався лагідним зрезигнованим поглядом ягняти, що йде спокійно під ніж на зарізь.

За кілька хвиль зник він на стрімкій стежці поза смереками — і не обернувся за мною.

Я вернувся до дому. Ходу було, около години. Із-за Чорногори надійшла рідка мряка. Вона трусила полониною малесенькими крапельками, як порох. Такий дощ, ні мокрий ні сухий, зовсім відповідав моєму настроєві.

Того дня був я вже не здібний до нічого. Мартинко не сходив мені з гадки. Я пообідав і ліг на ліжко, але спати не міг, отже, витяг его листи і читав з великою цікавістю.

Я передаю їх тут так, як я їх отримав. Зміни зробив я лиш там, де було доконче потрібно. Дещо в сих листах незрозуміле, бо не знається всіх подій. Вони вирвані із цілості, тому нема між ними і зв'язку. Але й так роблять вони враження і відкривають теплу душу нещасного чоловіка, спосіб, як він писав і створив не один красний образець порівнянь.

Ось вони.

ЛИСТИ

Озовись!

Коли на небозводі назбирає ся надміру електрики, тоді злегшає повітря невинносний свій стан грімкими блискавицями. Коли наляже туга, сум, біль тілесний або душевний на груди, тоді видобуває ся самовільно із глибини серця зойк, тяжке зітхання, що бодай на хвилину полегшує тягар горя.

Ні грім, ні зойк, ні зітхання грудей не питають, чи хто їх прийме і як прийме; блискавка жене туди, куди єї найдужче тягне, а зойк і зітхання болючої груди шукає відгомону у другій чутливій груди.

І отсих кілька слів, на котрі по довгій розвазі і муках я рішив ся, се той зойк, те зітхання невиносна здавленої болючої груди, які хвилюють люто у моєму серцю. Випустивши їх на волю, чей полегшає мені хоть на хвилину.

Коли б ти знала, як тужно, як тяжко, як нудно мені, як ради не можу собі дати — ти не мовчала би так страшно, так довго.

Я довго надумувався, довго придивлювався і прислухувався моєму несупокою. Вдень, і вночі дивився я на ті бурі і вихри у моім серцю, що піною збивали хвилі моєї крові. Гадав зразу, що німо устоюся без стогону і зойку, та не вдалося.

Голова перестерігала: «Не пиши!» А серце тьохкало та силувало: «Пиши! Злегчи натиск моїх кровавих хвиль розбурханих!» І серце побідило.

На щастя людське серце і розум майже ніколи не йдуть рука в руку. А то виглядало би на світі усе так дуже розумно, так порядно, так спокійно — як нудно ! Цілий світ заснув би і завмер би з сеї спокійної, порядної і розумної нудьги.

В дорозі уночі

Ніколи не було мені так тяжко, так жалко прощатися з ... , як сей послідний раз. Щастя, що було на кім скрити моє зворушення, а то я був би упав при всіх на твої груди, як на райське лоно, та дав серцю волю. Вкруг мене усе кружляло, я був майже непритомний, лиш тільки розумів я, що треба було якнайскоріше втікати.

І я втік! Але не сам. Туга, жаль і смуток пішли також зі мною. Я почував себе страшно опущеним. Під горою ... вже все стояло у вечірній тіні. Чим вище підходив я, тим більше темніло переді мною, а за мною, там коло тебе, стіни гір світили спокійно лагідним, світлом промінів заходячого сонця. Коли я дійшов на верх гори, вже всі гори були покриті дрімотою вечірнього сумерку. Стало на добре темніти, як я пустив ся на той бік гори униз. Лячно стояла передо мною з тамтого боку ріки гора ... Зі мною разом пустилися туга і смуток, ішли, як живі істоти, наперед мене і вказували мені дорогу. Я йшов, як який невільник за ними. В половині того боку гори запанувала вже цілковита ніч. Там, де смереки по обох боках дороги стоять густо, не було нічого видко, лиш бачив я моїх несамовитих провідників, що котили ся клубками підскоком вниз дороги. Тишина лячна, ніщо не рушає ся, хиба лилик який злопотить крильми попри ухо, або сполошена пташка фуркне напрасним шелестом глибше у ліс. Місцями виринали вогники світючих хрущиків і блискотіли яскравими світельцями, як зацікавлені лісовики своїми блискучими очима. Одні зникали, другі виринали. Коневі дав я цілковиту волю, лиш він годен був у тій пітьмі найтися. Через час почув я вже шум ріки. Ми вже недовго мали сходити вниз. Зійшовши на ріку, погнав мій верховець вздовж ріки жваво додому. Недалеко десь за горами почало гриміти, я нагнав коня і ми стали три чверті на десяту вночі перед хаткою. Нічна туча почала вже кидати великі краплі на нас. По стрісі крапотіло як горохом.

На дарабі

На другий день читаю розказ, щоби бути безпроводно у місті... Я зарядив, що треба, аби другого дня виїхати дарабою доли. Досвіта рано гнала дараба зі мною доброю повинню униз. Спершу було ясно; як сонце зійшло, здоймився густий туман поверх ріки і заслонив пе-

реді мною всякий вид. Я за те не гнівався, бо той сірий туман відповідав моєму внутрішньому настроєві. Не було видно нічого даліше, як лиш запінені, прискаючі хвилі, котрих крапельки на столику переді мною застигали ледом.

В селі... зник туман, вияснилося і потепліло. Дараба сунулася спокійно і тихо водою. Я сидів нерухомо на лавочці, встроїв очі перед себе на ріку і пірнув у широкий рій гадок-думок. Керманичі стояли мовчки коло своїх керм. Навкруги тишина, лиш керми від часу до часу хлюпочуть водою. На плесах здіймалися від вітру малі хвильки ід горі, кидаючись одна за другою та усміхаючись білою пінкою, світючи немов перловими зубками твоїх чародійних уст. Отсе майже одинокі жите передо мною. Чую ся одиноким, самотним і опущеним, тужно і марно в душі. Вже не один рік уплив мені всіляко у світі, але так опущеним не чувся я ніколи.

«Жир, жир, перший жир!» — почув я раптом позад себе. Задний керманич вказував на мушки більшенькі, що сідали на воду, здіймалися із хвилинами, колисалися легенько і плили долі із нами. Часами здіймалися вони у повітря, та й знов сідали на непевний ґрунт. Одна мушка сіла мені на руку і живо віддихала. Я приглядався їй, здохнув за крильця, вона тихенько ждала, що з того буде, я поклав єї знову на руку, далі здув у воздух, вона впала на воду і плила далі враз з нами.

Ті мушки зацікавили мене. Питаю керманичів, що воно таке ті мушки. «То весна, паноньку, буде тепло, ті мушки найліпша паша для риби». І дійсно бачив я, як там-не-там зникали пливучі мушки під водою, вхоплені рибами.

Чому зацікавили мене так сі мушки, що я не спускав з них очей? Довго дивився я на них, довго повторялася та їх ігра з водою, аж з часом вони зникли і вже не бачив я їх більше в дальшій дорозі.

Дивна річ! Чому вони саме нині зацікавили так мене? Чому не добачив я їх ніколи вперед через цілий довгий час моїх попередніх вандрівок водами? Може тому, що моє положення нині так дуже подібне до положення сих мушок. Та никла мушка, котрій доля призначила всего на всего лиш один день життя, показувала так вірно образ мого також никлого і конаючого щастя. Хитка дараба, хиткі непевні хвилі, а я і мушка на однакім рівнозрадливім ґрунті. Смерть чатувала неупинно на ті ніжні, і без того никлі мушки і вони падали їй щохвилі жертвою — а моя послідня надія, послідній ніби молодечий порив: відчути востанне солодкий жар молодого щастя, завмер скоро, на віки, не доживши так гаряче бажаного і ожданого щастя-здійснення!

Та на никлість мого осіннього щастя я приготовлений і не ожи-

даю щастя від неволі, лиш забуваю застановлятися над тим, як слід. Але і цвітка осіння не думає над тим, що небавом буде. Крихітка теплого сонячного світла і вона виринає, щоб заглянути в життєдайне тепле око сонячне і кинутися в обійми його божеського світла, його чаруючого зору. Личко покрасніє, усточка отворяються, хоть би йшло й до посліднього смертоносного поцілунку! Та на недалекий мороз був я приготовлений, але коби хоть не так швидко, не так пекуче треба було його відчути! Коби хоть закінчило ся все в солодких снах, солодких видіннях, в яких замерзаючі засипляють на віки. Тим часом втворив ангел райські двері і дав заглянути у блакитні райські розкоші. Але ледво що почало око розуміти і вдивлятися в чародійні розкоші раю, зачинив холоднокровно сей самий ясно-сіяючий ангел вхід до раю, що відкрив тайни райські!

Треба було над вечір дарабою ловитися і ночувати в селі Н.

Рано гнали коні зі мною ще дві години до двірця. За селом на полі здіймалися від опівночі тумани д' синьому небу, вкривали чимраз гущіше чистий небозвід, забрали світло і повили мене сумовитим настроєм. Лиш за мною, над тобою, далеко, далеко, блискотіло ясне небо, гляділо ти в око! Визирало, та на дармо, усміху від тебе, щоб понести его із гір в долину до мене.

Якраз образ моєї душі, моїх думок.

Переді мною туман сивий, сіра будуччина, а за мною світлий спомин: солодка дівчина!

Пізнi цвiти

Стою у зільнику. Дивлюся на цвіти, вони жаріють, барвами горять. Вербини і фльокси звернули оченята на мене та глядять так приязно, так мило мені в очи, зазирають у душу, мов би знали, чому я так нерухомо стою над ними.

Навкруги мене тихо й вітерець не дише, все стоїть тихо, лиш мотилики пустують по цвітах, цілюють їх у красні солодкі усточка.

Я стою та дивлюся на сю ідилію, та й — думи сную. Гадки снуються клубками у мозку; цілий перебіг життя стелиться рядами перед оком зворушеної душі. Один образ виринає, хвилинку чекає, зараз потопає, другий виринає, потопає, третій, п'ятий, сотий і кінця тому немає! Виринає образ весни.

Чую вітри м'які; сніги, леди никнуть. Промені сонця світлом-теплотою будять усе, що було завмерло. Гори й доли зеленіють, усе вбирає ся цвітом. Тепер цвітна хвиля. А цвіту мета? Весело леліти, цілуватися, безмежно любити!

І соловейко отеє знає, милої шукає, тьохкає-кличе, душу виливає.

Розуміють отеє також хлопець і дівчина. У зеленім гаю над потоком, у обіймах груди їх хвилюють, уста в уста поринають, душа в душу тоне. Визискують свою цвітну хвилю.

Бо у літі спека, зітре пух весняний, зів'яне свіжість, задеревіє ніжність, личко зблідне, піт з чола проллється.

Заноситься на осінь. Тут і останки колишнього цвіту, колишніх мрій і надій, колишніх утіх і буйних замірів починають обсипуватися, як лист на деревині. Стане глухо і пусто у серці. «Тоді, як око за квітками гляне, то лиш заплаче на студений світ».

Загуде зима. Потисне морозом, загинуть цвіти, навіть тінь їх по шибах заціпеніє. Надія, втіха й охота снігом-могилою покриті. Усюди все шкірить мертві зуби, життя підкошене, бажання убиті.

Така доля, такий хід усього, що жиє на світі!

Здається, просто несправедливо уложений отсей хід життя у природі. Страшно, здається, перейти із весни у літо, із літа у осінь, з осени у зиму, із зими у смерть! Тим часом природа устроїла ті переходи так непомітно, таким лагідним способом, так без перескоків, що одно впливає із другого, як би все само собою розумілося.

Кажуть, що перед смертю устають муки, зболіле тіло і душу огортає теплота спокою і лагідності, як би тільки мало починатися нове життя. І деякі з'явища у природнім ході річі вказують на те, якби се дійсно мало так бути. Завмираюче осінньою дрімотою дерево маїть себе ще раз вінком ніби весняних цвітів; догаряюче світло блисне ще раз, ще два, ніби свіжим молодечим проблеском полеміні, що тільки розгорається; заходяче сонце звертається ще раз з усміхом чародійного світла конаючих променів вечірніх, як би лише що витало ся з землею; а як чудово уміє природа озарити кінець своїх живих дітей у пізній осені! У жовтні, де вже давно стало «сумно, марно по долині», де як раз усе іде вже до гробу зимового, настають такі прекрасні, такі своєю лагідною теплотою милі дні, які лиш пізна осінь уміє причарувати на світ Божий, як би до цвіту у маю. Декотрі на теплоту чуйніші зілля і дерева навіть отворяють свої цвітні оченята на зрадливий світ осінній, щоби скоро склонити свою змарнілу головку до вічного сну.

Ба навіть та грізна, закостеніла зима, той образ смерті, примаює «ледові цвіти» на вікна, щоби хоть таким чином погодити скривджену чулу душу.

Так силкується природа і в людській осінній пізній порі життя збудити ще раз весняні чуття далекої минувшини і таким чином осолоди-

ти тугу за пропавшим щастям.

Чи ж дивно, коли заблимає в серці гаряче чуття тої любові? Воно ж — сей ясний проблеск догораючого каганця, сі чаруючі промені заходячого сонця, сі приманчиві «цвіти» на студеній шибі!

І чуття тим миліше, тим сильніше, чим скоріше грозить єму загибана. Цвіти осінні тим миліші, тим дужче займаючі, чим пізніші, чим ближче грозить їм убиваючий мороз.

Тому і «осіння любов» тим напрасніша, гарячковатіша, чим більше свідомо відчуває свою пізню пору. Серце чує інстинктивно, що притягаюча сила єго любові никне перед безопорним жаром весняної сили молодечої любові. Немов приманчиві ледові цвіти, бояться жару сонячного проміння. Вони ж перед ним никнуть, розпливаються у крапельки безбарвної води.

Але що справді стало ся з тими бувшими ледовими цвітами? Чи засада їх існування, засада тих ніжних форм, у які сі крапельки сплїталися в сих «цвітах», чи вона на віки стерта зі світа, від тої хвилі, відколи сі форми розплилися? Чи сі крапельки не зможуть ніколи вже стати ледовими цвітами? Чому ж би ні? Вони знову вклядуться в такі самі «цвіти», як перше, скоро лиш наступлять відповідні до того обставини.

Отаким ходом іде все в природі. Так само і життя. Воно вічне. Можна, правда, знівечити форму живого тіла, на котрім се життя було видко; але сі самі атоми, що складали попередив живе тіло, знову виявлять життя, скоро лише відповідні обставини споять їх із собою як перше. Засада, єство життя само собою безсмертне, воно виявиться всюди, де лише сприятиме до того нагода; так у чоловікові як у хробачку мізернім або у бездушній деревині.

Найвища, найблагородніша, найважніша прикмета життя, цвіт життя — се любов. Із любові в дальшім значенню слова випливають всі инші прикмети життя. Без любові нема взагалі життя. Тому, що вона нас живих не опускає ніколи, то виявляється вона при всяких нагодах так у молодім як і старім віку. Не без рации каже прислів'я, що для любові серце вічно молоде.

Отакі гадки-думки збудили в мені отсі осінні цвіти, та нагадали мені, що й моє осіннє серце криє обережно чуття вічної любові, котра зажарила саме тепер, як ті сияючі цвіти осіннього зільника переді мною.

Стою вже довго нерухомо перед квітами в сім моім зільнику. В задумі снуються думки і нема їм пристані, ні кінця, хіба що у тебе! Ти їх спонукала, до тебе летять вони, у тебе шукають вони приголубленя. Із глибини серця видобуваються акорди чародійно-тужливі, та си-

люються шукати щирої співчутливої груди, милого ока, жадних гарячих уст, котрі би заспокоїли хоть на хвилинку безконечну тугу.

Дивлюся на сі жаріючі оченята вербенків і фльоксів, та ще більший жаль займає душу. Дала їм природа прегарну вроду, дала все, що красне, лиш не дала — душі, теплого серденька!

Над цвітами лопочуть мотильки, самі як цвіти, прилягають, в оченята зазирають, тоненькими усточками у серце сягають, лоскочуть, цілують, пустують, але все надармо: душі нема, нема серця!

*«Нема кому розпитати, чого сумні очі;
Нема кому розказати, чого серце хоче».*

Загадочний замок

Надворі змінилося. Небо затягнулося і паде дрібний дощ на спраглу від посухи розпуклу землю. Я сам саміський, лише з моїми німими товаришами нічної вандрівки, на горі ... В хаті тихо, лише надворі хлюпоче ринвами вода і дощові краплі плещуть у шиби. Вітер тормосить краплями, зиркає шибами. Який контраст! У хаті супокій — надворі негода. Як близько ті контрасти себе! Лиш тонке шкло ділить їх від себе. Подібно, як у мені, або і в комедії: на устах і в очах усміх, а в нутрі по закутках глибини серця капають червоні сльози, гонить нудьга, квилить туга! Я придивляюся тихо тому всему, стою перед вікном та дивлюся у шиби. Не знаю чому, але саме тепер виринув перед моїми очима той камінний «замок», що так загадочно стоїть, немов у казці заклятий на горі вище хатини, де ви всі в літі пробували. Із альтани по тім боці ріки оглядали ми єго не раз крізь шкла. Тихо стояв він там у літі, тихо і сумовито стоїть він там у зимі, снігом повитий. Бурі і вихри літають навкруги него, туляться і тиснуться до зимних стін «замку», в'ються, голосять, — але на дармо — здається, ті зимні стіни того не чують.

Та врешті хто може знати, чи сей скалистий замок не чує сих зойків, сих тулень і обнимань вітру! Хто може сказати, як у єго нутрі? Може, там глибоко у єго нутрі пливе гаряча лава, що мило і радо відчуває в душі ті бурливі огортання нетерпеливих вітрів, бур і вихрів. Може, втихомирюють вони не менше бурливу спеку жаркого нутра того білого каміння?! Хто се знає!

Дивлюся моїми духовими очима на него, дивлюся та рад би м єго зрушити, загріти моїми грудьми, моєю кров'ю. Чей би озвався: «І я за тобою тужу!» Та дарма! Уяви і мрії!

На хвильку-хвилинку збудила ти завмираючу іскру Божеського чуття живого життя у моїй душі — мов той ясний блиск серед чорної

ночі, що відкриває на хвилину чари пітьмою покритого краєвиду, лиш на те, аби знову втопити у тій глибшій темряві красоту життя, та лиш тугу збудити у серцю, невмолиму тугу: «за весною, що так скоро перецвила», навіть не розцвившись!

Чому мовчиш ?

Блискавиця

По відході нещасного Мартинка я через кілька днів не міг прийти до себе. Ходив як збитий, а тут уже треба було поволі думати над способом переселення відси униз. За тиждень я мав опускати Чівчин, то ж дав знати до властителя полонини, що з его ласки і надзвичайної ввічливості я тут пробував, щоби поміг мені добитися відси до его гостинного дому. Тим часом впослідне відвідував я миліші мені місця на Чівчині.

Одного полудня на першій кичері Чівчина мене захопив сильний раптовий дощ. Я сховався трохи нижче під великою камінною брилою і глядів відти свobodно на дощ і блискавки, що перед моїми очима жваво увихались понад краєвидом. Переді мною простирався ще кавалок полонини на яких чотири до п'ятсот кроків. Туда далі він спадав уже стрімко в Черемош. Сюда на полонині вже ЛИШ по одній стояли смереки.

Дощ падав шнурками і лопотів по широкому листі густої щиви на полонині. Блискавки іграли у воздухах, як би хто їх наймив. Одні перескакували з одної хмари на другу, а иньші гнали шаленим летом униз і вдаряли скаженим лоскотом там, де їх найдужче тягнуло.

Раптом ударила блискавка з оглушаючим лоскотом і осліплюючим блиском в найближчу до мене смереку, що особняком, відлучена від ліса стояла на полонині.

Смерека здригнулась, дощ посипав ще напрасніше. Я дивився збентежений на величаве дерево, але воно стояло спокійно, як би нічого не сталось.

Та ледви що воздух втихомирився від першого лоскоту, і чюрканє дощових шнурів почало трохи лагідніти; аж тут ударила свіжа блискавка, на яких триста кроків дальше від першої смереки, в найвищу смереку. Поцілена деревина вмить засвітилась, високо запалавши. Дощ зашумів знов сильніше, але смерека, вся огорнена помінню, горіла тим дужче. З неї нічого не було видно, як лиш один сягаючий до неба вогневий стовп. Я думав, що лютий дощ удушить вогонь, але дарма. Смерека горіла, як би в найбільшу посуху. Кисень, блискавкою перетворений в озон, пожирав смереку очевидячки. Не дурно каже нарід, що вогонь, займлений блискавкою, лиш кізім моло-

ком вгасити можна. Хоть кізе молоко ніхто ще не лив у такий вогонь, то все ж таке толкування вказує на здоровий смисл спостереження народу. Воно дійсно тяжко дати собі раду з таким вогнем, бо озон підпирає вогонь далеко лютіше, як звиклий кисень.

Десь за півгодини смерека згоріла, але з мокрого пня все ще клубився вгору голубий дим — аж до вечора.

Я стою вигідно у скалистій печері і придивлююся спокійно тому, що вкруг мене діється в природі. Дощ ллє все ще. Перша смерека стоїть спокійно, а друга догорає.

Чому, — питає мозок? Чому одна блискавка запалила смереку, чому друга ні? Адже ж одна як друга! Ба ні, кажуть ті, що чують навіть, як трава росте. Та підпалюючи іскра, кажуть вони, се позитивна гаряча, а та друга се негативна, студена іскра електрична. Нехай буде й так!

Пішов би я подивитись на одну і другу смереку, та дощ не пускає. Від заходу і полудня вже голубіє, але наді мною і переді мною ще шумить дощ. Блискавки посунулися на схід і ген далеко у свій бистрий спосіб грають по небі. Рушитись відси не можна. Я обзираю тим часом свою печеру. Скала зтріскана, брила спирає ся на брилі; у внутро твердого каменя глибоко сягають розколібини.

Хто оті скали порозбивав? Хто їх порозвалював? Хто те нерухоме каміння порозсипав отуди яром? Та ж воно мертво, нерухоме! Хто рушає ними, тими каміннями, горами? — питає знов мозок.

«Чи ти, мізерна людино, мусиш всюди упихатись? Твої очі, твій ум, вони все мусять видіти, все піймати, все розуміти? Зорями літав твій непосидючий ум, вишукує їх шляхи у безконечнім просторі і висліджує їх взаємні відносини! Та чи й мені тут, у внутрі скал і землі, не даш ти спокою?» Так із тих розколібин глибоких повіяло глухим підземним голосом. Се дух підземних скал і гір...

Я звернувся до нутра печери.

Що надворі діялося, того я не видів тепер, а слухав покійно, що говорив володар підземний.

«Нема супокою, ні вдень ні вночі, ні внутрі, ні на вні. В літі вляпить сонце свої пекучі проміні у мої голі скалисті плечі, у мою темну твар. Усе розтирається, усе розходиться. Прийде вечір і ніч. Холодний вітер увивається в круг мого нагого тіла. Поверхність тремтить, стискається. Внутрішні ще теплі, поклади не подаються, поверхність тріскає. Приклади лиш вухо до мого нагого тіла у вечір, а почувеш, як я

страдаю, як по моїм нутрі неспокій ходить, як все рушається, як шемрає, як пукає моє скалисте тіло. В день знов пече, вночі знов тріскає на всі боки.

Так розсікує спека і холод моє тіло на малі кусники. Спершу не видно тих тоненьких зарисів, але прийде осінь, мої страдання збільшуються. В мої зариси і розколібини втискається вода. Вночі замерзне вода і лід мов клинами розсаджує моє тіло. Вдень розтопиться той лід, а в зівачі розколібини натече ще більше води, та знов замерзне, знов розсаджує і розсікує моє тіло — все дальше, все глибше...

В зимі супокій. Але прийде весна. Води грають розколібинами, підмулюють мої пороздирані часті. Тут та там вирве ся кавалок мого тіла і стрімголов летить у діл, вдарить у другі скали, пірве їх за собою і опиниться аж в ярі, в потоці.

Отак моє тіло точать сонце, вітер, мороз і вода, день і ніч. Нема супокою, хіба що в глибокій землі. Та й там его нема. Розшабатовують, роздирають моє тіло. Вода цілими шматами, ба цілими горами звалює пороздирані часті мого тіла в ріки і доли.

Ба, на сім не кінець. До сих фізичних страдань прилучуються ще й хімічні розклади поверхності мого тіла. Кисень і вугляний kwas розсичують мене до решти.

Прийдуть повені. Води іграють з моїм розшарпаним тілом. Цілі брили каміння нудить вода у діл, розбиває їх на малу ринь і разом з намулом стелить долинами. Так день від дня, рік від року, так тисячі, так мільйони років никне моє тіло, мої гори й скали.

Та і тому моєму роздертому, розмуленому тілові по долах нема супокою. Вітер сіє усюди всяке насіння, що стромить свої кільця у те моє розшарпане тіло та роздроблює его дальше. А вже ті люди! Всякими способами не дають мені знову в одну цілість споїти свої частини. Плугами розорюють мене і змагають та підпирають мій розклад все дальше, все основніше. За те мушу я їм ще й приносити всякі плоди і їх годувати.

Отак вода, з помочю других впливів, старається мене з вершин у низ звалити, придавити, вдушити, а потім вкруг цілої землі розіллється і безмежно панувати над цілою моєю кулею, над усім моїм тілом. Де лиш піднесу трохи свою голову, свої сустави, щоби глянути у той Божий світ, то зараз вода старається мене униз сполоскати. І вона вже давно допяла би свого; але я не даюсь. Де лиш трохи спокою, там стискається, сцілюється намуп мій знов у тверді поклади, у нові скали, які перед тим були. Та й маю я ще і иньший спосіб на ту неспокійну, пажерливу воду.

У внутрі мого тіла тліє безконечний вогонь, кипить лава. Часами застогну і здригнусь, аж моїх ворогів сум збере. Деколи із нутра вогнем жбурхну, най знають, що я живу ще, що моя сила не зломана, як би вони собі того бажали.

Біда лише, що студінь добирається аж до мого нутра. Лава заціплює глибше і все моє нутро стягається, маліє. Поміж моєю корою, а маліючим нутром настає порожнеча. Кора подається і морщиться. Тут подається, а там підійде вгору. І от на збитки воді, росту я таки ще у гори і доли. Та хоть се дуже поволи йде, тупому окуви людському спершу непомітно, то протягом безконечних часів я таки осягаю своє.

Лиш одна думка гризе мене. Коли з часом остигне моє нутро глибоко у спід, кора погрубне і зміцніє так, що вже не зможу єї піднимати у гори, тоді вода годна дійсно сполокати всі мої гори униз і розстелити їх в одну безмірну рівнину і розлитись по всій кулі. Але я сподіваюсь, що погрубла моя кора тим часом втягне мого ворога в себе, як губка, і я таки не дам ся»....

Ясне світло упало до печери. Холодний подув підземного духа подався в розколібини скали. Милий звук трембіти долітав мого вуха і кликав приходити до вечірнього подою. Я розглянувся ще раз по печері, по тих скалах та збентежений махнув рукою. «Бувайте здорові, та не бануйте! Я думав, що ви вічні, що ви споконвіку отак як нині стоїте тут і до кінця світа так будете стояти. Тим часом чую, що й ви никлі, як все у світі».

Внизу стежкою козар гонив кози до колиби. Я пустим ся бігом униз, і пішов з козарем, куда кликала трембіта.

На другий день оглянув я ту першу смереку, вдарену громом. Блискавка врилася в кору кілька метрів нижче вершка і погнала була вниз, вздовж пня смереки між корою а деревом. Кора на пів третину пальця була з гори в долину здерта, а зарис тягнувся широкою вужоватою лінією аж в коріння, оминаючи обережно суччя. Відкрите дерево біліло в зарисі як шина, по котрій блискавка мигнула і залетіла аж глибоко в землю.

Чому блискавка не бігла по корі з верха, або чому не врилась глибше в дерево, але держалась якраз лиш між корою і деревом? Се видається так, як би блискавка також мала свої окремі забаги. І воно дійсно так є.

Кора не притягає і не провадить електричності, а дерево також не багато більше. Але між корою і деревом находиться дуже делікатна і сочиста тканина звана «самбіум», котра і притягає і добре про-

вадить блискавку. Тому й трималася шкіра сеї для дерева живодатної тканини, котра витворює зверху кору, а з середини дерево, та й провадить живодатні соки вгору і в долину. Тому поцілила блискавка деревину, так би сказати, в саму душу.

Дерево стояло, ніби як досі, але в горі сумно шуміли шпильки і гілля, якби співали жалібну посмертну пісню. І дійсно, як я сходив із Чівчина, то видко було, як місцями вже жовкли шпильки. На другий рік вже воно майже ціле було червоно-жовте, а по вісьмох роках, коли я відвідував Чівчин, не мож було навіть місця пізнати, де стояло колись те дерево.

На Чівчині пробув я ще лиш кілька днів. Я вже очікував нетерпиво коней із сільця Шикмани від ввічливого властителя полонини МІЛКОВИЧА, що мали мене понести униз. Того дня, що мали прийти коні, я вже цілий день не відходив від хати.

На лавочці під стіною і піддашем сидів я ціле пополудне і глядів на полонини по тім боці Чорного Черемоша. Три полонини кидаються особливо в очі: Озірний, Масний Присліп і Похребтина. Вони стоять як великанські заціплі хвилі одна попри другу, відділені одна від одної глибокими ярами. Озірний стрімко спадав одним боком униз. Тою стіною близько хребта провадить стежка, котрою мали надійти коні. Стежку виджу крізь скло докладно, але коней нема і нема. Не раз і не два здіймаю скло і прикладаю до очей, але дарма.

Дивлюся на ті полонини, видивляю свої очі і сумно і марно мені, ніяка душа ніде не показується. А полонинами розстелилась осінь. Із-за літа веселі, зелені, вони тепер пожовкли, дрімають осінньою дрімотою і дожидають недалекого білого покривала до довгого, довгого сну. Стебла трави пожовкли, а верхки листу почервоніли і повсихали. Зі споду виринає ніби ще зелень, але верхом кинула осінь вже свою буру рідоньку тканину.

Вітер недобрий термосить тими стебелінами, свище вкруг них, як у поли стячами по стернях.

У горах, покритих лісами шпилькових дерев, нема властиво таких приманчивих ніжних і знаменних переходів одної пори року у другу. На полонинах видно ще якісь зміни, але лісами й того ні. Весною набирають полонини ясно зелений вид, а в осени жовтобурий вид. Ліси ж ясніють на літо, а темніють на зиму так звільна, що самі переходи незамітні, вже лиш готову зміну видно. На зиму стають смереки й ялиці аж чернозелені.

Царинки, ті широкі і чаруючі ЗІЛЬНИКИ гірські, вказують ще най-

борше тут на зміни пори року. Весною займають вони око смарагдовою зеленню, літом леліють цвітами пахучого зілля, восени, коли їх лавою постелить коса верховинців та пахуче сіно граблями зберуть у стоги, то вони ще раз зазеленіють пухкою приманчивою зеленню, на котрій спочиває око ще раз мило, також востаннє, бо душа віщує, що вже «сумно марно по долині».

Птахів вандруючих, що на долах так характеристично зазначають своїм прилетом весну, а сумним відлетом осінь, як бузьки, журавлі і другі, тут нема. Лише щебетюшки ластівочки та берегульки підходять аж до тисячі метрів вгору. На Чівчині й ластівочок нема.

Я пробував тут спокійно і тихо кілька неділя, без нудьги і забаганок, але нині, коли вже очікував коней, опанував мене неспокій, гаярчкова нетерплячка, опанувало мене бажання і чуття потреби руху, вандрівки. Може, того самого, що наказує й птахам відлітати і прилітати з одних країв у другі певного часу.

Звісна річ, що коли сонце на нашу землю стане дивитись скося, тоді збирає ся всіляке птаство у вирій, покидає нашу країну і летить у привітніші краї. Як би ті плавці воздушні знали говорити, вони певно заспівали б нам на прощання: «Ні сонця, ні світла, ні тепла твій край, не гай мене друже, полечу у рай».

Але я переконаний, що як прийде той час їх вандрівки, то їх ніщо би не втримало тут. Хоть сонце вернуло би назад в гору, як в літі, хоть би їх тут у нас був забезпечений на той час, вони б таки якогось дня зібрались і полетіли в краї полудневі, де їх так радо витають, як ми їх приймаємо, коли заспівають з весною у наших гаях. Та вандрівка з віковічних часів увійшла в їх кров і плоть, і хоть вона є впливом конечності, то замаєна у них правдоподібно родом поезії-романтики, котру ті чутливі і живі ества, певно, не менше відчують, як ми тугу за милою нам, зною або уроєною країною щастя-мрій.

Подібне чуття конечності руху вандрівничого, як у птахів, не чуже дійсно і нам, людям. Кочуючий народ вандрує зі своїм шатром від краю до краю, цигани не заміняють свого скитаючого, рухливого життя ні за що, але і в нас, осілих, немов прирослих людей до землі вириває воно бажанням вирватись хоть десь колись із місця сірої буденщини, вибрикатись хоть би короткою прогулькою, і стерти з себе ржу однастайної праці культурного невільництва.

Не иньше чуття заволоділо і мною тепер, коли прийшов час рушати відси. Я виглядав тих коней, як би якого спасіння з неволі, як би я був сюда кимось засланий. Я глядів за кіньми, як Робінзон за кораб-

лем, ціле пополудне не рушив ся з місця. Ба притискав флет до уст, не спускаючи очей з Озірного, ба читав щось, ба займав мозок отакими поглядами, от аби чимось займитися, ба прикладав знов шкла до очей і пересмотрював плай на Озірнім.

Дивна річ. Адже ж мене ніхто не силував сюда на Чівчин! Противно. Коли надійде липень і розпече сонце мури міські, що аж воздух порошний дорогами тремтить, то тоді тягне мене, може, ще сильніше сюда, ніж тепер відси. В грудях будить ся вандрівне чуття, немов у того птаха і каже втікати на волю, куда б воно й не було, лише щоби збутись того пекельного котла культури.

І дійсно, більшого контрасту й не може бути в той час між дражливим, гармидерним міським життям, а тим лагідним спокійним світом у горах. Заїхати отак разом із Черновець до Устерик на підвечірок до милих знакомих, глянути на Білий і Чорний Черемош як квапно отам д'горі один в другий спливає; глянути на хатку акційного товариства і пана Фаєра, вони біленькі як сніг, усміхаються із-за безлічі цвітів і стоять так спокійно як забуті казочні замки; глянути відтам на вінок гір, покритих зеленими смерековими лісами, що в днину сягають до сонця, а в ночі до зір; глянути на ті блискучі хвилі Черемоша, що тягнеться живою ясною стяжкою низом поміж вінками гір; втягнути в ширшаючі груди чистий свіжий воздух; віддатись вражінням і впливам супокою та поваги, які зі всего, що око бачить, немов говорять, та чародійному шепотеві лісів і вічній музиці шуму хвиль Черемоша; віддати душу тій тихій, але виразній мові величі отружаної природи — то чоловік схаменеться і найде раптом сам себе і вчує себе частиною тої гармонії, того супокою, тої поваги, тої величі природної — та й сам успокоїться!

Між купами актів, між лавками шкільними, між гармидером міським загублює культурник з часом сам себе, просто стає машиною. Тут, в горах, чоловік знаходить сам себе. Тут безпосередньо бачить він володіння духа вселенної, тут чує він невгаваючий, безопорний пульс живого життя.

Враження і впливи гірського світа на істоти низини є надзвичайні і основні. Гори займають не лише ум і чуття чоловіка, але своїми відмінними відносинами витворюють навіть фізіологічні процеси в організмі. Пробування через якийсь час на високих полонинах в рідкіснішій там воздуху впливає н. пр. не лиш на легкі, травлення, нерви, циркуляцію крові, але побільшає навіть число червоних кровних тілець на значно вищій процент, отже реґенерує, відновлює тіло від

самого ґрунту. На долах ті зміни в організмі поводи упорядковуються знов на давний лад.

Але такі зміни мусять мати свої певні оздоровні наслідки так, що приноровивши свою індивідуальність до відповідної висоти гір, таке хвилеве пробування у горах може поліпшити або зовсім усунути не один хоробливий недостаток тілесний, ба й душевний, котрий не залежний від нормальної праці здорових складових частий тіла, а здоровому не дасть принаймні так скоро улягти утомі, зужиттю тіла, або заржавіти, як то одностайне життя має до себе.

Такі корисні наслідки періодичного пробування у горах для здоров'я не так душевного, як тілесного, я мав случай ствердити в протязі спорої купи років на многих примірах не так других людей, як на собі самім.

В дуже критичнім положенню здоров'я я пробув раз цілий рік в Зеленім, 4 милі вище Жаб'я, а кілька років після через три вакації тут, на отсій полонині Чівчина. Наслідки були і є ще й нині майже неймовірні.

Розуміється, що в таких случаях не лише спосіб життя мусить бути приноровлений до змінених обставин після гігієнічних вимогів, але і висота пробування до індивідуальності поодинокі людини, бо можна якраз евентуально і щось протівне змалювати.

Але все те не придається також ні на що, коли внутрішня реґенеративна сила заслаба і не стоїть в конечнім стосунку до зовнішніх впливів природи. В такім разі: «ist kein Kraut gewachsen».

Може, хід моїх думок в сій хвилі очікування коней із села видається кому занадто карколомним і недоладним. Але я скажу також, як Василь Ведмідь: «Нічо, паноньку! Побудьте тут зо сім неділь, як я, поробінзонуйте собі також так між небом, а землею, як я тут шесту часть року, а по тім будемо видіти, якої ваш умисловий інструмент в мозку буде вигравати, коли півдня будете на коні дармо ждати».

Досить, що я ждав до пізнього вечора і не діждався нічого. Не помагав ні флєт, ні читання, ні далековидні шкла, ні такі попереpletувані думки, які тоді ходили моєю головою. Післанця і коней як не було, так не було.

Вже стало темно. Я висунувся з піддашша, як не нинішній, та пішов в колибу, аби якось придушити свій неспокій. Василь варив вечерю, вогонь тріскав і палав серед колиби, оба пастухи, чути, загонили худобу на нічліг у кошари.

Я покрутився якийсь час; Василь тим часом зварив кулешу та й

каже: «Ходім, паноньку! Повечеряйте тим часом, а коні надійдуть або вночі, або до полудня завтра. Як ще не сьогодні, то, певно, завтра!» Я подивляв его бистроумність. Він пішов з вечерею в двері, а я за ним. Повечерявши, невдоволений ліг я спати.

Коло дев'ятої години заgrimіла і зашуміла сильна туча. Grimіло і ляло через дві години, коло одинадцятої стало тихо, але я заснути все таки не міг; ті коні не виходили мені з голови.

Десь коло опівночі чую на полонині клик: а-го-о-о-в... Я здоймив голову і нащурих вуха. Клик повторяється і близиться сюда. Пси рушилися, а небавом і Василь став відповідати: а-го-о-о-в.... За якийсь час чути вже й тупіт коней. Я схопився, кинув щонебудь на себе і вийшов на зустріч. Василь вже говорить до надходячого з кіньми післанця. Коні пущено в пастівник, ми пішли в колибу. Тут палає веселий вогонь на землі.

«Єк си маєш, паноньку?» — витається зі мною поверх шістдесятитітній післанець, білий як молоко.

«Нічо, як ти діду?»

«А мирно, паноньку?»

«Мирно, діду. Чому так пізно?»

«Та не дуже й пізно, паноньку. Ледви ПО ОПІВНОЧІ! В днину не було коли, вийшов уже над вечір з дому».

«А ти ж не боявся ночі, діду? Десь був, як ляло?»

«А ци ж мені першинка в ніч полонинами ходити? Подиви лиш на мій волос, паноньку. В тучу сходив єм з Вермінського».

Се дуже стрімкий, каменистий і навіть у днину непевний плай з Озірного в Черемош. Можна щохвилі десь немило шургнути.

«А ти ж не боявся ні ведмедя, ні тучі, ні темряви, діду?»

«Та ще май шо! А мені ж першина в тучі купатиси? Мені вже шістдесят на семей, перебув не одну тучу в день і в ночі. А ведмедя? Хто го боїть си? Я вже отак дивив си на него! Але я єму нічо, а він мені нічо. Доклади ко, Василю, до ватри, най си просушу».

Василь докладав на вогонь суче, а дід скидав з себе сердачину. З сердачка і з него цілого скапував дощ. Він розстелив сердачину на лаві перед вогнем, а сам сів постоли розшнуровувати. Опоравшись з тим, сів до вогню на ковбойку тай грівся. Груди голі, волос білий рідкий по голові розкудланний, твар ще жива, здорова, ніс замашистий, троха випуклий, очи малі, сиві, живо рухливі, кости під очима вистаючі із твари, спідна щока сильна і виразна. Ціла голова по-козацки тримає ся на широких плечах просто і свідомо, як у молодця.

Вповідали мені опісля, що він був замолоду опришком. Та се нічого дивного, майже всі старі гуцули були опришками. Тепер се плохий, добродушний народ. Про те вони й до нині в своїм поступованню і відношенню заховали певну міру достоїнства.

Колишнє гуцульське гайдамацтво не було правдоподібно впливом вроджених диких прикмет сего народу. Воно було, здається, викликане обставинами і народ правдоподібно не чув і не розумів в тім нічого такого недостойного, кари гідного, як се ми розуміємо під розбишацтвом. Обставини змінились, і народ і не думає тепер о колишнім розбишацтві. Нині в Гуцульщині кожний подорожний певніший свого життя і майна як на віденським бруку. Ніколи не чути там про напади на чужинця, хиба десь колись і то дуже рідко, лучить ся яка пригода жидови. Очевидно, тому, бо після єго понять «за жида не гріх». То ж і колишнє гайдамацтво виходило лише з таких невластивих понять і толковань того народу, а не з внутрішнього нахлону. Шкода сего народу, він марне гине... А гарний народ, повний лицарської вдачі. Жидва присіла єго і виссала так, що ратунок уже ледви чи можливий. Одних тридцять років назад заможний і свободний народ нині вже лиш остатними віддихами дише, животіє. Полонини гуцульські майже всі вже в жидівських руках.

«А ци готовий ти, паноньку, на завтра в село?» — обернувся дід до мене.

«Готовий, діду. Огрійся та ляж спочити, бо будеш трудний на завтра. Дорога тяжка».

«Ей га, паноньку! Коби лиш ти готовий, на полудне мемо дома. Мені фрашки, я й на помацки трафлю в село і хоть би й зараз вертати, то не журю си».

Груди і цілий перед уже обсохли. Дід обернувся до вогню плечима. Пара знімалась з плечей, як би її хто гнав наперед себе. Вогонь тріскав, Василь докладав свіжого сучя.

Зробилась перша година по опівночі, треба було йти спати. Я попрощався з дідом і пішов у свою хатину.

Рано чую, вже дід коні муштрує. Я злагодив свої речі в дорогу. Виходжу з хати, дід уже з кінями чекає.

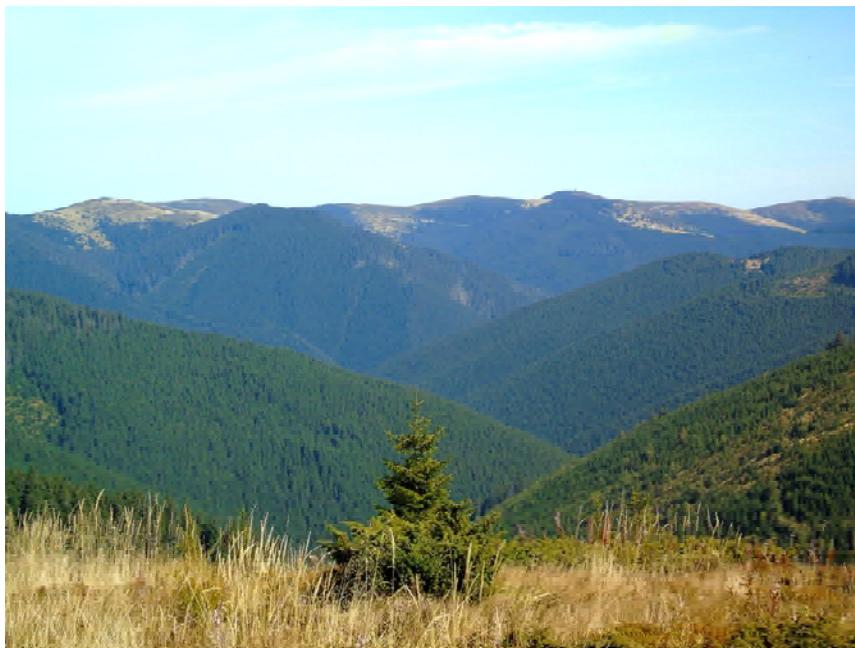
«Єк спав, паноньку?»

«Нічо, як ти діду?»

«Нічо, декувати Богови. Йдемо, паноньку?»

«Йдемо, діду. Бери, приряджуй терх на коня з речами та й підемо».

В осьмій рано, я вже сидів на коні. Наперед мене йшов кінь з терхом (паунок на коні), а за конем ступав дід, як дух полонинський. Волос тонкий, білий як сніг, розвівав ранішній легіт на всі сторони. Він хрестився і шептав молитву в дорогу. Сонце із за полонини Альбіна кидало свої проміні на полонину на вперед нас, і сушило росу на траві і широколистій щиві. Полониною, вище нас, розтаборилась череда прекрасної рогової худоби. Над усіма владичить величний бугай жовто і білоплямистий. Він гордо стояв на шпилью полонини, та дивився на мене, якби хотів сказати: «А що, вже досить тобі?» Декотрі поблизькі телічки прибігали до нас і вітались з нами, надіючись, що дамо солі. Я попрощався з ними і з обома пастухами від череди. Небавом перейшли ми полонину і зайшли в ліс, що сягав пів години ходу, потім спадав стрімко в Черемош. Відтак треба наново дряпатись вгору у дуже крутий плай, званий «Вермінський». Потім ідеться полонинами вже спокійно і приємно. Послідня полонина Тарниця стоїть над самим сільцем Шикмани, вона виглядає як би виточений на точилі зелений стіг. Від тої полонини провадить дві години недобрий плай Мусір-

Вид на Чивчино-Гринявські гори

ний в долину. На двох місцях того плаю кінь деколи по черево поринає в болоті. Щоби обминути той плай, з дідом пустилися ми з Тарнички дійсно майже стрімголов, без стежки у глибокий яр, щоби зійти зараз в потік Мусірний, понад котрим аж в сільце провадила вигідна доріжка.

По шестигодинній вандрівці увійшли ми в сільце.

Ген там далеко видно вже як впливає потік Мосірний в річку Пробіну, а за Пробіною стоїть домок властителя полонини на Чівчині Мільковіча.

Виджу, діти бігають на царинці. Найстарша донечка збирає цвіти, сама як той цвіт. Вона мене замітила і бігцем пустилась просто до мене. З зарум'янілим личком, хвилюючими грудьми добігає і кричить вже здалека: «Вуйцю, вуйцю, я так нетерпеливо жду вже на тебе!»

«Сестріночко любя! Та й я стужився вже за тобою!»

Вона добігла, поцілувала щиро, як лиш чотирнадцятилітня цілує. Стала і ймилась за груди: «Чекай трошки, най відітхну, так бігла до тебе».

«Люба дитино! І я лише що не лечу з Чівчина до тебе».

«Але не виджу, щоб задихався, як я. Вуйцю любенький, я вмисно цвітів для тебе назбирала — ти ж їх так любиш».

«Дитино любя! Ти з поміж них всіх найкраща квіточка!»

«Та я вже знаю: в тебе підхлібств завсіди повні кишені».

«Ти так говориш, доню, як би сь ніколи не мала ще зеркала в руках. Глянь лиш отам в ту чисту і тиху водичку, а вздриш зараз, чи правду говорю; чи сь не опасна Черемоська русалка. Мої підхлібства то лиш щира правда. Донечко, може покласти тебе трохи на мого верхівця?»

«Вуйцю, змилуйся! Та ж я до тебе, а не до коня так бігла». І надула губки.

«Ну, ну, не гнівайся любенька. Я й забув, що тобі вже на п'ятнадцятий. Ти ж не гніваєшся на мене!»

«Та як там гніватись на тебе?»

Вона повеселіла.

Тим часом із царинки поприбігали і всі другі діти, вітаються зі мною. Хлопчика поклав я на коня і дав старому поводи в руки. Найменшу дівчинку взяв на руки, найстаршу попід руки, і ми пішли цілим роєм почерез міст до недалекого дому. Дітвора неперестанно щось питає і оповідає.

Домок стоїть спокійно під самим горбом. Наперед него рівна зелена царинка. Під хатою перед рундучком зільник з цвітучими осінні-

ми квітками і пасіка з брелючими пчолами. Там вище попід саме подвір'я в'ється Пробіна, лиш дорогою відлучена від него. Все обернене до полудня, звідки, з яру Мусірного, заздрісно зазирає сюди зелена Тарничка. Скошеними і наново зазеленилими царинками цикотять тисячі цвіркунів і коників, аж ярами лунає.

Зайшли ми на подвір'я. Витає мене добрий доматор і єго гожа доматорка: «Витаєм щиро нашого достойного надзирателя полонинського. Як ся поправив, як здорово виглядає!»

«Се ваша заслуга, мої любі. Я не потребую словами складати вам гладку подяку за те й за вашу ввічливість, за ваші так щиро понесені клопоти і турботи, щоб уможливити мені конечний пробуток на полонині. Але та ваша і моя свідомість, що ви таким чином відвернули від мене вже викопану могилу і вернули вітця й так уже осиротілим дітям, нехай для вас буде найкращою подякою і найбільшим задоволенням».

«Говорила, сиділа, їхала, везлася, — перервав мене Мількович. — Я тепер якраз не хочу плакати. Ходи ліпше до хати, та нап'ємся свіжого буркту з малиновим соком. Аж душно, так пригріло сонце».

«Діти на бік! Дайте вуйкови спокій, ви єго ще рознесете! Лишіть його, діти! Прошу вас!»

Переночувавши тут, пішов я на другий день до Гриневи.

Тут, як уже сказано, я властиво дома. Та врешті, хто в хаті «грубого Фаєра» не чується як дома?

Вже давно тому, як зайшов я з моїм шкільним товаришем вперше по матурі до села Гриневи. Досі невиданий гірський світ, надзвичайно ввічливе прийняття в згаданім домі, безжурний і свобідний тримісячний побут, який лиш молода душа, може собі уявити і придумати, зробили на мене велике й досі нестерте враження. Я день у день бродив високими горами, темними лісами, шумними потоками, квітчастими царинками, ловив мотилі, розмовляв з сойками, луцив над потоками в ліщині горішки, де шум води і окружуючих неботичних лісів відгравав прелюдій до молодих безжурних мрій-думок. Чого ж іще може бажати придавлений досі школою хлопець! Рай і годі. Поза домом необмежована свобода а в хаті любий і милий приют, кароока приманлива гірська русалка! — Та сі вражіння на чутливу молоду душу не то що не зблідли в протягу довгого часу, але вони, під впливом незвичайної ввічливості і люб'язності обох доматорів Гринівських, річно ще глибше вкоренялись аж до нині.

На другий день раненько з гатий на Шикманах ішла повінь; треба було рушати на дарабу. Я попрощався з доматором, як з рідним вітцем; попрощався й з достойною доматоркою, як зі щирою, доброю, любовою сестрицею; вони мені товаришили аж до дараби. Дараба стояла вже готова, заставлена лавками, заосмотрена підлогою і столиком та замаєна смерічками, як до слюбу. Я ступив на підлогу, керманічі зараз спустили дарабу на воду. Вона уносилась бистрою струєю швидко у даль. На високім лівім березі Черемоша, у рожевім світлі ранішнього сонця, стояв гурток товаришів і свідків моїх колишніх, вже давно пропащих молодих мрій і надій. Вони махали на прощання і «до побачення» хусточками, аж доки буйні хвилі не унесли мене поза перший закрут. За високим берегом зникли вони з перед моїх очей, але не зникли і не зникнуть ніколи з моєї пам'яті, повної милих і дорогих згадок.

*«Бо злидні, жаль, терпіння никнуть,
Гляне сонце в груди:
«Хто щаслив був хоч часочок,
По вік не забуде».*

Верховинські згадки

Частина II

НАД ОЗЕРОМ

Вид на озеро Шибене на межі XIX-XX ст.

Передне слово

Отсі мої записки, се не видумки, а дійсно пережиті хвили, власними очима оглядані і душею відчуті образки з верховинського світа та дещо з мого життя, що з тим до певної міри в'яжеться, або своїми рефлексіями туди сягає. Я старався все те, що бачив очима та відчував душею, віддати невимовними словами так вірно, як на то споможні моє слово і моя душа.

Пускаючи отсі мої записки у руский світ, може причинять ся вони до того, що збудять або й піднесуть і в других любов до верховинської природи а шукаючи за тим, що вчитали, навчать ся глядіти на него не лише очима, але і душею.

Хто тільки очима глядить, той не найде того, що тут змальовано словами, бо в кождім предметі бачимо не то, який він є, а то, яке вражінє будить в нашій душі, а вражінє залежне від настрою. Тому-то й у ріжних людей такі ріжні погляди і поняття про одну і ту саму справу, про один і той сам предмет, й бачимо ми в тім самім предметі або в тій самій дії щось иньшого своїми молодими очима, а щось иньшого пізніше досвідним зрілим оком. У кого настрої собі подібний, той і бачить все однаково, у кого ж ні, той буде надарма шукати за тайним шепотом смерік; за чаром шуму бистрих потоків; за бесідливою тишиною глибокого приліса; за веселковим німим усміхом цвітної царинки; за всіма тайнами верховинського світа взагалі.

До списання отсих моїх дальших верховинських згадок спонукала мене моя власна дитина.

«Татку любий, напиши ще щось з твоїх верховинських згадок. Татку дорогий, чи написав вже що? Татку, солодкий, дай мені прочитати, що написав нового!»!

Отак без упину довгий час, аж хочи не хочи мусів писати. А як відчувала вона оті мої образки, про се свідчать найліпше сі листи, з котрих єго написала до мене під час мого побуту на Чівчині. Подаю єго, не додаючи, ні не відбираючи нічого. Ось він:

Стрілківці, 10. серпня 1907.

«Любий, Татку»

Тішить мене дуже, що Татко на Чівчин заїхали щасливо. Лиш жаль мені великий, що Татко чуються не дужі, та що на полонині, як довідоюся з отриманого листу, негода і холодно.

Коли м встала нині рано і побачила як сонечко своїми проміннями тут освітлює та ogrіває землю, то я молила єго: «О любе сонечко, не світи так гарно сюда, а оберни твоє личко туда, на полонину, де

пробуває татко, світи на таткову хатку на полонині, світи ясно, світи тепло, грій, щоби на полонині було мило, щоби Татко вернув здоровий додому. Може, послухає сонечко мене, може вислухає Бог мою молитву».

Додому приїдем з мамцьов вчасно.

Та хоть як тишилася, що побачуся з Татком небавом, то прошу, щоби Татко пробували на полонині доти, доки не виздоровіють зовсім.

Я читала тепер Таткові «Верховинські Згадки». Читалам через два пополудні мамці і тетці хотяй мамця і тетка їх вже раз самі читали, то слухали їх радо ще раз. А я, то вже не могла відорватися скорше, аж перечиталам все до кінця. І ще не даю спокою. Читала мамці і тетці та ще хочу читати в тутешній читальні.

Коли м читала ті красні, так щиро відчуті і писані «Верховинські Згадки», то Татко знималися перед моїми очима все вище а вище і станули так високо, що другі звичайні люди не в силі видрапатися до тої Таткової висоти!

Прошу і молю Татка продовжати далі розпочату другу часть «Верховинських Згадок», котрої я нетерпливо дожидаю».

На от сю «нуту» діставав я від неї не один лист, та не одно усне напiмненє.

Як сі «Згадки» не здалі більше для нікого, то приголубить їх хоч от ся моя дитина...

Чернівці. 6. жовтня 1909.

Автор

Досвіта

На ніч заїхав я до місточка Кути, а раненько думав пуститись пішки у гори. Кути лежать над Черемошем з одного, а Вижниця — з другого боку ріки під самими горами, якраз там, де Черемош виринає з гір на поділля.

Хоча вже пізнолітня пора, але погода красна і душна. Я задумав рушити в дорогу ще перед сходом сонця, щоби втечи перед спекою а zarazом налюбуватися гірським поранком.

В другій годині досвіта був я вже на ногах; за хвилю повитав мене Черемош своїм глухим шумом, випливаючи із поза гори Овид мені на зустріч. Ще панувала ніч. Гора стояла німа понад місточком, риси єї розритого верха розпливались невиразно на темнім небосклоні. Оповідують, що на ту гору був засланий Овид, та тому звать єї так. Ступаючи в задумі понад Черемошем коло гори, займав я думки тим по-

вір'ям, що висадила Овида на ту зовсім на заслання непридатну гору. Певно, що Овидови вона в життю ніколи й не приснилась.

З гір спливав свіжий воздух в долину і розливався широкими холодними верствами на Поділе. Я ступав жваво наперед. В селі Тюдеві веде стежка високим берегом понад Черемош, через принадний березовий гай. На небі мерехтіли ще виразно зорі, але на сході почали вони блідніти, а з часом одна по другій зникали поволі і поринали в небосклін. Відси видко вздовж Черемоша поміж горами, мов крізь браму, далеко на рівнину широкого Поділля. Я обернув ся на схід, там вже світало, заклъовувалась днина. Йдучи самітно тим високим берегом обертаяся я шохвилі, щоб слідити, як прибуває день та придивлюватися розпочатій боротьбі величного світла з не менше могутною темнотою.

Небом розширилися майже непорушно смуги легеньких обляків, немов ліниві дрібні хвилі легенько захитаного моря. На сході почали вони вже поволи блідніти, лиш грубші смуги ще не давали ніжному світлу пробиватися. Сюди ж далі на захід вони ще стояли уперто темніші, немов не узнавали прибуваючої сили світла. Та світло чимраз кріпшало, займало все ширші области. Спершу бліде, мертво, почало набирати краски, оживало, так що здавалось, якби відкись тайно припливала живодавча кров у завмерлу бліду твар небосклону. Ще далеко до того, аби то небесне обличчя втварило очі, але життя помітно прибувало.

Я знов ішов хвилину далі, і знов обертаяся, пристоював і приглядався спокійно змінам на небосклоні, які око і душу займали.

Небо червоніє, а хмари займаються поволі вогнем і тліють краями, вогонь змагається, вони немов одна другу підігрівають і розжарюються чим раз більше. Тло неба переходить з легенько-рожевої в теплу помаранчево-червону краску.

Хоть на небі і на землі безмірний супокій, і хоть ніде нікого не видно, хто займав би той вогонь на небі, хто єго підтримував би і піддував, то жар невгаваюче прибував і займав небо своїм нерухомим полум'ям все вище та вище.

Полом'їн незамітно стріляє пасмами поміж хмарами, різниці щораз сильніші, хмари стають виразніші, краски світла грають хмарами і на тлі неба та переходять з відтіни у відтін, немов чародійні звуки небесної музики, що переходять одні в другі та зливаються в чудову гармонію і долітають до вуха, все блище, все виразніше, все розкішніше.

Ніжно-рожевий пух небесної сценерії переходить в жовтаво-кро-

ваву краску, та пересичується яскраво червоною полломінню, на усім тремтить легенький фіолетовий пух. Між тим іграють тіні хмар багровими красками. Місцями зливаються хмари в прозорий серпанок, місцями стоять сходами і довго розтягненими пасмами красок, яких перебіги не дадуться змалювати. Ті легенькі хмари додають тій величавій небесній грі вираз і уможливають ті різнорідні відтіни світла і красок.

Світла прибуває чим раз більше, краски пересичуються, немов тверднуть. Гори з правого і лівого боку Черемоша збирають і стискають то буяюче світло, ті краски і ті в світлах і красках скупані облаки в великанський образ, майже пригноблюючої величі.

А геть там, далеко над Поділлям творять гори до того образу чорні обвідки, які сподом вузько сходяться, а вгорі розширюються в виді великанського вахляра. Та чорна барва обвідок, а їх нерухомість і ціпкість спричинюють, що той живий образ викликає в душі майже тривожне вражіння.

Мені здається, немов виджу там на горизонті вхід до біблійного раю, немов сияє там на райській брамі ангел з палаючим мечем в руці і проганяє відси упавших Адама і Еву з раю. Очам уявлюється, немов від того блискучого горизонту зникаються їх недолею повиті, згорблені статі. Десь там за блискучою брамою перед обличчям Бога, здається чую, як гомонить тихий райский лик серафимів, а тут, по сім боці, несеться скрите земне ридання, туга за пропавшим райським щастям наших прапраотців.

Стиснене світло розпеклось сподом у блискучий жар, відблиск того жару стріляє в гору нерухомими проміннями, що розливаються на ширшім вищій тлі у теплу нерухоме полум'я. Черемош пливе яскраво-блискучою кров'ю просто в той вогонь; чую як доходить відти шум кипучих хвиль. Жар чим раз дужче змагається, із-за обрїю неба добувається і виринає ярий пекучий вогонь, зливає хмари і запалює ніжніші відтіни красок на небі.

Напруження крайнє, щохвилі мусить прийти до якоїсь рішаючої події — кризи. І дійсно вплив спокійно із жару на краєвиді далекого Поділля тоненький жаркий крайчик сонця. Воно видобувається все більше із поза землі і впливає в цілій своїй безмежній величі на верх світа.

Поломїнь живого світла пустилась стрілами на землю і тремтить блискучим червоним золотом поміж білими пнями березового гаю вкруг мене. Жаркі промені кинулись березовим листом, мигають поміж ним, капають блискавкою з личка на личко листочків і розприскують золо-

тим порохом тліючих атомів світла в нерухомий воздух. На білих пнях беріз втихомирилося те світло, розплилось і затопило все існуюче живою ясністю. Все стоїть нерухомо, але душа видить, як світло пролизує усе, оживляє і ворушить саме нутро до свіжого життя. Немов виджу, як живіше б'ють загіріті соки пнями, галузями, листочками гаю. Ясні берези немов звеселіли, немов всміхаються, немов се свідомі ества стоять кругом мене. Теплими проміннями сонця ogrітий воздух оживає також, рухається, підноситься вгору, розпливається поранним леготом поміж простертим галуззям, що немов виставлені білі ручки витають ранішнє сонце.

Стою непорушно опертий о березу та дивлюсь мов зачарований на ті моїм очам відкриті тайни природи, на той неописний образ величі гірського ранку. Очі звернулись знов на небо. Там змінявся образ. Вступ до сходу сонця закінчився. Ті чаруючі гри, переходу і зміни світла у світло, краски у краску, одної барвно світлої гармонії у другу, вони зникли перед лицем сонця в тій хвилі, коли воно відкрило своє обличчя і з поза Овиду і заволоділо безмежно над світом. Сила, глибина і суть єго могутнього світла затопила всі тонкості і ніжності наперед висланих, розсіяних і граючих відблисків сонячного обличчя.

Якось так склалось, що того ранку засіяла вся можлива краса і велич сходу сонця, істочника світла і всего земного життя.

На чистім небі не мають пристані промені світла, що їх сонце наперед висилає, — вони розсіваються одностайно по небі. Відповідне усталення обляків певної густоти, а, може, і певний ступінь воздушної вогкості, котрої мікроскопічні крапельки водянї ловлять світло, ломлять єго, розкладають на поодинокі часті красок дуги і бавляться ним в чаруючий спосіб.

Тому не завсіди можна побачити таку несказану красу ранку, як се мені вдалося видіти її сим разом.

Я довго стояв, мов вкопаний, на місці, занятий цілою душею тим, що мої очі в протягу якої години бачили. Пануюча святочна тишина світа вокруг мене піднімала то сильне враження і корила мою душу. Ніде нікого, широко й далеко, ніде ніякої чулої істоти. Лиш одних свідків того ранку мав я вокруг себе, рій живих дроздів, тих вроджених знавців краси природи, тих здається, безсонних, вічно живих воздушних істот. До схід сонця вони лиш десь-не-десь відзивалися скритими ніжними окликами від гаю до гаю, немов би будили одні других до гідного сонцю привітання.

Коли ж воно зійшло, розлігся їх чудовий спів по гаю, як те сонячне світло. Та й все иньше дрібне птаство рушилось роєм і загомоніло

втішний свій ранішній гімн, аж між скалами лунало. Гармонія лунаючого щебету птаства і тихо граючого живого світла обхопила все існуюче. Звеселіла природа, звеселів гай, аж листочки в ранішнім леготі заплескали в долоньці. То звесеління відродженої природи пірвало і мою душу, груди піднімалась високо, якесь солодке почуття пересунулось коло серця, почуття охоти до життя. Голос втіхи добувався силоміць із легко віддихаючої груди, я поняв і зрозумів моєю людською душею те вічно веселе, вічно живе, вічно співуче птаство.

Я попрощався мовчки з гаєм і пустився з подвоєними свіжими силами в дальшу дорогу. Однак перед моїми очима цілу дорогу стояв все образ тої величної краси на небі та чарівного настрою в гаю, що перед кількома хвилями займав мої очі і цілу мою істоту, а се враження не згасло й до нині в глибині моєї душі і не згасне ніколи.

Не людська то сила описати або змалювати велич образу такого ранку, як єго безконечна сила природи малює. Лиш живе чуття божественної іскри в кожній людській душі заставляє пробувати, щоб віддати тупими словами хоть блідий відблиск того, що душа чує і видить, та поділитись тими взнеслими враженнями з другою душею.

Козакове плесо

Сонечко плило спокійно в своїм відвічнім напрямі небом вгору. Я дійшов за якийсь час до місця над Черемошем, що Гуцули звать єго «Козаковим плесом». Се глибокий скрут Черемоша попід високий скалистий беріг. Ріка пливе тут прямо на скалу зложену із покладів рогового кременя і синього лупака. Попід скалу звертається вода спокійно коліном направо і творить то глибоке плесо. Вповідають собі люди, що над се плесо загнав ся колись козак на коні, втікаючи перед турецькою погонею. З того високого берега мав він скочити конем в глибіню того плеса і відти пішла та назва «Козакове плесо». Отак оповідають собі люди. Чи воно так було, чи ні, байдуже, але повістка і назва та жиє в народі, і як лиш їде ся дарабою попід той беріг, то все нагадується сидячим на сплаву та повістка, хто чув її.

Сокільський

За якийсь дальший час опинився я під Сокільським. Се імпонуюча гола скала, що висить стрімголов над шумлячим Черемошем. Тут прірвав колись Черемош ту високу гору і жене тепер бистрими філями попід сю звисаючу скалисту стіну. Відкриті поклади тої гори вкладаються крутими верствами, одна верх другої і блистять своїм нагим скалистим чолом. Лиш десь-не-десь стирчать із зарубин і висунених

губ тих покладів малі корчки деяких рослин. Хоть як стрімко звисає стіною тота скала, то все таки видно деколи на ній кози, як вони без найменшої тривоги по ледви вистаючих декотрих покладах проходжуються на «свіжім повітрі», бо пасти там нема що.

Понад самий Черемош врито і вилупано в тій скалі дорогу. Місцями Черемош майже досягає єї своїми бистрими філями. Скалу ту найдогідніше і найкраще видно їдучи Черемошем з дараби. Черемош немов відкинений на бік скалою, звертається сердито коліном направо і клетотить поміж розкиненим в єго руслі величезним камінням.

З горішного боку Сокільської скали, спливає потічок Сикавка стрімголов в Черемош. Вперед творив він тут хороший водопад, тепер динамітом врили єму в скалі рівненьке русло і він жене змінений тим руслом стрімко у діл попід дорогу в ріку.

Сокільский, се та сама гора, о котрій пише Федькович в своїм краснім вірші: «Король Гуцул»:

*«Десь давно-давно стояла
На Сокільському святиня,
Лади Дажбога святиня,
Вся у рожах і кидрині,*

Гора Сокільська. 1880 рік

*Вся з кристалю дорогого,
З маймуру та злата кута,
Та в порфіри, та у парчі
Мов княгиня одягнута.
А в святині в середині
У просторі златі сали
Два божки, два мармурові
На посадищах стояли:
Перший білий, як той лебедь
В сино-золотому мори,
Другий чорний, як той ворон,
Як той чорний в Черногорі.*

Між тими обома богами, значить між світлом а темнотою, або днем, а вночі зайшов раз на «Купала» спір на життя і смерть. В той спір вмішався зухвалий «Король Гуцул» і повалив перемагаючого чорного Дажбога топірцем на землю, кепкуючи при тим з Білобога, що дав ся перемогти Дажбогом. За те Білобог каже ему: :

*И справді, Гуцуле, не згірше
Топірцем се ти махаєш!
Та одну лиш правду в світі,
Ти небоже, ще не знаєш,
Що де Бог ся з Богом боре,
Не мішатись чоловіку!
І ся правда була правдов
Спокон світа, спокон віку.*

*Задля того ж у гору сю
В середину будь заклятий,
І «С о к і л ь с ь к и й» ме гора ся
Від сегодня-сь в світі звати;
Бо аж доти меш в ні спати
Ти по моїй божій воли,
Аж на Купала одного,
Пущу свої я соколи...*

Царинка

Я мав з Гриневи вандрувати до Зеленого, з Білого над Чорний Черемош. Се днина ходу. Я забав піти на правці верхами-полонинами. Дороги тої не знав, тож узав із собою зеленівського побережника, старого Ткачука. Се вже підтоптана людина медведьоватої будови і

вдачі, щось на лад мого Василя «Медведя» із Чівчіна.

День заповідав ся прекрасний. Ми оба стояли вже з рана готові в дорогу, та мусіли м троха заждати: до нас прилучилась і вона, заблагла у своє Зелене і хтіла конче з нами тудя пішки вандрувати.

З мушкою на плечах провадив нас лінивим медведьоватим кроком Ткачук лівобережною дорогою долі Білого Черемоша.

Сонце на синім небі змагалось чимраз вище, почало припікати, хоть травою при дорозі лежала ще свіжа блискуча роса. Ми йшли доси тихо в задумі, шум сварливих хвиль Черемоша бавив і колисав думки. По півгодини ходу звертає в Яблониці стежка наліво у верхи полонини. Ткачук сунув махінально наперед. На голові кресаня від непам'ятних часів залосна наскрізь потом, блищала у сонці сумовитим товстим сяєвом, до голови мов приросла. З під крис звисали густі патли все ще як у крука чорного волосся. Лице кругле, широке з вис- таючими висками. Вус грубий, шерстьоватий, підстрижений, переплітаний білими волоссями, засмолений табакою. Місцями прогалини, як би молі вискубали тут вус. Око ще свіже, рухи, хоть ліниві, то певні і зраджують ще внутрішню кріпкість і силу. Плечими звисала у него мальовничо коротка гуцувльська сердачина, припнята з переду на шії плетеними мотузами, оздобленими в китиці. Про колишні краски на тих оздобах можна було лиш здогадуватися. На лівім боці виглядала шкіряна побережницька дзюбина, що десь-колись клапала об клуб, як Ткачук десь сторцьовато ступив. На грудях блищала гордо побережницька відзнака, жовта бляха з витисненими оленевими рогами припнята до ременя від дзюбини. Все те на Ткачуку зраджувало вже давний не сьогоднішній вік. Але вже найцікавіша була єго пушка, безперечно далеко старшого віку, як він сам. Прегарне було б з неї число в музею старинностей. Форма її і розміри, як би близька рідня Ткачука, пушка дротом обв'язана і прикріплена до деревляної підкладки. А замок — з кременем!

—Ткачуку! А ваше паньство не могло здобутись для тебе на ліпшу, новішу пушку?

Як би не до него говорено, ступав Ткачук розважним кроком далі в гору й, не обертаючись, відповідає.

«В мене висять дома, паничу, ще дві иньші пушці на клинках. Одна до капслів, а друга — до готових набоїв. Але то новітні, делікатні штуки. На них лиш дивитися, в руках здається, що то розломиться, як би з сірничків складені. А отся моя, паничу, то є що хоть в руки взяти, та й не хибить ніколи!»

— А ти ж пробував тоті другі? Може, й тоті знадобляться так, як і

ся твоя?

«Ні, я не пробував, та й не можу зважитися. Я не вірю в ті новомодні пушки. Отсю мою я вже випробував через яких сорок років, та вже знаю і чую, що маю в руках. А ті новітні, най висять там на стіні, там їм саме добре місце».

— Та бо ся твоя пушка якась дуже замашна, як би рубель, Ткачуку.

Став Ткачук, обернувся розважно, глипнув на мене жалісним зором, немов би хотів сказати: «Шкода щось панич, а не розумієш нічого до речі!» Він здоймає обережно пушку, мов канону з плечий, важить єї в руках, тай каже: «Паничу! Видите оту старосвіцку пушку? Ще ні одна орібка, ні один заяць, ні один лис не втік від неї. А вже й на медведя стріляла ся цівка ! А ті новіші то до чого? До медведя? То хіба до воробців, та до мухів, паничу!»

Я виджу, що м уразив старого.

— Та може бути, Юрку. Ану най придивлюся!

Він наставив єї, але не дає з рук. Дивлюся, а то цівка яких два метри задовга, в середину можна й два пальці впхати. Курок тримає в писку плитку з кременя, що як спадає, то впадає в стальову стінку над панівкою. Вкруг панівки мисочка, в мисочці порох прикритий ключем, ключе притиснене курком.

— Та бо, — кажу, — се не вигідно. А цівка не за груба, не за довга вона, Юрку?

«В тім то й сила і безпека паничу», — виповів мені Ткачук з міною і певністю знавця.

— Може бути, ідім далі Юрку.

Він закинув той рубель на плече, утер рукавом піт з чола і рушив далі. За якийсь час були ми на верху першої полонини.

Чогось завсіди, кілько видобутись із доли на ті верхи, так груди якось ширшають, чогось легше віддыхають, чогось у всіх суствах тіла легшає, а душа чуєсь висвободжена, як би десь із якихось пут. Око бистріє і гуляє не так весело, як чуттям висвободження по розсуненім краєвиді. Куда лиш гляне, всюда присмна, мягенька зелень. Хребти полонин розкинені крученими мягкими леніями, якби засторопілі хвилі на глибокім морю. Здається ті ленії так замотані, як заґудзані нитки, без виходу, без початку і без кінця. А приглянься ліпше, дай оку спочити на тих крутіжах, то висновується поволі одна ленія за другою, одно хребто лучить ся з другим і споюється в одну цілість, як ті круті галуззя в замотаній короні яблуні. Глипнувши оттак по тій кучерявій простори й не повірив би спершу, що тими кручами можна йти з одної

полонини на другу й цілими днями без перерви, як гостинцями. І Гуцули вміють дійсно тими верхами, як гостинцями, правцювати. Є оселі на верхах, в котрих живуть одиниці, що, може, й ціле своє життя не сходили в низини. Там горі, між небом а землею, там в почуттю свободи, там у яснім довшім світлі і легкім воздуху проживають вони ціле своє життя, як верховинські птахи спокійно, подібно тому воплощеному спокою, яким ті полонини повиті. Коби не екекутор, вони б і до смерти не бачили подільску потвору, та і не тужили б за нею. В протягу нашої подорожі бачив я там на верхах таку одну гуцульську оселю під самим небом, Голови зуть єї.

Але не, дай Боже, пуститись не обзна- комленому з верховинським світом правцювати верхами! Ніг і духу не стане!

Вийшовши на верх, переходили ми з одної полонини на другу і спішили до своєї цілі, до Зеленого. Свіжий полонинський воздух охолоджував розігріту кров і темперував спеку літнього сонця на голубім небі.

Вкруг тих низших полонин, що ми їх нині мали перейти, вкладались там дальше вінцем високі гори, як темні обвідки до ясного образа сих близьких полонин. На заході здоймалась недалеко висока і гарна полонина Скупова, за котрою над чорним Черемошем лежить Зелене, а там далі сягала у небо Черногора.

Чогось на тих верхах поважніє душа, подібно до тої окружуючої поваги гірської, до того полонинського поважного супокою. Ми ступали мовчки по зеленій траві, в душі кожен занятий своїми думками. За яких дві години дійшли ми до широкої зеленої кітлини. При стежці стояла самотньо широко і далеко єдина стара висока крислата смерека.

Не питаючи багато, став Ткачук на стежці як слон, зняв пушку з плечей, сів на траву, як на килим, та й каже: «Час, паничу, час, панночко, полуднувати, сонце вже з полудня».

— Нічо, Юрку, будемо полуднувати. Витягайте з дзюбини, що маєте.

Сіли ми в тіні крислатої смереки, якби навмисне тут до того поставленої. Перекусили, балакаючи ба об сім, ба об тім.

«Тепер треба троха спочити», — каже Ткачук, бо будем сходити отуда у яр, а потім мусимо на Скупову лізти».

Встав, запрятав останки в дзюбину, відсунувся дальше поза смереку, підклав сардачок під голови, ляг і за хвилю захропив на всі заставки.

Я сидів над широкою тихенькою кітліною. На шовковім зеленім

тлі царинки стелилось безліч цвітучого зілля. Червоні, білі, голубі, жовті краски тліли, як вогники у яснім сонячнім світлі. Теплий воздух тремтів над тим живим килимом, що займав своєю неописною красою ум і манив душу. Вдивившись в той чаруючий образ, здавалось, що ті, мов грань розсіпані краски, рухаються, знімаються, хвилюються леготом поміж собою і зливаються немов нікими небесними звуками в якусь надземну гармонію.

Безліч мушок мигало і купалось в тім казочнім морю красок. Їх тремтячі крильця бриніли невимовно ніжною сонливою музикою, що неслась по царинці, мішалась з хвилями красок і сонячних променів в одну чародійну, казочну цілість. Легіт-вітерець заколивав місцями шовк травицев і цвітами, а по філях того царинкового моря плавали пишно вітрила мотиликів різнородної великості і краси. Одні уносились як кораблі, легенько без шуму і бурхання, а другі — присисались до солодких цвітів, мов судна до пристані. Запах, який викликували гарячі промені полуднішного сонця із полонинського зілля, упоював до решти й так вже плінену душу.

Над головами шелестів скрито вітерець між шпильочками старої смереки. Мої думки і чуття носились по тій широкій царинці, але не самі. Вони стрінулись над тими цвітами з єї невинною дівочою душею, що уносилась також там між своєю, єї єству близькою ріднею. Вона ж була з поміж тих всіх цвітів найкращою полонинською квіткою. Ніжна, як ті незабудки, гнучка як ті снігом біліючі невісточки, приманлива, як ті тліючі гвоздички, займаюча, як та пахуча шальвія, задумчива, як та синя сон-трава, потульна, як той розстелений тройзіль.

Вона сиділа подалік від мене. Бо мною володіла тоді ще скромність і несвідомість героя-матуриста. Тим дужче чув і відчував я, як від неї неслась якась чаруюча струя, якась розкішна сила, що огортала і займала ціле моє єство та наповняла груди якоюсь надземською солодь-розкошію — от як переливається незрозумілим способом магнетична струя з одного в друге споріднене тіло та вділює й єму тої живої таємничої сили, що ним володіє. Та незрозуміла розкішна сила, здавалось, наповняла також все існуюче вкруг мене, що я лиш видів, чого доторкнувся; над всім панувала вона, все озаряла вона якимось розкішним чаром, що лиш мої змисли бачили і чули. І цвіти і каміння, і царинка і окружаючі гори, все те купалось разом зі мною у тих розкошах.

«Я бачу отам по царинці вашу душу, ваші думи», — загомоніло раптом небесними звуками із єї уст, що побіч мене сиділа.

Моїм єством пролетів солодкий дроз.

— Ви бачили? І я бачив отам вашу душу у кожній квіточці, у кождім листочку тої царинки, бачив у всім, що лиш моє око займало.

На стілько спромігся я, на більше ні! Се ж виходило вже поза обсяг знання матуриста. Я замовк. А в голові звідкись майнуло: «Відки ті впливи, відки враження, відки ті чуття? Чи вони матеріального чи ідеального єства? Не знав я сего тоді, не знаю й понині сказати. Але знаю, що отеє питання займало і опісля мене та виринає і нині не раз в голові. Чи та незрозуміла струя, або сила, чи вона дійсно переливається з одного серця в друге, чи се лиш уява? Чи відчувало би серце того, як би не знало, що вона сидить побіч него і відчуває те саме, що й я відчуваю? Хто знає сего сказати? Та путьної відповіді не встиг я й по нині на се найти, хоть в мене вже давно по матурі. Здавало б ся, що се матеріальний вплив одної душі на другу, коли настроєна одна як друга подібно як струна, що

однаково настроєна зараз відзивається тим самим звуком і тремтінєм, коли забринить друга струна того самого настрою, хоть одна другої зовсім не доторкаються; або як магніт притягає на віддаленню споріднені тіла й не діткнувшись їх.

Але коли подумати, як і уява, або й сон вміють збудити без жодної матеріальної підстави такі самі чуття: як їх дійсність викликає страх, втіху, розпуку, розкоші, то устають всякі медитації і розумовання.

Тому не знаю й по нині, відки походять ще й тепер ті чуття тужної втіхи, ніжної радості, веселої охоти, блаженного вдоволення, м'якого настрою, коли зупинюсь отак серед отої верховинської царинки; ті самі чуття, що й колись, хоть єї вже давно не має побіч мене, тай день мій вже давно склонився д вечерови. Чи може се лиш тремтіння душі з тої колишньої блаженної хвилі? Або, може, се лиш тремтіння своєрідного настрою душі, подібного тому, який панує на тій верховинській царинці?

Є і на долах царинки, навіть багатші і буйніші в зілля і краски, як верховинські. Але тої гармонії, того супокою, тої ніжності, тої шляхетної мірності і добірності в зіллю, цвітах і красках, як тут, сего на долах немає. До того бракують на долах відповідні обвідки до образу, відповідне поставленє, уложене і угрупованє всего, чого такий образ вимагає. Той тужний темногубий пух окружуючих гір, той верховинський супокій, та верховинська непорочність та безмежна воля і свобода, що окружують і зростаються з кождим верховинським образом, сего томлячий простір Поділля не має.

Хоть, що правда, найдуться і такі, що не добачать у верховинській царинці більш нічого, як лиш зелену площу, догідну якраз лиш на те,

аби на ній вигідно відпочити, ретельно поживитися, або, як каже Ткачук, добре маржину попастися. А, може, й дійсно питає не один або навіть не одна: та що ж і є властиво тота твоя царинка такого особливого? Нічого такого небувало! От більше-менше широка площа, на ній зелень, безліч цвітів, комах, мотиликів та сонячних променів і більш нічого.

Але так само можна б спитати, та що ж то властиво є тота так дуже ославлена і оспівана музика-гармонія?

Та що ж би й такого? От кілька звуків, кілька голосів споєних в одну цілість.

Так е! Кілька голосів. А вухо без музикального змислу в силі навіть спитати: та чого ж галасують вони всі разом?!..

— Ходім далі! Видиш тудя низом Скупови, куда маєм переходити, розстелився густий темний праліс. Він так і дихає повагою і задумою, лиш голову свою повив якимось легеньким тужно голубим прозорим серпанком. Крізь той праліс будем

тепер переходити. Вступивши у него, зникає геть десь той дівочо-веселий настрій царинковий, а обнимає душу пралісова мужня повага. Вкруги знимаються високо грубі могутні смереки і пнутья у небо. Отак поважно стоять вони вже сотки літ. Над їх головами пливають віки, здається без сліду, без знаку, немов би їх не дотикали. В горі сплилась тисяча галуззя в один покрів, в темно-зелене склепіння, щоби опертись замахам бурі і вихрам, відперти проразливе світло і сотворити в своїм нутрі ту таємничу повагу, той святочний настрій, той лісовий супокій, що в лісі, як в домі Божім царює.

Тут німо навкруги а прецінь з усього, що лиш око добачить, говорить повага, дух Божий, селиться в серці і тихомирить душу. Навколо тишина, лишень верхками йде неустанна розмова. Там плине неустанно із всіх світів вандруючий дух землі і оповідає смерекам, що де на землі бачив. Листочки-шпильочки шепотом переповідають собі, що чули, а коли дізнаються про страшні нелюдські учинки, то піде шум і гомін широким лісом аж пні столітніх дерев застогнуть, здригнуться. Низом туди тим яром, журчить живий потік, вторує вічно неустанному шепотові верхків дерев. Бач, там, в тім ярі і цвинтар лісовий. Видиш, як відтам біліють ребра тяжкими віками повалених або й вихрами зломаних дерев?...

— Ходім вже відси, зашепотіла вона. Тут так поважно, аж майже лячно! Ходім на сонце!

— Ходім. — І перейшли ми той, своєю величавістю незабутно хороший ліс. Отуда краєм вже пробивається веселе блакитне небо.

Вийшли м на край. Блискотить світло, аж в очі б'є. Весела ясність, весела зелень, веселі цвіти, веселі комахки, весела ніжна музика, веселій настрій, отсе ц а р и н к а !

— Тепер розумієш, що то царинка?

— Розумію. Царинка, се приманлива ясно- цвітна веселка на вогкім сірім тлі неба; се чаруюча ніжна музика на солодкім просонню гіркої буденщини.

Верховинський мох.

«А проспались те ся, паничу? Добре, що сь те припочили, маємо тяжкий кавалок дороги».

— Я мав гарний сон, Юрку. А ти продрімав ся?

«Та де там, паничу, якос мені не збирало си на сон!»

— Шкода. Будем іти, Юрку?

— Ходім, паничу, ходім панночко!

І пустили ми ся царинкою у глибокий яр, відки на тім боці знималась високо Скупова.

Легким кроком зупинилим ся небавом в яру над головицями потічка Тікач. Відсвіжившись чистенькою водицею, почали ми підноситись поволі в гору на тисячу шістсот метрів високу гарну полонину Скупову. Вона здоймається якби величезна зелена кертovina високо у небо. Сподом стеляться по ній розкинені темні смерекові ліси, вище зеленіють чисті полонини. На полонинах видно тут то там, як пасеться маржина та вівці. В яру було тепло аж душно. Перейшовши темний праліс, підносили ми ся в чим раз вищі райони свіжішого, холоднішого воздуха. Нога за ногою, крок за кроком, і за якийсь час стали ми на верху Скупової. Нім ще дійде ся до самого верха, виринає вже із-за хребта полонини найвища голова темної Черногори Піп-Іван. Сонце вже зверталось геть на захід до Черногори. Коли ми стали на самім

На полонині

верху, відслонився увесь ряд велетнів Чорногори, немов би виринув перед збентеженими очима раптом із широкого моря. На небі стояли нерухомо розкинені хмари, сплітаючись із шпильми гір немов дальші, вищі до неба сягаючі ланцюги гір. Крізь прогалини хмар пробивались золоті промені, вечірньо-сонячного світла. Вони стріляли широкими яснотліючими теплими пасмами на всі сторони і надавали відслоненому образу чаруючий вираз. Гори і хмари купались в якімсь невиразно-прозорім повітрі. Глибоко в долині крутим стягом вилась блискуча лента Чорного Черемоша. Сільце Зелене досягали вже вечірні тіні високих гір. Ми стояли немов приковані до сього місця і дивились мовчки на той казочний образ. Навіть Ткачук вплив з верховинськими сценаріями освоєні очі в ту чарівну істинно верховинсько-величаву панораму. Враження несказаної святості і величі вливалось мовчки крізь зіниці очей і пліло безмежно глибоко в нутро душі.

Ті нерухомі шпилі гір і хмар навколо домінуючої Чорногори, ті тліючі пасма променів, те місцями розкинене ясне світло, а поміж тим розміщені темні тіні, до того той передвечірній безмежний супокій, глибоко в долині блискучий Черемош, поміж тим і над усім тим якимсь дивним чаром пересичене повітря, що споює все без перерви незамітними переходами одного в друге — все те разом сплітається в образ райських прочувань, будить надземні чуття.

Враження таке сильне, таке велике, що чоловік стоїть забутий сам собою, не знає цілковито нічого, що навкруг него діється, він в тій хвили лиш внутрішнім чуттям живий, чує еством своїм те, що очима ллється глибоко в душу. Проста, звичайна людина, ненавчена ще крити й придавлювати в собі свої чуття і враження, підлягає такому почуттю, як мала дитина. Я видів раз товариша вандрівки на сім місці, що зайшов зі мною із Поділля перший раз в отсей верховинський світ. Побачивши відси нараз в таку саму пору Чорногору, впав він на коліна, втворив рот, витріщив широко очі і вплив нерухомо свій зір у простір, як не свій.

На лиці в него малювалось глибоке зворушення, збентежене і якийсь переполох, а далі якийсь несвідомий сміх. Дійсно робить велич Чорногори в такій хвили дня, як отеє ми тут стояли і на сім місці якась грізне враження аж до пригноблююче-торжественного чуття. Вона стоїть так велично, так вельми поважно, так свято, що здається розмовляє з небом і немов би гнівно глядить на людину, що наважилась приглядатися її тайним сходам з небом. Здається, вона хоче звалитись на чоловіка. Нізвідки не бачив я єї так величавої, як відси із Скупової і в сім надвечірнім часі.

Коли придивився я тому моєму товаришеві в його екстазі блище, то зауважив я, що він зарився колінами глибоко у спід. Оглядаюсь, а то і я потонув в зелений мох.

Верхами криє такий мох місцями широкі площі. Він складається із безлічі стебелин, високих з напівметра, що стоять цупко побіч себе і пнуться як смерічки в гору та творять немов би густий смерековий ліс в мініатурі. Вершками вкладаються листочки в звізди, сподом стебелина гола. Барва листочків така яра, така пересичена зеленню, що ті звізди займають очи, немов би блискотіли живі зорі на чистім темнім тлі неба. Дивна та зелень. Стою нераз отак над тими смарагдовими звіздами і дивлюсь на ту зелень довгими хвилями, вона немов говорить. Глибоко в душі ворущаються якісь казочні чуття. Отак находить душа і в сих самотніх вершинах істоти, що самим своїм єством викликають чуття і думки та змушують до тихої безсловесної розмови. Та груба штивна верства моху отак і запрошує до себе на відпочинок. Лягти на него, то так як би на грубий елястичний матрац; розкішно лежати на нім, підкласти руки під голову, та глядіти, як тихо, легенько пливуть кудись ті воздушні плавці-облаки безконечним голубим небом. Поміж ними буяє истинний цар верховинського світа орел.

Верховина, се дійсно окремиий, між небом а землею поставлений світ. Тут і все мертве — живе. Хоть ніби все німе, то рівно говорить воно і без слів.

«Ходім паничу, ходім панночко, захопить нас ніч, ще маємо добрі дві години в Зелене», — проговорив Ткачук.

Я схопив ся як зі сну, взяв єї за руку і пустили ми ся вже дрімучою полониною у діл.

Озеро

Із Зеленого понад чорним Черемошем веде дорога горі на полудне до Явірника. Десь в половині дороги, в Лудівци, звертає ріка коліном нагло на право. Небавом чути шум і клекіт хвиль, що спадають скалистими порогами на поперек Черемоша. Хоть ті пороги задля плавби дарабами динамітом вирівнювано, і найбільше вистаючі ребра вистрілювано, то се місце для сплавів все таки небезпечне; як лиш трохи замало води, так дараби шворгають по дну ріки. За якийсь час звертає Черемош знов круто попід скалу на полудне. На скалі стоїть кілька яворів і відси здається походить назва тутешньої оселі Явірник.

Отсе сільце для мене незабутнє. Тут в надзвичайно гостиннім домі Ф... пробував і розкошував я не одну днину за моїх юнацьких

часів. На там тім, правобережнім боці ріки стоїть домок з рундучком, а за ним гуркітливий тартак. Тут довгі літа пробувала родина Ф... — незабутна для мене і славна широко і далеко своєю гостинністю і ввічливістю. Тих милих моїй пам'яті дорогих людей вже давно тут нема, але моїм спомином я їх все там виджу, все шлю в гості мою думку до них, і до моїх давно там прожитих молодих літ, загощую і нині туди дійсно як колись, і буду загощати туди, доки серця і слухняних ніг стане. Тепер в тім домику проживає вже третя иньша родина, родина К... Та і сей дім нині своєю гостинністю і ввічливістю над Черемошем широко — далеко не менше прославлений, і я й нині тут, як дома. Через місток звертаю я й нині, як колись, до милого незабутнього дому. І нині щемить і б'ється серце, зближаючись до того рундучка. Але нині ворущать ним не чуття розкішних надій, несвідомих очікувань, нині щемить серце тужливими згадками минулих солодких мрій. Вона вже давно на тім рундучку не вижидає... єї вже давно немає...

Але я не перестану туди ходити, єї душею шукати. Коли не стане там добрих людей, стану над тими бистрими, вічно молодими хвилями, що так підскочисто як колись під тим містком іграють; вони не постарілись, вони знають єї, вони знають, що душа чує, чого серце щемить. Отак погощу у моєї колишності і піду попід ті явори далі. Отак літо за літом, так рік за роком, доки очі зможуть провадити, ноги носити, а серце тужити.

Попри лісничівку провадить дорога на полудне далі в Буркут. Під Ватуйнаркою розходитья дорога на три боки, наліво через Ватуйнарку на Білий Черемош до Гринєви, просто — дальше понад Чорний Черемош до Буркуту, а направо — збочує на Озеро.

Дорога, що провадить понад річкою Шибєнівкою до Озера, веде високими берегами крізь густий ліс, місцями, як крізь який смерековий парк, а образ самого озерця і єго найблищї околиці — чудовий. І ось ми на Озері. За непам'ятних часів засунувся тут сподом глибокий яр, куда пливе Шебєнівка до Черемоша. Вода спинилась і стало невеличке Озеро. Люди зміцнили той засув штучними забудовами і зробили з того верховинського озірця велику гать. Ся гать далеко і широко найбагатша на воду, вона є вже здавна найважнішою підставою експльоатації надчеремоського дерева.

Озерце невеличке, вздовж ледви один кільометер, а впоперек не буде й півкільометра. За те має воно бути на середині верх 70 метрів глибоке. Чи правда, не знаю. Вода збирається в нім із чотирьох потоків. Найбільший з них Реґищик. Гропинець меньший, плине просто з Чорногори. З полудня впадає дикий потічок Свиняк, що зби-

рається з полонини Руский Діл.

Положення озерця дуже мальовниче. Воно лежить таємничо заховане між високими горами так, що око замітить його зеркало з дороги нечаяно аж майже над самим берегом близько гатіревої хатини. Часами, особливо ранішньою порою стоїть чисте личко озерця як срібне зеркало без найменшого руху. Місцями зникається пара із свіжої водиці та колишеться понад досипаючим лицем блискучого озера. З правого і лівого боку високі гори туляться низом вокруг води; вони покриті напричуд гарним густим смерековим лісом. Лівим берегом простирають смереки свої віти понад водою, та заглядають спокійно в зеркало озера, де відбиваються риси їх дівочо-гнучкої постати так дуже виразно, та так таємничо-тихенько, що око, прилипнувши до того ранішнім сонцем освітленого побережного образу, боїться рушитись, аби не захитати образу на так зрадливім тлі глибокого живого зеркала. Правий беріг звернений до полудня троха розложистий, покритий низом квітчастими царинками, а вище — стрімкою стіною стеляться ліси аж на Шурин, нищий шпиль Чорногори. Тут, на сім боці, на Кичері над водою, між пишними царинками стоїть самотня хатинка з рундучком саме та, в котрій я над отим верховинським озерцем перебуваю вже не одні літні вакації. На захід озера, відки впливає до него головна річка, сплітаються гори заходами одна поза другу в чудовий образ, що кінчиться високим шпилем недалекої полонини Радула, положеного вже на угорській границі. Все те, що око від гатіревої хатини округ озера аж до того Радула бачить, творить чудовий образ.

Та чиста глибока блискуча вода, немов голубе приязне око; той відблиск блакитного неба в нім, немов відблиск захованої душі в глибині води; ті темні тіні від побережних смерек краєм озера, немов чорні повіки над ясним оком; ті в небо сягаючі темнозелені обійми-береги озера; ті гори-полонини за озером, немов в дівочу кіску сплетені; се все збирається в образ так милий, так приязний, так займаючий, що хто його раз бачив, тому не затреться те вражіння ніколи з пам'яті душі.

Отеє озерце — се дійсне око чорногорської Верховини.

Та не завжди глядить те око так спокійно, так ясно, так весело в той сонячний світ верховинської величі. Часами мигне тінь і око наших гір посумніє, замується.

Отак стою не раз над самими дверми гати, та дивлюся на ту тиху воду. В глибині грає світло ранішнього сонця, вода прояснена наскрізь, немов би сама світила. Виджу близько берега кожний камінчик, глибоко в воді виджу сотні нарісниць, як переверт купаються в сонячних променях в воді; від них прискає яскраве світло іскрами живого срібла.

Озеро Шибене

Займаючий ранішній образ — та не надовго.

Сонечко підходить вище, воздух розігрітий здіймається вгору, тут то там розстелена понад озером біла ранішня імла зникає, легенький протяг цілує тихе личко блакитної води. І вже нема супокою! Вздовж озера задрожить легенько водиця, личко зморщиться в мільярди дрібосеньких хвилюнок. Вітерець дрочиться з водою. Потягне, притулиться з сего боку, жене безліч блискучих дрібоньких баранків наперед себе, а другий наперекір повіє вскісь сему, поломить, поділить хвилинки в дрібні срібні краплини. Вони стануть на хвильку, не знають куди, свіжий подув вхопить їх миттю в иньший бік за собою, другий легіт перебіжить знов сего і наперекір пожене блискучі баранки за играшку, куди єму треба. Так іде гра за грою. Дрожить личко озера, стрибають сяючі перлинки, мережить вітер воду невиданими меріжками. Снує прозорі сіті, звиває кучері, розбиває, згортає, котить, пристане, піднесе, голубить, термосить, кине, жене, заверне, знов сплітає, знов розсипає і знов збирає. Сміються ніжні хвилинки блискучими перловими зубками, чути ніжний сміх, шелест і шум, чути ніжне хлюпотіння, жалісне хлипання, а миттю знов втіха, знов сміх, знов стрибання, знов нові кручі перлин. Порозсікани на гребінці, блискучі ніжні кочела жнуть направо, вскісь з лівого боку надлітають такі самі гребінці ніжни-

ми каблучками, кидаються перлини-зубці одні на другі, одні минають себе як би в танці, а другі перескакують біжучих напротив себе.

Раптом пристануть задумчиво всі, та в мить знов свавільно жемуть в переверти наперед, там знов пірнуть, там виринуть, там розплинуться, там знов зберуться, завернуть ба в сей, ба в той бік; око не в силі схопити чудовий, живий образ чаруючої гри, не в силі умом прослідити звідки, куда і як воно йде?

Сиджу отак, ба ні, лежу над тими глибоко під водою захованими дверима гаті, сперши голову в руки, дивлюсь на ту чаруючу гру вітру з водою, вдивляюсь в ті блискавичні переміни на лиці озера, та й не чую й не знаю, як час минає, а думки снуються, як сі мережки тою срібною водою.

«Прошу пана, не гнівайтесь, але ми мусимо воду пускати, прошу трохи відсунутися».

Я схопився як ошпарений, в задумі й не чув, як гатір з помічником надійшли повинь пускати.

— Нічо, гатірю, я рад, що пускаєте в днину, буду раз видіти, як повинь іде з озера.

— Ая, паночку, бо звикле кажуть Пруси воду пускати досвіта рано, або й в опівночі».

— Та так, гатірю; з весни потребують повені для маніпуляції тут високо, а тепер дерево зігнали вже далеко Черемошем; доки повинь туди доплине, треба тут рано пускати.

— Ая, ая, паночку. До Устерік потребує повинь яких дванацять або тринацять годин, а відтам до Кут ще яких чотири до п'ять, а туди дальше аж до Черновець, до трачки, вже, бігме, не знаю.

— А ти, чо став? Ану до сьруби! Доки розкрутимо, аж впрієш. З Прусами не жарт. Ану най не зійде ся повинь всюда на час, то зараз пришлють післанця з карою. О — з Прусами не жартуй!

Називають Гуцули нинішнє експльоатуюче товариство Прусами, бо зпершу розпочав там маніпуляцію дійсно оден Прус, але тепер вже те підприємство в третіх, не пруських руках, в руках акційного товариства, що всадило там в маніпуляцію грубі міліони.

— Закладай друки в уха сьруби та гай вліво, — кричить гатір. І почали навколо сьруби кочілом бігати. Тота сьруба йде аж на ґрунт стіни, що загачує воду. Там глибоко в стіні закладені двері, котрі можна в футринах вгору і долину сувати. До тих дверей прибіта груба залізна сьруба, яка вистає понад стіну гаті. Над нею стоїть стріха на слупах з помостиною. В сьрубку закручена важка мутерка з чотирма ухами лігма навхрест. В ті вуха вкладають грубі друки і тручають їх на-

вперед себе кочілом. Мутерка крутиться, а сьруба підноситься поволі вгору і тягне за собою двері в споді. Крізь втворені двері жене вода з страшною силою з озера потоками в діл руслом потока, а далі до Черемоша.

Повінь

Двері підтягає сьруба дуже повільно, треба пів години, доки цілі двері відтворять ся. Сьруба підходить два метри в гору. Спершу тече вода крізь першу тонку шпару під дверми тоненькою верствою кипучої білої піни, що пудить сичучим шипотом вздовж помостини до русла потока. Чим раз та верства піни грубшає й дужчає. Сичіне, шум і гамір змагаються, піна підноситься водною курявою, тремтить і жене страшним напором, «фугом» наперед. Се все чим раз дужче змагається, наступає страшний заколот між водою, а воздухом, борба мов на жите і смерть. Зривається ревуча скажена буря, вода чим раз каженіє й дуднить, як би тисячі тяжких потворів перебігало десь мостом. Тепер вже показується також груба струя зеленої, білими язиками шуму перемотаної води. Клекіт, гамір і рвучий вихор в штучнім руслі верх помостини змоглись до перестрашаючої сили. Треба над збудованим берегом русла тихо сидіти і не вільно хилитись над руслом або руками сягати, бо вихор годен пірвати. Гамір такий тут голосний, що слова ніхто не годен почути, аби як хто кричав в найблищій сусідстві. Напір назбираної води в озері такий могутний, що струя сподом летючої води пориває за собою кинене тяжке каміння навперед себе, як пера. Де кінчиться дерев'яна підлога і кипуча струя сходить вже на скалисту землю, там вибурхала вода глибоку й широку кітліну, де повінь справляє ще страшний танець, нім пуститься буйною струєю в глибоке скалисте русло на свою далеку путь. Скаженими крутіжами, відчайдушними перевертами закипить вода ще раз в тій кітліні і виперта надбігаючими свіжими могутніми верствами повени з озера, кидається на скали берегів і в самім руслі обійме і зачепить їх, мов би хотіла стриматися і ратуватися. Але нема ратунку ні відпочинку. Вона лишає каміння і кидається на сусідні скали. Та і тут нема спочинку. З ревом і шумом кидається вона отак, поки там далі усмириться троха та попливе дужче, шумить, ричить, сичить, піворить, могутньою запіненою шумною струєю в недалекий Чорний Черемош.

В ріці надбігає та повінь незаметно і не дай Боже, коли б захопила людину або худобу серед ріки! Але Гуцули вже з тим усвоєні. Вони пізнають повінь по так званім «фудзі». «Фуг» — се стиснена і піднесена розгоном повені ще чиста вода самої ріки. Вона зраджує себе трісками, які знімає фуг берегами та несе з собою. Аж опісля надходить

біла повінь, на котру Гуцули-корманичі чекають з готовими дарабами-сплавами, щоб пускатися до Кут або аж до Черновець.

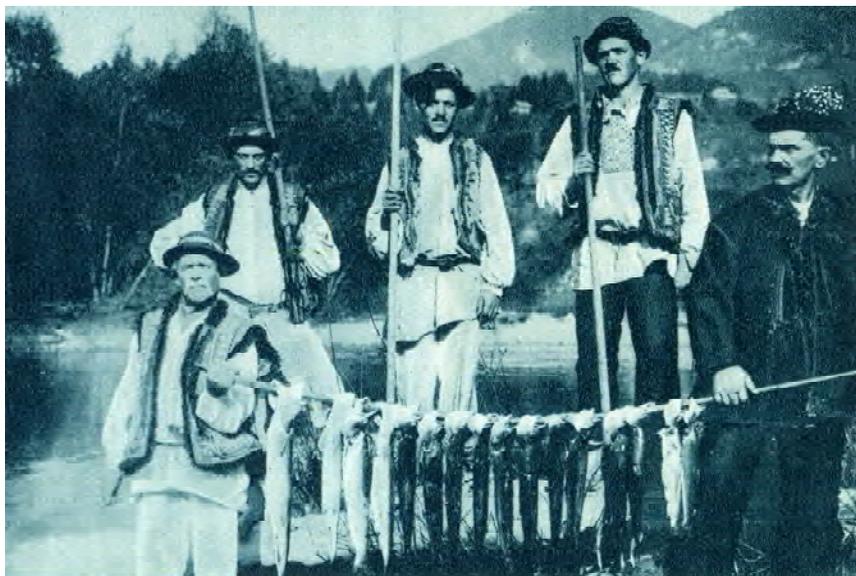
З шибенівського озера випливає повінь і триває яких шість годин, наколи з других гатий лиш дві три години. Шибенівська гать є отже найбагатша на воду зі всіх Черемоських гатий.

Коли вже замкне гатір двері, то в тім нище гати вибурханім плесі, вода втихомириться. Я сходив тоді на береги плеса, та й находив деколи пструги на риші, викинені тудя повенею, тишився ними, як ще не вмів спершу на вудку сам їх ловити, та збирав собі їх, як здобич. В коротці ставала вода чиста, як сльоза. Пструги, що з повенею напали тудя з озера, чулися там спіймані. Вони плавали занепокоєні широкими кочілами в воді годинами, доки не втихомирилися. По тім ховалися під лотоками. Не раз стану на високім березі над тим плесом по всему, та вдивлююсь, як пструги роєм крутяться по плесі, одні малі, другі великі, одні зеленяві, другі жовтаві, знов иньші чорняві-таркаті. Боки їх покапані червоними цятками, влискуються, як срібло. Потім тихне все, пструги ховаються; аж над вечір, як стануть мушки над плесом іграти, тоді підходять пструги і стрибають стрілами вгору за мушками та з хлюпотом скачуть назад у воду, як би рідкий, тяжкий град падав. Вечірнє сонечко кидає свої золоті промені на воду, стрибаючі риби за мухами блискотять, а падаючі на тиху воду викликають живі кочела, що розбігаються, ловлять і ломляться, мережуть спокійну твар води — не надивив би ся.

Перший пструг

Спершу, коли я перенісся з Чівчіна на озеро, треба було тут приноровитися до нових відносин життя. Спершу старався я уладити собі все так, як на полонині, але з часом мусіло не одно змінитися. Я був тут зданий на ласку і неласку дому гатіра. Кругом ніде ніякої хати, ніякої оселі. До моїх найближих знайомих відси дві години ходу. Якби в гатіра не нагодували, то не було тут пробування, бо мої найближчі другі сусіди були медведі, що десь-колись рано буквально обтиралися о вугли моєї самотньої хатини, як оповідав мені звичайно опісля гатір при сніданню.

Я сам не вмів собі спершу навіть нарісницю зловити в озері, а сі рибки можна мискою або бербеницею з озера черпати. Десь колись ходив зі мною гатір дниною в потік, а ввечері край озера на пструги, — вчив мене ловити на вудку. Але він, сарака, сам борше все иньше розумів — лиш не те, як треба пструги ловити. Та се я тепер вже знаю, а тоді я навіть подивляв его (не)знане в риболовстві.

Давні гуцульські рибакі

Одного ранку пішли ми оба з вудками в потік вище озера. На першій містку сіли м собі та й роздумували, чи не набреде відкись який тупоумний пструг, спустили м вудки в потік та й балакаєм. Мій гачок понесла вода десь під місток — куда? — як Бог дав. Балакаючи, чую як там щось торгає вудкою. Кричу збентежений: «Гатіру, в мене щось торгає!» «Ну, то ж тягніть, бо сповзне», — навчає гатір. Руки трясуться з роздражнення, я тягну — знов як Бог дасть — та й очам своїм не вірю: витягаю ретельного пструга. Перший мій пструг! Стягаю пструга, наряджую червачка на гачок, та й пускаю знов на Божу ласку під місток. За хвильку знов торгає, знов тягну пструга, знов наряджую і знов за хвильку тягну третього здорового пструга. Се діялося так скоро, що не було коли й застановитися над тим, що і як воно властиво сталося? Три великі пструги лежать переді мною, на четвертого я знов пустив вудку у воду, але дурних пстругів вже не було.

Гатір не витягнув ані одного, дивився скорбно — глупим виразом ба на воду, ба на мої розвернені «здобичі». Я стояв, як славний гетьман по виграній битві, а мій товариш звивав скорбно вудку; ми збиралися вертати домів, бо другі риби вже нас й знати не хотіли. Я йшов страшно надутий — скінчений славний риболов, а гатір ступав смутно скорчений попри мене. Знав, що жінка буде висміювати. Та прудко

і я сплас по тому, як місяцями опісля не подибав ніде ані одного дурного пструга; а других видів я їх як тріпалися на вудці моїй, довгі часи не хтів повиснути ні один. Треба було довго другим добрим рибарам приглядатися, довго слідити як вудкою орудувати треба і на чім стоїть штука риболовства на вудку? Аж по довгих роках довів я також до того, що нині Гуцули і другі сплели вже легенди про моє риболовство. Кажуть: «За ним пструги пливають чередами, як куда руков махне або свисне, або на фльолярі заграє»!

Риболовство на вудці, се рід артизму; треба тут конечно уміти добре слідити рибу і мати досить відповідної зручності, бо инакше не буде ніколи на вудці риби, а замість смаженої хиба лиш слинка на язичі. Щонайменше тоді не буде риби, коли конче здала би ся і як хочеться єї спіймати.

Гості

На тім чудовім озері мав я свій човник, котрим гуляв деколи вздовж і поперек досхочу. Часами вечером гнав я човником горі озера, де впадали потоки. Там можна було на нарісниці ловити найтяжчі пструги. Се велика приємність почути, як нагло шарпне сильний пструг за вудку, аж вудило й рука зігнуться. Звичайно, все ще хищна жилка в смирнім хрещенім серці. Та що вдіяти, тяжко вилуцитися з власної шкіри!

В човні вудка, в руках весло, при боці флет, на поясі лямпка, гомівки голі, на ногах окремішні риболовські черевики, ще й пушка в човні — деколи лучались качки по дорозі — отак виряджався я на вечірне риболовство, коли було догідне тихе веремє. Відтам вертаю пізно на вечерю з чорними пстругами. Не раз стелить ся довкруги густа темрява, лиш лямпка на поясі кидає світло наперед човника, а з гатіревої хатини світить сьвітло крізь вікно як зірка, показує дорогу, куда човник гнати.

На відпочинок покладу весло у човен, возьму флет у руки, човник розгоном пливе спокійно далі, під писком човна хлюпає вода, а широким гладким озером розливаються тужні звуки фльолярі. Від стіни гаті і з лісу високої полонини над озером Руский Діл, лунає чудний відгомін і по два-три рази, як де стояти. Деколи ніч темна, а деколи зійде за гори місяць, розстелить своє бліде світло по гладкім озері та зілле спокійне своє сяєво з тужним м'яким гомоном солодких звуків флету. Відгомін вторує в чаруючий спосіб. А кругом тишина, лиш вода хлюпоче під дзюбом чайки.

Допливаю отак раз до берега, перед хатиною гатіра якийсь рух.

Плавання у човні на Шибеному на початку ХХ ст.

мене, почали оглядати, чи я дух, чи я плоть, витатися і випитувати, як і відки я тут взявся. Я питаю їх, що вони за одні. Розв'язались живі переговори, як з давними близькими знакомими. На Верховині воно вже так водиться, там стають собі найбільш чужі люди миттю близькі, приятні, знакомі. Довідаюсь, що одні з Відня, другі з Кракова, треті зі Львова, зібралися на Чорногору та заїхали на ніч сюда, в Шибене, бо сюда й веде дорога в Чорногору. Почувши в нічній темряві на озері мій спів і флет, думали, що якась мара по озері носить, співає і свище.

Розклали ми на березі вогонь, посідали округ него та жартуємо. Полуміння б'є високо в гору та відбивається червоним миготом на озері. Тим часом виринув із-за гори повний місяць та відслонив своїм сяєвом нічний краєвид над озером.

Повечерявши і попрощавшись з рідкими гістьми, пішов я до своєї недалекої хатини, а вони лишилися у гатіря на ніч.

«Погуляєм всю ніч»

Моя хатина стояла на горбі самотно в повнім місячнім світлі. Ввійшовши до середини, я не світив, бо в хаті було повно місячного світла. Озеро блискотіло блідим сріблестим сяєвом. Я постояв якийсь час при вікні, глядів у чудовий нічний краєвид вокруг озера, розібрався і ляг спати. Але сон якось не спішив ся до моєї хатини. Тож я лежав отак довго горілиць, глядячи на стелю, вибиту гладкими дошками. По

дошках миготів відблиск світла з озера. Хоть на дворі дуже тихо, то все таки хитається зеркало води майже незамітно, а по дошках стелі дрожить і колишеться відблиск місячних променів, вабить очі, викликає думки. На стелі так ясно, що виджу риси флядрів на дошках. Отак лежав я нерухомо довгий час, може, й здрімався. Нараз чую спів, що плеться з озера гарним баритоном по тихій блискучій воді виразними словами аж до моєї хатини: «Погуляєм всю ніч, Товариші мої, Щоб жилося дружнійш Нашій братській сем'ї!» Гарно зложений хор впадає і повторяє слова. Чую кожде слово, розріжняю кожний голос. Очі мої зачинені, але крізь уха пливе в нутро гармонія і перебирає найніжнішими струнами душі. Лиш рідкими хвилями, на просонню, де ум ще не прокинувся, а буденщина спить, може серце замітити чаруючі звуки ніжних струн-нервів. Не знаю, чи є що ніжнішого, чи є що на землі блищого надземним почуванням нашої душі, як музика-гармонія на просонню?

Отворяю очі, в світлиці повно блиску місячного світла. З тим блідим сяєвом сплвся долітаючий ніжний спів і в'ється по хаті. Чую гамір і сміх на гаті. Між тим лунає знов баритон по озері:

«Верховино світку ти наш»,.. а хор впадає:

«Ой нема то краю, краю, Над ту верховину»... Якийсь часок віддався я ще отим чаруючим враженням, потім прокинувся, скочив до вікна: на дворі, як в днину. На гаті весело, радість і співи. Годинник показує першу по півночі. Очевидно, надійшов в ночі свіжий гурток рускої прогульки на Чорногорю.

Вже й мене не стримало в хаті, вбрався я і пішов на гать. Як догадувався, так і було. Десь з Тернопільщини, з Перемишля, зі Львова і Бог знає, з котрого ще кута, зібрався веселий гурток пань і панів; приїхали пізно сюда на ніч, щоб рано вибратися на Чорногорю. Се тут часто буває. Довідавшись, що о другій годині по півночі будуть з гаті воду пускати, вже вони не пішли спати, а розклали над берегом перед гатию велику ватру та забавлялися, як знали. Я прилучився до них; вони прийняли мене з великим шумом. О моїй робінзонїаді над озером чули вони вже вперед, тож вхопили мене між себе, як свого.

Прийшов небавом гатір з своїм помічником, щоби гать відтворяти. Всі стояли над гатею з сего боку, де вода вистрілювала, освітлена червоною полонінню палаючого вогню. Шум, клекіт і дудінь освободженої з в'язниці води, вже не давали вести розмову і забаву. Над ранком розійшлися ми, пішли троха продріматись, щоби раненько рушити на Чорногорю. Німецька прогулька спала цілу ніч, як вбита. Коло осьмої години рано вже були наші на конях. Я випровадив їх далеко у

Гропинець, а сам вернувся з вудкою вздовж потока та прийшов з пстругами в торбі д'хаті на обід.

Ось такі пригоди мав я часами там на озері. Невеличкі, але відповідно до обставин все ж займаючі і пам'ятні для мене.

Туча

Рідкі се пригоди в моїм отсїм тихім і спокійнім життю, яке через яких шість неділь над отсїм верховинським озерцем перебуваю. День за днем пливе собі без поганих денервующих вимог культурного життя.

Поснідавши, іду з вудкою в потік на пструги, аби на обід і на вечерю було щось приготувати. По обіді відпочину в гаматі між гарними пахучими смереками. Над вечір іду на гриби. Книжок не беру з собою вмисне, ба навіть газет не маю, гостей не очікую, хочу по денервующій міській утомі супокою, втихомирення дрозжачих нервів. Здавало б ся, що нудне таке життя. Як кому, мені ні. Хоча щодня майже те саме, однак виконанє того ніколи не є те саме, воно займаюче, майже артистичне.

Перед хатиною до сонця нище рундучка зільник; в нім кохаю вербинки, братки, розетку, от що тут може бути. Вони щодня презентують щось нового, один цвіт розвятий, другий розвивається, третий ладить ся за другим, один кращий від другого.

Надлетять качки, то знов є иньша розривка. Качки не дуже милі тут гості. Заповідають майже завсігди слоту, скоро лиш покажуть ся.

А врешті, все залежить від особистої вдачі. Одного се, а другого те, якраз противне займає.

От іду собі на гриби. Плай веде круто вище моєї хатини царинкою у старий ліс. Там а там гриб, або голубінка, любо їх збирати. Присідаю, чищу, в кошіль кидаю та припочиваю, на що томитись? А тут чогось ноги, як олов'яні, так душно, так парно, тихий непомітний воздух тяжкий, як оловом звалився на плече. Небо чисте, але не ясне. Стоїть озерце переді мною, як на долоні. Чогось воно також не веселе, лежить нерухомо, як мертве, лице єго також олов'яної закраски. По тім боці озерця знімається стрімко Руский Діл. Сподом него смереки, як перелякані, зазирають в зеркало озера, а туди високо верхом, ледви помітно, тягнеться зелений хребет полонини Руский Діл. Із-за тої гори виринула ліниво несподівана хмара. Ось вже і грім залунав глухо горами. Воздух наляг ще дужчим тягарем. Хмара підноситься вище вгору, але чогось крутиться, як би висіла над озером. Боками вона не виразно зарисована, обвита вистряпанними фалатами, та й ті

крутяться ліниво і несамовито.

Якось так незвичко, гей би лячно стало в природі, душа віщує щось надзвичайного, щось не доброго. Бура, попеляста хмара, гнилими рухами крутиться по небі та лізе ближче над озеро, а висить так, як би мала щохвилі урватися. Я збентежений біжу скоками стрімким плаєм в долину додому. Вже добігаю до хати, а втім задрожав воздух, завив шум лісами, застогнала природа, почали падати тяжкі краплі дощу на дорогу і на стріху моєї самотньої хатини. Я летом вибіг східками на рундук, забіг вмить до хати та опинився перед вікном над озером. Око мигнуло по воді та по стрімкім лісі по тамтім боці. Блискавки заграли, глухі громи заgrimіли, земля здригнулась, небо прорвалось, злива полилась, буря розігнлась і лютє просторами. Мете і крутить вихор страшною зливою по озері. Сипнуло градом. Заревіло озеро, загомонів ліс, задудніла земля, злились дивні звуки в одну лякаючу скаженість природи. В озері заклекотіло. Вихор скаженою силою в тіло води добирається, вривається до самого ґрунту. Запінені барани кидаються мов у страшних муках високо вгору, але розпука валить їх зараз з ревом-риданням назад в кипуче озеро. Та буря не зважає на то, виє вихрами, термосить водами і хвилями на всі сторони, мете зливою як густою метелицею. Хвилями не видко нічого лиш скаженілу сиву непрозору водяну метелицю. Нараз бачу і своїм очам не вірю: з куряви озера знімаються водяні стовпи вгору. Се водяні труби, які я досі лиш на образках бачив. Вони знімаються геть в небо до невидної хмари, немов подають собі там руки. Годі докладно зрозуміти, чи вони падуть назад, чи хмара приймає їх в своє колишне лоно знову, чи змітає їх буря та несе в безвість. Все діється з блискавичною шкороштю. Годі пізнати, чи се скажене лютування, чи се дика охота, дикі танці природи, дикі обійми вітру з воєю. Виглядає воно на безпощадну, безмежну, елементарною силою ведену битву між двома лютостями скажених противників. Відповідну музику до того лютування відіграють придавлюючі громи. Блискавки присвічують тій несамопитій сценерії, а гук, шум, свист, бряск, зойк і гамір учасників того лячно-великанського бою злучують і зливають все те в страшну єдність доси мною невиданої тучі. Часами здригається моя хатина в самих підвалах, часами пробує заметіль злива змести її у клекіт кипучого озера. Я стою не свій перед вікном, не спускаю ока з трюгаючих перемін і перебігів сего явища в природі.

Десь по півгодиннім лютуванню буря притихла. Вихри погнали зливу-метелицю чортівським летом. Понеслись Шибенівкою над Черемош і зникли скоро за горами з очей.

Над втихомиреним озерцем витрясала хмара ще послідо́к лагі́дно-ного дощичу. По твари озерця розстелились так звані стежечки. Помі́ж стежечками тремтіли сріблїсті кучері дрі́бних хвилинок, а стежечки плили собі між ними, мов тихі струї чистої оливи, ціле ж лице озера ретушували дощові крапельки на одномі́рну лагі́дну рябину.

Дощик устає а з озера і лісів починають зні́матися куряви пари, великими зво́ями, одні квапним, другі лі́нним ходом. Одні здога́няють себе і зливаю́ться в більші зво́ї, другі кру́тяться і розпадаю́ться на менші клубки. Все діє́ться так, як би то живі е́ства, як би вони знали, що вони і нащо вони то дію́ть. Дивлячи́сь на ті рухи отих мраковин — видає́ться воно, як би то були ду́хи лише що в озері потону́вших дивних трупів із відбуто́ї страшно́ї боротьби. Отам гне́ться, там в'є́ться, там розтягає́ться ота мраковина, до тамто́ї друго́ї, немов би хоті́ла є́ї ще займити, пожерти. Чого́сь вражен́ня таке, як би се ще було про-довжен́ня і перенесен́ня заї́лої борби на ду́хи тих і́стот, що перед мо́їми очима поля́гли на полі битви. Пі́рнувши гадками в то, що лише що відбуло́сь і кінчи́ться перед мо́їми очима, пригада́лось мені і́сторичне пові́р'я із послі́дної люто́ї боротьби між Гуна́ми а Франка́ми, де ка-жуть, що ду́хи поле́глих суперникі́в продовжу́вали ще битву між со-бою у возду́сі над крова́вими поля́ми.

Тихим спосо́бом кінчила туча свою велича́ву гру. Ті тихі возду́шні рухи бі́лої мраковини на темні́м тлі стрі́мкого пралі́са, ті виринан́ня і розпливан́ня пари над озером, ті послі́дні борикан́ня між боввана́ми водяно́ї куряви а возду́хом, ті ко́наючі відди́хи і здриган́ня скаже́ної лю́ті займали мій ум, будили також гу́сті ро́ї гадок в глиби́ні моє́ї душі.

Неба́вом і сі́ послі́дні ознаки великансько́ї тучі зникли, як би не були. Бли́сло підвечі́рне сонечко, розсипали́сь золоті промені́ ясного сві́тла по заплакані́м личку чудового крає́виду. Тріумфує́ весела ясність по лі́сі і озері, миготя́ть нечисленні́ краплі́ роси на широ́ких царинка́х і прискаю́ть вогнем ді́амантових ка́мінців. Звеселі́в засмуче́ний лі́с, всмі́хнулось блакитне личко озерця, засія́ли ні́жні царинки правобі́ч озера своєю́ цві́тистою зеленню́, віджи́ла природа. Над усі́м запану́вав тим прина́дніший мир, чим грі́зніше бі́сувалась перед хвилино́ю непе́вна туча.

Якийсь часок постоя́в я ще отак при ві́кні захо́плений гадками-чуття́ми, виклика́ними не зви́клим образо́м, що немов у сні́ лише́нь що пересуну́вся перед моєю́ душею́.

Обертаю́ся, глипаю́ на тихі́ стіни моє́ї сві́тлички, дивлю́сь на мое лі́жко, а на поду́шці зроби́лась тихе́нька та чиста калаба́ня, як би відкі́сь перенесе́на. Де́сь крі́зь стрі́ху і стелю́ проби́лась вода нагло́ї

тучі і напруталась у вибитій головою ямці на подушці. Дуже приємно. Лиш бракувало ще, щоб чепурна цираночка у ній, як по озері плавала!

Отверезився я, зробив порядок, вийшов на рундучок, займив оком чудовий красвид — незрівняний образ! Води, повені, що перед хвилиною по дорозі, царинками герцювали, грали, десь, немов злі духи, в своїх норах позникали. Скалиста стежечка вже висихає, біліється, немов в дорогу запрошує.

Лісовики

І що було робити? Попросив я гатіря коня усідлати. Поїду пралісом, подивлюсь по такій тучі на повинь гуляючого Черемоша, заїду в Явірник.

Гарний перістий гуцуп-верховедь грабає нетерпеливо ногою. Я сів і пігнав в дорогу. Небавом минули ми прогалину коло озера, перейшли ще не зірваний місток над бовванами лютуючого потока Погорільця і пірнули за хвильку в пралісі. Тут вогко. Ярами шумлять і журчать тучеві повені, що не встигли ще збігти із стін Шурина та дальшого Піп-Івана. Сам ліс стоїть тихо, як з переляку, по недавнім лютуванню галасливої тучі. Кінь мій ступає обережно дорогою, я дав йому волю, а сам прислухаюсь шумові, журчанню, воркотанню, шелестові та шепотові спливаючих вод. У пралісі панує несказанно тайна повага, грубі смереки стоять в задумі. Музика граючих вод перебігає всілякі музичні відтінки від forte, fortissimo, furioso, до тихого завмираючого piano-pianissimo. Між стінами яру підноситься гук до сильного шуму-клекоту, а коли минеться яр, згасає він поволі або і раптом — як до місця.

Сей водяний шум лучить в собі всякі можливі і неможливі нути. Чую звуки лютого реву, тяжкого зойку, легкої радості, розлучного ридання, пригноблюючого зітхання, тужної скарги, охочої бесіди, чую воркотання, тайну гутірку і шепіт.

Тут сильніше, тут тихіше, тут нападає, там скривається, тут грозить, а там ладить гомін гуляючих вод. Мені здається, що гонить щось за мною. Обернусь, нема нічого, лиш скритий сміх і хохіт із-за берегів, ярів та ритвин. Ступаю далі. Знов ті самі гри женуть за мною і дрючаться зі мною. Знов той самий чарівний гомін. Що за диво? Чи не лісовики казочні?

Вкруг мене все зачароване. Скали німі, каміння німе, смереки німі. Смереки все з вітром шепочуть. Тепер закляті, мовчать, ні дишуть! Ні пташки, ні комашки, мов все завмерло! Ступаю конем не-

свідомо далі. Поміж деревами продирається золото підвечірнього сонця і глядить в замкнені очі зачарованих пралісових диких скал і вікових смерек. Лиш часами потягнуться дрозгіт лісом. Нерухомо здригнуться дерева, стрясуть із себе тягар краплин навислих густо на галузях і шпилінках, піде чарівний шелест лісом, краплі падають, розбиваються, прискають, блискають красками дуги, одні падають на землю, а другі ратуються по галузках і шпильках, та втихомирившись, знову світять спокійно принадним вогнем.

Знов тишина, знов шелест іде лісом, ніби прокидається ліс із глибокого сну, із зачарування. Майже чути, як володіє тут великий дух пралісового царства. Лиш хто переходив колись самотньо через могутний праліс, лиш хто чуйний на такі тайни пралісового життя в такій незвиклій годині, лиш хто годен віддати себе впливам такого пралісового настрою, той зирнув своєю душею в царство живої казки, звідки черпають рідкі одиниці свої чародійні казочні твори-переповідання.

З такими чуттями-думками, в отакім настрою виніс мене кінь по одногодиннім ході крок за кроком із пралісових обіймів на явірницьку ясну прогалину, над Чорним Черемошем.

За мною замовкли пралісові ігри, переді мною буяє, шумить, та клетотить повінь в ріці. Бронзові боввани женуть сказаними перевертаними у діл, з відстрахаючою безмежною силою. Від сонячного світла миготять вони якимось дивним темним металічним блиском томбакової краски. Не дармо назвали Гуцули сю ріку Ч о р н и м Черемошем. Десь із рудочорних мочарів вимулює повінь отсю краску і надає Чорному Черемошеві в такій хвилі отсей темний вид, хоть звикла вода єго чиста, як хрусталь. На Білім Черемоші такої краски ніколи не видно, навпаки, повінь білого Черемоша сиво-білявої краски.

Дивлюсь на оті буяючі води та на принадні сонцем повіті збочі правого і лівого берега. Свіжо обмиті смереки стоять веселі, немов під вінком гарна дівчина.

За берегами втішний образ втихомирюючого спокою, а між берегами — дражнячий вид навіженої сили!

Дивні, займаючі контрасти в так безпосереднім сусідстві! Як на невиннім лиці дитини, плач і сміх в суміж одної хвилі ломляться — крізь сльози плачу, сміх зубки виставляє.

Блуджу.

Одного понурого, дощем переплетеного дня приносить мені над вечір почтовий післанець із Жаб'я пильну телеграму. Стоїть написано: прибути зараз на пильне засідання шкільної ради. Се засідання мало відбутися в справі отворення першої рускої гімназії в Чернівцях

зі слідуючим новим шкільним роком. Правительству була руска гімназія дуже не на руку. Я дав причину до сего засідання. Очевидно, щоби помститися на мині, прислало мені правительство сю телеграму під час мого вакаційного побуту під Чорногорою, та ще до того на мій кошт. Найближча моя почта була віддалена від мене ні більше ні менше, як шість миль!

Хоть мене не конче було треба на тім засіданню, бо ходило вже лиш о формальне полагодження справи, то однак не оставало мені нічого иньшого, як рушати в дорогу безпроводочно.

Я лишив тут все своє на місці, як було, і поплив другого дня да-рабою на

Жаб'є до Вижниці, тай тої самої ще днини на вечір залізницею з Вижниці до Черновець.

По залагодженню справи уложив я собі иньший план повороту. Щоби не бити ту саму дорогу назад, то поїхав я на Станиславів, Микуличин, Яремче, Тартарів, Ворохту, а відси задумав подорожувати Чорногорськими верхами від Говерлі до Піп-Івана, від Прута до Черемоша аж на місце. Переночувавши в Ворохті, пустився я раненько з картою в руках понад Прут до Говерлі. День прегарний. Ходом понад шумлячий Прут минуло півдня, але я не міг добитися до зазначеного на карті містка через ріку. Я зайшов у глибокі праліси, а містка як нема, так нема. Виджу з карти, що я то зазначене місце вже давно мусів минути. Став, роздумую, що робити, а тут ані душі, нема кого спитати, кудя мені повернутися?

Побачив я, що не йде, сідаю, знімаю мою в'язаночку з плечий: флет, складана вудка і парасоль. Розв'язую з ременця і складаю вудку, беруся до пстругів. Думаю, наловлю риби та й верну назад до Ворохти на ніч.

Ідучи берегом, зловив я кільканадцять пстругів, як золото, і пустився десь коло другої години з полудня жваво долі Прутом. Десь за годину здибаю першу живу людину, побережника з Ворохти на верхівці. Зрадів я, стаю і балакаю з ним, оповідаю свою пригоду. Каже мені чоловік: «Ви дармо будете шукати містка, его вода вже давно зірвала. Ви й не добачите плаю з тамтого боку, бо его з-за смерек не дуже видно з сего боку. Плай відай близько, ходіть, піду з вами, і покажу вам его».

— Та сьогодні не зайду вже й так на озеро, — кажу єму.

«На озеро не зайдете, але на першу полонину, там переночуєте і підете рано далі».

Думаю, най буде й так.

Чоловік провадить мене десь із чверть години, стає тай каже: «Видите там на тім боці ото смерече? Ідіть туди просто, а там втвориться вам плай. Тим плаєм дійдете до зимарок, де в зимі тяжкої години оленям сіна кидають, а далі горі вийдете на полонину Маричеську. Там, або подибаєте старого властителя полонини, або хлопчища з вівцями. В стаї переночуєте, а рано, щасливо в дорогу».

Я подякував і попрощався з ним. Він завернув верхівця і потропав горі ріки назад, а я остав знов сам один, з картою в руках.

Думаю, чи так, чи не так? Се перша людина на дві третині дня! А що далі буде? Та най буде, що буде, попробую, піду.

Перебрив я Прут, що тут не більший доброго потока, та й пірнув між смереками. Найшовши плай, став нога за ногою лізти плаєм в полонину.

Десь за півгодини дійшов я до тих оленевих колешнів, оглянув їх і поліз далі. Через якийсь час видобув ся я з лісів, а за годину доліз верха полонини. Розглядаюся. Тиха самота полонинська. Сонце клониться на захід. Ніде й душі. Аж через час виринув вище мене якийсь старенький дрібний Гуцул і роззирається ба сюда, ба туду. Побачив мене роззявив рот і став, як вритий. Підходжу д' нему, він не рухається. Очі заплили зі старості, зубів ні одного, крихіткою ріденького волосся на голові хитає легенький вітерець, як білим шовком. Дід, як в байці, як дух, як мара.

— Слава Ісусу, дідику. А чи добре я вийшов тут на полонину Маричеську?

Стоїть старий нерухомо з роззявленим ротом. В кінці каже дитинячим голосом: «А чи не здибав ти де там моїх цапів?»

— Ні, дідику, цапів я не бачив, але чи я на полонині Маричеській? «Оце всі три полонини, то видеш мої полонини».

— Най Бог благословить їх тобі дідику.

Мара рушає і зближується до мене, приглядається мені зблизька. Врешті каже: «Відки ти, тай куда ти йдеш, паничу?»

— Іду на озеро, дідику. Чи йду я добре сюда?

Дідик придивляється мені все близше, а в кінці каже: «А ти не Рудольф, паничу?!»

Між Гуцулами йде поговірка, що архикнязь Рудольф не вмер, що він вандрує гуцульськими верховинами, щоби Гуцульщину виратувати.

Я махнув рукою, тай кажу:

— Коби ми здорові, дідику! Рудольфа вже давно нема на світі.

— Ой не кажи, «паничу»! Хто може знати! — Дідик помахав су-

хою головою і вп'ялив свої старістю заплили очі у мене.

— А чи переночую я тут на твоїх полонинах, дідику?

— В мене ні, в мене нема де, але переночусь ген на тій другій полонині, в стаї з хлопчищем. Він надійде зараз сюди і підеш з ним.

Дійсно виринув із-за кічирки небавом хлопець з малим дійником.

«Ади хлопціще, з ним підеш у стаю».

— Добре дідику, будь здоров, піду до хлопця. — Я звернув до хлопчини. За хвильку став коло него.

— Як днував, вівчарику, мирно?

— Мирно, паночку, як ви?

Хлопець гарний, ще дитина, яких чотирнадцять літ. Дивиться спокійно, приязно в очі.

— Чи переночую, хлопчику, у твоїй стаї?

— Можна, паночку, але піду старого спитати.

— Нічо, іди, я з ним якраз тепер говорив о тім, а я піду поволі наперед.

— Добре, паночку, але не ідіть самі, зачекайте на мене, я зараз верну.

— Як маю звати тебе?

— Василь.

— Нічо, Васильку, іди ти до старого, а я поволеньки буду іти далі, ти здогониш мене.

— Ні, паночку, не ідіть самі. Сідайте отам на кічирку, я верну зараз, однак сонце на заході, не ідіть самі!

— Іди ж, Васильку, я сяду на кічирці.

Пішов я на кічирку, сів, тай думаю: «Не ідіть самі». Три рази повторяв се!

Що се значить?!

Сонце над заходом, кидає червону поломінь на землю. День був прегарний, тихо, спокійно, але сонце мені щось за червоне на заході. Хлопець потону в променях світла, він зближався поволі до старого. Старий стояв, як мара, на краю полонини, де м его лишив.

— Не ідіть самі! — Чому не йти? — Думаю. Встав я та й рушив поволеньки далі плаєм.

Переді мною полонина спадала направо в яр. Яром стелився ліс сюди аж до плаю. Нога за ногою підійшов я під ліс. Поміж старими смереками жаріло принадно червоне світло вечірнього сонця. На захід тяжко було глядіти, світло ловило за очі. Нараз чую, щось кинуло собою в лісі і стало на яких сорок кроків віддалення між могутніми смереками. Був се великий гарний олень. З високо піднятою головою глядів

напруженим зором на мене, готов кожної хвили кинути в глибину ліса. Обриси его гарного, немов до бою, немов до втечі готового тіла, здавалось так і тліли в червонім світлі, він немов розпливався в променях сонця. Отак стояли ми якийсь час один проти другого нерухомо. Надивившись на се імпонуєчо-гарне сотворіння, оставив я его на місці, а сам пішов поволі полониною далі. В голові роїлись думки. Отой олень, той загадочний хлопчина, той дитинний дідусь, то тліюче вечірнє світло, той верховинський спокій, ся чаруюча самотність — вривались глибоко, незабутньо в душу. Не знаю, чи можливе таке глибоке відчуття чаруючого верховинського оточення в яким небудь товаристві? Здається, що до глибокого відчуття і зрозуміння тайни такої самоти треба бути самому на самоті.

Я минув край ліса. Сонце почало тонути під горизонт. Тіні довжіли, протягалися до безмірних форм. Незамітно, легенько почали стелитися низами вечірні сумерки, а верхи вищих гір гляділи ще весело з цікавістю в долішню гру між світлом та тінню, поки й їх обличчя не покрила тінь. Гори і ліси мріяли в чудовій ультрамариновій красці.

Я близився до цілі, до заповідженої колиби. Обізвали ся невсипущі, вічні сторожі полонинські пси. Рипнули двері, з колиби вибіг малий хлопчина, вздрів мене і втік чим скоріше назад в колибу. Я підійшов під стріху, сів на лавку під стіною, витяг пструги та й став чистити. По хвили відхилив хлопчина трохи двері і витріщив крізь вузький отвір чорні очі на мене.

— Не бійся, дитинко, я тобі не вдію нічого злого. Ходи до мене!

— Як кличуть тебе? — Промовив я до него лагідно.

— І-і-в-в-а-а-н, — пробубонів він тяжко, ледве зрозуміло.

— Ходи до мене, на маєш цукерок, — і я показав єму кавалок чоколяди. Він вибіг з колиби, став переді мною, взяв чоколяду і всадив зараз до рота. Чоколяда, очевидно, дуже єму вдалася. Я дав єму ще кавалок. Хлопчина виглядав на яких вісім—дев'ять літ та був якось карликоватого росту.

— Є в вас вода, Іванку?

— Нееемма, — пробоботав з трудом.

— А керничка є?

— Є!

— Далеко?

— Тамам, — і вказує рукою.

— Поведеш мене?

Махає головою, що поведе.

Я пішов в колибу, взяв миску, вложив в ню пструги і пішов з Іван-

ком до близької кернички поза колибою. Там ополокав я пструги і вернув з Іванком до колиби. Вже стало смеркати. З Іванком тяжко розмовитися, він не може говорити, лиш десь якесь слово пробовкне. Тепер здогадуюся, чому Василь мене стримував самому йти до колиби. Він думав, що або я Івана настрашуся, або Іван мене перепудиться.

Тим часом Іванко зовсім не страхається, вже до мене й приступив, оглядає і мацає гудзики на мені, бере пструги в руки — коротко: приязнь, як має бути. Іванко роздув в колибі вічно тліючий вогонь, ми сіли коло полومени та й чекаємо на Василя. Чуємо, жене вівці вже добрим сумерком. Увійшов до колиби і збентежений вплив очі на нас.

— Не бійся, Василю, диви, ми з Іванком собі зовсім в приязні. Ти може через него не пускав мене самого сюда?

— Через него, паночку. Ви ж видите, він ні доріс, ні говорити не може, хоть старший від мене!

Я витріщив широко очі.

— Нічо, Василю, я з ним добре порозумівся.

— Гаразд, паночку, тепер будемо вечерю готувати. Мене старий так до пізна затримав, вповідав мені неслухані річі.

— Добре, Васильку. Видиш, я маю рибу, будемо спільно вечеряти.

Василь витяг грибки з торбинки, обчистив, приніс води, сполокав, покришив, посолив і приставив в горнятку до вогню.

Все те робить Василь із замітною повагою, ба з певною грацією. Хлопець чим раз дужче мене займає. Обличчя миле, спокійне, задумане. Рухи певні, відповіді і питання влучні, розумні, словом — не чотирнадцятилітній дівчак, а статок, розсудок, господар.

Сидимо всі три коло ватри. Вода в кітлі над полумінню сичить, співає, ще не кипить, лиш лагодиться, грибки клекотять. Дрова у вогні пукотять, тріскають. Малий боботайло сидить цілий час тихо, очей з нас не спускає.

Питаю Василя: «Як ти тут жиєш, чий дійник?»

— Жию, аби жити, — відповів замітно Василь. Дійник мій. Я вже другий рік пробую з отсим дійничком аби не дармувати. Зберу в селі до сто овець, та літую з ними отут в цього старого, може, що то капне. Ми бідні, кожде в свій бік, аби на хліб заробити. Може би, що й заробив з того дійничка — багато овець не можу набрати, бо я сам, але отой старий, той видер би й душу з тіла. Поки єму віддам єго пайку за пашу, то й літо мине. Залежить від поліття та осені. Як гарна, то й мені щось капне, як ні, то сходжу з нічим в село, рад як люди заспокою, та

хиба що з отсим калікою тут літом годуюся, як кажу, аби жити.

— А де доїш вівці?

— У старого, паночку. — Так розумно, так поважно, так принадно та дитина говорить, аж серце рветься. Ой в недостатках скоро дозріває людина, вчасно учиться задивлятися на світ поважно.

— А вмієш ти читати, Васильку?

— Читати й писати, паночку. В школі в Космачи навчився. Маю онде й календар з собою.

Закипіла вода в кітлику, Василь встав, засипав, а до грибків дав сметани. Я тим часом кинув пструги в окріп.

Вогонь і Василь зробили своє, вечеря готова. Що мав бідний хлопчина, все поставив на стіл перед мене. І кулешку, і грибки, і сметану, і бриндзю, і масло, та й мої пструги. Мисочок і ложечок, кілько мав, також поставив на стіл та й каже: «Прошу до вечері, прийміть чим хата богата!»

Якось скрадалися хлопці зі мною разом при столі сидіти. Я сказав, що без них не буду вечеряти, то й сіли. Ми повечеряли. Здивованим зором гляділи на мене діти, що я не подолав того всего, що поставили на стіл перед мене. Їм не містилося в голові, що там було для три рази тільки осіб, як нас сиділо при столі.

По вечері зробив Василь порядок з начинням, дає мені якийсь там коцик, та й просить мене лягати спати на лавици; він же сам пішов з Іваном до овець ночувати.

Взяв я мішок з мукою, поклав під голову та й простерся на широкій лавици під стіною.

На ватрі догорали дрова. Якийсь час миготіло світло по тихій колибі, потім ще лиш жеврів жар на купці, а кожний догораючий вуглик заблискотів ще востаннє блискучим білим світлом, немов боровся послідним напруженням своїх сил з чим раз то грубше налягаючою темнотою.

Коли я так придивлявся спокійно отій грі в попеліючій жарі серед колиби, роїлися в моїй голові думки за думками, Я опинився на загадці: де блукає щастя, а де спочиває воно? Чи в тих блискучих, золотутих палатах, де вночі у картах тисячі щезають, чи, може, в отсій колибі, якби Василеві літо дописало? Хто годен вгадати? Як би дописало! От в чім хиба! А може криється воно, то щастя якраз в тій невинній, можливій надії, в тім бажанню Василя, що літо допише? Може, бо то, що вже мається, того не бажає ся, то в ж е є. Бажати ж того, що не можливе, се здається: н е щ а с т я. Як казав циган: «Я не казав, що маю золото, але як би було». Сказав він се, обдуривши пана і нагоду-

вавшись в него на конто того золота, «що як би було!» А пан, думаючи, що є, нагодував дармо хитрого цигана.

Але будь, що будь, треба спочивати, бо завтра прийдеться міряти високі і довгі полонини!

Над ранком будить мене якийсь несупокій. Надслухую, а на дворі: фіів, фііівв, фіііввв! Маєш! От вже й дорога! Зажурився я, вже й не сплю аж до ранку. Виджу, як крізь шпари вкрадаєся до колиби світло, як мішається з темрявою, як твориться ранішнє півсвітло в колибі. Розріжняю поволі вже й бервена в стінах колиби. Над ватрою висить рука з веретена під стіною і чекає, коли будуть на неї вішати котел на кулешу.

Ще не добре розвиднілось, як чую Василя, що коло овець заходить. За хвилину ввійшов до колиби.

— Як спали, паночку?

— Добре, як ти, Василю?

— Добре, паночку, треба сніданнє лагодити і з вівцями на пашу щі.

— Треба й мені вставати. А на дворі біда, Василю?

— Ще не біда лиш дує, але заноситься на годину.

За хвилю палає вогонь, на ватрі котел висить над поломінем на веретені.

Порядок снідальний той самий, що й при вечері.

Поснідали ми всі три, як вчера вечеряли при столі. Василь помив начіне, позамітав колибу і лагодиться у поле. Сонце ще не зійшло, ще панує ранішній сумерк. Небо заснувалось недоброю тканиною. Довгі розплилі невиразні хмари червоніють на сході. Над головою свище і шумить. Василь і я готові рушати.

Став Василь і виджу, як би хотів щось сказати.

— Ну, що ж Василю, будемо прощатися. Дякую тобі сердечно, що ти мене так щиро приймив і угостив у себе.

Даю єму дві корони. Він не протягає руки. Стоїть спокійно та й каже: «Я би Вас щось иньшого просив, паночку».

— Кажі, Васильку.

— Дайте мені якусь пам'ятку від себе.

Я зумівся. Що се значить?

— Яку ж я тобі, дитино, дам пам'ятку? Але чекай. Маю з Ворохти красну переписну карту.

Дістав я від лісового завідця, в якого я переночував, прекрасний вид новозбудованої лісничівки. Витяг я одну картку та й написав: „Василеві N. N. на пам'ятку милого побуту в его колибі. Полонина Мари-

ческа». (Підпис).

— На, маєш, Васильку! Приб'єш собі сю карточку дома на стіні. Як би я коли міг стати тобі в пригоді, то напиши до мене, з картки вчиташ де я є. Однак не вважай мене, як старий за «Рудоля»!

— Ая, «паночку», а я казав. Казав: «Іди та прийми того пана усім, що маєш. Старайся єму з очей збагнути, що треба. Ти не знаєш, хто в тебе буде ночувати: то Рудоль!»

Я погладив милого хлопчину по гарнім обличчю.

— Бувай здоров, Васильку, най Бог тебе має в опіці! Тобі не бракне добра у світі, бо ти чемна й розумна дитина. Бувай здоров!

— Щаслива й вам дорога, добрий, пане. Ваша пам'ятка буде в мене до смерті. Бог най вас криє!

Я обернувся, бо мені збиралося на сльози.

Така бідна дитина, а така свідомість, такий статок!

Чи пам'ятає він нині, по вісьмох літах так щиро на мене, як я єго мило згадую?...

Я підходив плаєм в гору до старого смерекового ліску. Під могутньою смерекою став я, оглянувся. На сході ще не було сонця, лише червоніло. Старі смереки шуміли люто, Василь гнав свій дійничок в ранішнім сумерку тихо плаєм. Я перейшов лісок і знайшовся небавом на другім боці вже иньшої полонини. Буря свистала, небо чим раз більше заслонювало ся хмарами. Я перейшов і сей бік полонини, зійшов у красну зелену видолину та й опинився коло хреста при стежці. Витягаю карту, в самій річі, хрест зазначений. Але ось біда, на карті він з правого боку, а тут стоїть хрест з лівого боку стежки! Маєш! Як би цвях забив в голову! Що тут робити? Піду далі — десь схиблю, не піду далі — буду тут вікувати, бо ніде ні живої душі. Рішив'єм ся іти далі, але зараз вернувся, станув коло хреста та дивлюся ба на хрест, ба на карту. Все з лівого боку хрест, не хоче направо перейти. Беру і ходжу вкруг хреста, може так щось вийде, але дарма, хрест все, ба з правого, ба з лівого боку плаю стає, як куда обернуся. Ходив я, ходив, та й доходився: пустився дощ водяними шнурками! Вже полагодив все. Витягаю парасоль і проходжуюся коло хреста, «на свіжім повітрі»! Хоть сядь та й плач! Ні в пліт, ні в ворота, ні взад, ні вперед. Так проходжуюсь я коло хреста, аж через час чую хтось кричить: «А гоовв, ходіть сюдааа!» Як з неба голос. Оглядаюся, а там десь в боці дим крутиться. Почворскав я мокрими черевиками в той бік. За димом найшов я і стаю. Перед колибою стоїть чоловік і просить до середини. Входжу до колиби, а там коло вогню сидить троє людей.

— Слава Ісусу.

— На віки Богу слава!

— Як днювали?

— Добре, як ви?

— Не добре.

— Видимо. Кудя йдете?

— На озеро.

— Не треба вам, пане, й озера, сідайте та сушіться.

Нема що казати, сідаю і сушуся, та вповідаю, о що ходить. Вповідаю й пригоду з хрестом та питаю, чи міг би котрий з них піти зі мною на озеро?

— З хрестом може бути, що таке сталося. Хрест був підогнив та й впав, а люди направили та й закопали о ступень далі, але з другого боку плаю. Ви не журіться, переночуєте тут, а завтра Грицько вас відведе, він знає дорогу на Озеро.

— Ой ні, — кажу, — я відпичну та й піду з Грицьком далі ще нині.

— Гайда-гай, якось то буде, беріть вперед та обідайте.

Якраз вивернув, ватаг стаї теплу кулешу з кітла. Дали бриндзі і гуслянки. Я ще витяг два готові пструги з кишені, що м взяв з Василевої колиби з собою. Якраз полудне, час обідати. Пообідали ми. На дворі плє. Кажуть люди: «Ляжте припочити, ви трудні».

Ляг би м, та боюся. Чогось мені ся колиба ані руш не подобається. Чому? Не знаю. Якось до сих трох людей не можу симпатії найти в душі. Але я дійсно трудний, склонився на лавици та й задрімав. За хвильку схопився, мацаю себе, виджу, ще м живий. На дворі став дощ, блисло сонечко. Я схопився та й кажу: «Я йду, люди добрі, хто поведе мене з вас, я заплачу».

— Що вам сталося, пане? Ви гадаєте, що то на гостинци. Хіба хочете собі по смерть піти.

— Най буде, що буде, я йду. Тепер трета година з полудня. Справте мене котрий хоть на дорогу. Якось не хотіло ся мені в сій стаї ночувати.

— Ваша воля, — каже, ватаг. — Іди, Грицьку, поведеш пана до Шпиців. Лиш вздрите пане Шпиці, та й відійде вам охота сьогодні далі йти. За годину, дві вернетесь назад сюда.

Я попрощався і пішов з Грицем. Минули ми хрест, небавом веде плай круто в гору, на Шпиці.

За пів години каже Гриць: «Тепер не збочите ніде. На горі будуть угорські бовгарі, ті справлять вас далі. Най вас Бог провадить».

Я заплатив Грицькови та й пішов далі в гору. Десь за півгодини подибую дійсно двох угорських пастухів з худобою. Страшний псиско

кинувся люто на мене, таки хотів з'їсти, ледви відборонили люди. Питаю їх як, що, куда дорога?

Кажуть: «Пане, вертайте назад. Адіт, яка страшна хмара із-за Говерли летить. Зараз буде туча.

Не минуло більше часу, як тільки що оглянув я блище тих двох пастухів з їх величезним та лютим псом. Обдерті, сильні, страшні хлоппи, а ще зі страшнішими величезними булавами в руках. Вбрані не по нашому, не по-гуцульськи. Пес все кидається на мене. Аж тут надлетіла хмара, як сипне градом, завбільшки, як біб! Пастухи скочили під скалу, я причик під парасолем, а пес просто під мене, під парасоль, смирно, як ягнятко, забув за свої зуби, а мої литки. Худоба вхнюпила голови до землі, в плечі б'є град аж відскакує, а худоба здригається. За кілька хвиль град перестав сипатися, але полонина стала біліська. Стоїмо з пастухами по кістки в граді.

— Що ж тепер робити? — питаю.

— Ми збираємо маржину, та й ідемо в долину, а ви, пане, вертайте назад до колиби, з котрої прийшлисьте.

— Я піду дальше в дорогу.

— Ні, пане, не йдіть, жаль нам вас, підете собі по певну смерть.

Вони збирали худобу і гнали направо в глибоку долину, на Угорщину, а я пустився далі в полонини.

Не йшов я більше, як чверть години, щоби переконатися, що на ніщо моя енергія не здалась. Крок за кроком сапав я ідучи по граді, як по слизькій ріні. Не було що робити, я вернувся назад, і прийшов до несимпатичної колиби на вечір.

Мене збирала лють. Підвечірнє сонце блисло вправді з поза Говерли, але я вже не дивився на него. За три чверті години вернув я назад до колиби тою самою дорогою, котрою горі ішов півтора години.

В колибі приймили мене, як би само собою розумілося, що я мусів вернути.

— Сушіть ся, пане. Завтра дасть Бог верем'я, підете раненько вже з Семеном, той знає добре дорогу на озеро, — каже ватаг.

Я обсушився, ми повечеряли і полягали спати.

Рано світило дійсно сонце. Я втішився, поснідав, подякував за гостину двома коронами та й пішов з Семеном в путь.

Минули ми той нещасливий хрест і почали знов плаєм вгору лізти. Питаю Семена, чи знає добре дорогу на озеро.

— Вже я єї не буду тільки в життю ходити, як єм досі сходитв, — відповідає Семен. Він вже в літах, десь так коло сорок років.

— А відки ж ви сю дорогу знаєте?

— Я робив в Дземброни роками, — каже Семен.

— Та нам не на Дземброню дорога, Семене.

— Вже я за мій провід не буду встиду мати, — відвернув Семен. Ся бесіда не переконувала мене, але вибору однак не було.

Ступаємо тихо дальше вгору. Наперед нас з правого боку визирає зашулиста Говерля, висока 2058 м. Коло неї сюда здіймається величезна зелена полонина, Данческо.

Не більше ми вандрували в сонцю як з годину. Данческо закурив собі. З него зсувається мрака до нас. В коротці обняла нас густа хмара. Я Семена не бачу, а він мене не видить. Така густа хмара, що навіть плаю не розпізнаю. Ми кличемо ся, аби не згубитись. Часами треба хилятися і мацати рукою чи ноги ще на плаю, чи вже збочили. Сідаєм, причікуєм, але не помагає. Хмара обняла нас так приліжно, як мати дитину, хоть ми не тужили за такою мамою. Встаємо, пробуємо йти далі. Часами протягне вітерець, мрака заметушиться, прорідне на хвильку і дасть провидіти, чи ми на плаю. Такої одної хвилини побачив я себе над стрімкою пропастю. Лиш на пів кроку вліво спадала гора простою стіною на яких 1000 м. в долину.

В мені застигла кров. Кличу Семена. З безодні виростають острі скелі, як турецькі мінарети або ребра якого надземного потвору. Вітром занепокоєна мрака крутиться поміж тими шпильми сивими клубками або довгими туманами, як гаде, як жадобні жертви духи. Вони ба звивалися, ба розверталися, то злучувалися знову, розставалися або розпливалися. Хвилями займе мрака все, а скелі тут виринуть, тут потонуть в сивім морі туманів. Величавий, страшний, займавий образ.

Я крикнув тривожно: «Семене, а се що?»

— Се Шпиці, пане.

— Шпиці? — Влучніше не міг народ назвати сі скали.

Жаль мені було, що через мраки не мож було проглянути в цілу глибину страшного яру аж на спід.

Пішли ми понад тою безоднею плаєм далі в гору, аж вилізли на полонину з другого боку того самого яру.

Мраки пронеслися. Тепер обіймало моє око цілий той глибокий широкий та довгий яр, форми великанської підкови. Шпиці лишилися в куті яру за нами. Долина яру поросла зеленою травою, там паслося в устю яру стадо коний, далеко, ледви їх видно. Дивне враження робить той яр, там десь вічна тишина. «Він власностию якогось гуцула», — каже Семен.

Очевидно, повстав той яр з тими Шпицями таким чином, що гора з сего боку вивітрила, розпалася, а дощ і внутрішні нори виполокали розсипчасту масу в долини. Лише тверді частини тіла гори остались як ребра, в формі отих Шпиців.

Надивившись доволі на той займаючий образ природи, рушили ми в дорогу, віддаляючись від яру поволі на право. Прийшли ми до скалистої кичери величезної гори. Питаю, що за гора? Каже Семен: «Томнатик». Дивлюся до карти, там стоїть зазначено 2004 м. висоти. Семен звертає попри кичеру направо, а на карті веде наш плай наліво. Кажу: «Семене, ми сходимо з дороги, ми повинні лівим плаєм іти».

Шпиці

— Або я веду, або ви ведіть, пане. Я ще за мій провід не мав ганьби та й не буду мати, — відтяв Семен.

Я замовк. Думаю собі, як він так рішучо говорить, то мусить добре знати дорогу.

Пішли ми лівобіч кичери каменистим плаєм, а за час веде плай поміж чигір полониною в долину. Там далі, виджу, спадає полонина геть у діл без сполучення. Десь з обіча видобувається дим. Туда дальше на полудне в долині виджу ріку та й якийсь велике озеро голубіє.

— Що то за озеро генде, Семене?

— То, — каже, — гать в Дземброни!

— Та же нам не на Дземброню дорога, Семене, та й гать в Дземброни лиш як добре корито, а не як ото озеро. Ми блудимо Семене.

Семен мовчить. Ще йдемо якусь хвильку і видимо, що полонина кінчиться, спадає стрімко в долину.

— Семене, вертаймо до Томнатика, а відтак підемо плаєм наліво, як я казав. Пора полуднішна, ще час.

Завертає Семен, близимосся до кичери Томнатика. Тут зачинає Семен крутитися кочилом. Коло одного каменя завертає вже третій раз і не видить того. Я виджу Семена взявся блуд, він не в силі розпізнати, де він є.

— Стей, Семене, тепер вже я буду провадити. Вертаймо назад туду, де дим було видно, там довідаємосся, куда нам дорога.

Семен спустив ніс до долу та й іде за мною. За димом дійшли ми до якоїсь застайки. Білий пес дав знати, що ми надходимо. Із великої застайки вийшов чоловік, став та й очідує нас спокійно. Виджу не наш чоловік. Капелюх иньший, киптар инакше шитий, гачі білі, в долі вузкі, пристають до ноги.

— Слава Ісусу.

— На вікі Богу слава.

— Де ми є, чоловічку Божий?

— Прошу до застайки на полуденок, там розмовимосся.

Сіли ми. Чоловік вивернув мовчки кулешу, поставив горщик гуслянки та й ложки.

— Прошу, чим можу.

Ми попоїли. Питаю: «Що то гень за ріка? Тай то озеро?»

— То Тиса, а то гать на Тисі.

— А змилуйте ж ся! Та же Тису й Говерплю лишили ми рано за собою! Семене! Як провадили ви мене?

Семен спустив ніс ще більше в долину.

— Відки ж йдете ви, та й куда дорога вам пане? — питає бовгар.

— З Ворохти на шебенівське озеро, — кажу єму.

— Ви ще можете сегодня на ніч зайти на Озеро, я знаю добре, де воно стоїть.

— Дуже добре, що знаєте. Ви будете так добрі відвести мене туду, я заплачу вам добре за провід, — кажу єму.

— Жаль мені, пане, але я відси не можу рушити ся від маржини. Я тут сам один, а оттам в тім чигорі чатує воріг на худобу, лиш відійду, так візьме, а я піду до криміналу, бо то жидівська маржина, я слуга.

— Та вже ж не дасте мені тут пропадати, чоловічку добрий, якось конечно виведіть мене відси.

— Отак, як ви сегодня із Семеном, так само зійшов тогідь в цес час один капітан зі своїм «фурішіцом» на мою застайку. На отім місци, що й ви, сидів і він та й жадав так само, щоби єго повести на шебенівське озеро. Я так само і єму сказав, що не можу відси рушитися. Він задумався, а в решті питає: «А ти жовнір?» «Жовнір», — кажу. Він

схоплюється, та й гримить: «Гаптах!» Я став стовпом. Він знов: «Презенті!» Я рукою до капелюха. Тепер комендерує: «Рехцум, марш!» Я пішов в плай, а вони оба за мною. На ніч привів їх на озеро, там заплатив капітан мені, а я вернувся вночі сюда та застав, Богу дякувати, маржину щасливо усю. Але міг мене той марш і до криміналу завести, бо медвідь неустанно вештається сюда коло маржини.

— На жаль, не можу я вами комендерувати, як капітан, але й я не менший пан, як капітан і я вам ліпше заплачу, як він, лиш виведіть мене відси на озеро.

— Не можу, пане. Але я вкажу вам так дорогу, що ви самі трафите туду.

— Кажіть же, а я собі запишу, як що за чим приходить.

— Ви зійшли з хребта полонин сюда на угорске обіча гір. Тепер не будете туду вертати, а підете вже сими обічами плаєм далі, угорским боком. Я відпроваджу вас на сусідну полонину. Нею зайдете до «скотарок», а там найдете вже когось, що вам вкаже дальшу дорогу.

— Коли ж так, то най буде вже й так. Вставаймо тай ходімо, день втікає. А ви, Семене, вертайте назад на Томнатик, відтам вже чей не зблудите до колиби, як зі мною зблудили. Маєте ваших 60 крейцарів, які я мав дати в Шибенім, а як прийдете в село, то допитуйтеся за того пана, що літом перебуває на озері, чи він ще живий, чи пропав у горах.

Бовгар слухає спокійно, як я розказую Семенови, а в кінці каже: «Пане, ви так не кажіть, ви не зайшли межі злі люди, ви тут межі добрими людьми. Ні волос не спаде вам з голови аж до вашого місця!»

Я попрощав мого славного провідника, він вернув плаєм, а я пішов з новим провідником в противну сторону. Вперед розказав бовгар своєму псови не рушатися з місця, не спускати ока з маржини.

По короткій крутанині по пасовиську зійшли ми на виразний плай. Від попередніх дощів плай був вогкий. Коли ми зійшли на плай, став мій провідник та й каже: «Дивіться, пане? Видите, які сліди, та й скажіть самі, чи можу я на довше відступити від маржини? От яка велика тяжка лаба! А там, видите сліди двох тулуків (молодих медведів) за старою. Або сьогодні рано, або вночі завандрувала сюда в отой чигір під моєю стаєю та й чатує. Най би м лиш відступився, так зараз нападе на маржину, а я мусів би тяжко відповідати».

Аж мороз іде тілом, коли оглядати тоті величезні сліди медведя на людській дорозі. Я приглянувся їм докладно. Та ще довший час можна було їх бачити на тім плаю.

Так ішли ми оба з годину, мовчки плаєм, аж зійшли обічем на

другу полонину. Тут повторив мені чоловік, ще раз як куда маю далі йти, я заплатив йому і попросився з ним. Пішов я знову сам далі. Ішов так яких дві години, аж вийшов на якусь кичеру, де плай згубився в траві. Став я й зажурився, нема кого спитати, куда звернути свої кроки? Стою отак, та роззираюся затривожений, чи не знайду де якого знаку, куда мені дорога. А тут хмара розстелилась та й накрапати починає. Аж дивлюся, отам в долині пасуться телятка. Небавом надбігло до них якесь дівчатко. Я аж плеснув в долоні з утіхи.

— Донечко, донечко! Підійди, дитинко, до мене, — кличу в долину.

Дитина зупинилася, глипнула вгору і побачила мене. Махаю рукою до себе, а тут потерпаю, що дитина з переляку втече від мене. Хвилинку роздумувало дівчатко, що робити, потім рушило та й побігло просто вперед і зникло поза скалу. Я з напруженням глядів в ту сторону і непокоївся думками: чи вийде, чи не вийде, дитина? Властиво був я майже певний, що дитина втекла від мене. Дивлюся, а дівчатко виринає через час із-за скали і звертає кроки до мене вгору. Я сам собі не вірив, але дитина таки наближалась до мене. Не спускаю ока з неї. Виджу, десь так дванадцятилітня дівчина. Прилізла до мене, я цілую єї з утіхи.

— Донечко, дивися, тут губиться плай в траві; куда йти мені, аби плай найти далі на озеро? Дитина вдивилась мені щиро в очі та й каже: «Я ще маленька, я не знаю, що вам сказати, але ходіть зі мною туди в долину, там на скотарках хтось буде та й скаже вам куда йти».

Я зрадів, почувши за скотарки, взяв дитину за ручку і пішов за єї проводом.

Небавом дійшли ми до якоїсь поточини. Там вела добра стежка вгору до колиби, далі стоять колешні, за колешнями, як би яка оселя. Ага, се ті скотарки, що про них мені бовгар казав. Добре. З колиби вийшов молодець з величезним буком і йде нам на зустріч. Змірялися ми. Хлопець прегарний, десь вісімнадцять або дев'ятнадцять літ.

— Слава Ісусу, — кажу ему.

— На віки Богу слава.

— Добрий хлопче, я блуджу, будь ласкавий, справ мене на дорогу, на шибенівське озеро.

Хлопець завертається та й каже: «Ходіть до колиби».

Я хилюся до дитини, цілую єї знов, прощаюся з нею, даю єї дві шістці. Дитина стала нерухомо, я йду за хлопцем. Ввійшли ми до колиби. Каже молодець:

— Сідайте, ви трудні, відпічнете, та й перекусите що троха.

Я сів, а хлопець роздув вічний вогонь, повісив кітлик та й зготував за хвильку кулешку. Кладе її перед мене та й миску сметани. Я перекусив трохи, але хотя голоден, то з труду і заклопотання, не дуже в горло їда лізе. Встаю, дякую, та й кажу, що я готов у дорогу.

Молодець зумів ся, витріщив на мене очі та й каже: «А ви що? Майже за ката. Та ж кулеша майже ціла, а миска як була, так є повна.

— Дякую, добрий хлопче, я вже не голоден, — треба рушати.

— Добре, підемо. Я вас справлю так, що не хибнете.

І пішли ми. Було вже коло п'ятої години. Молодець провадить полудневими обочама полонини, я йду за ним. Стать єго прекрасна, гнучка, сильна. В руках довга палиця на альпійський лад. На галицкім боці я не бачив Гуцулів з такими палицями. Ідучи балакаєм. Бачу рішучу відміну сих угорських верховинців від наших Гуцулів. І ноша інакша, і вдача інакша, і свідомість інакша. Випитую молодця де ми є?

— Ми, — каже, — на угорськім боці. Ви збочили з хребта верхів тамтого боку на угорський бік. Там тудя, — показує наліво, — Русь (!), а тут вже Угорщина. Тут ліпші люди, як там на Руси!»

Я зумів ся. «На Руси!» Отже, тут традиція ще не затерлася. Він знає, що там була Русь і зве той бік ще й тепер Русь і ю! А в нас діти своєї власної руської землі звать руску сторону: л є ц к и м боком! Вже то сусіди нашому народові добре дали ся в знаки!

Балакаючи отак, зайшли ми у жереб. Се верховинська сосна, що стелиться землею. Вона росте відтам вгору, де смерека і ялиця вже не можуть існувати. Деревина ся стелиться корчем густо над землею, піднімаючися яких три метри вгору. Пень дуже короткий випускає кочелом вкруг себе силу гілля, яке попереплітане з собою так густо, що поміж жеребом нема проходу ніяким чином. Хіба дрозд або кіт годен там рухатися. Жеребовий ліс стелиться землею подібно, як вода. Як між водою бувають сухі островки і стежки, так і між жеребом є малі прогалинки, входи і виходи, котрі становлять разом справжній лабіринт, з якого неосвоєному з тим тереном нема виходу. Зайти тудя легко, ще легше зараз зблудити, але вийти неможлива річ. Орієнтації нема ніякої, то ж і спасіння із жеребових лаб нема без певного проводу, заблудившому тут погибель. На таке місце зайшли ми з тим гарним молодцем.

— Тримайте ся добре мене, і відзивайтеся від часу до часу, я буду також кликати, — каже молодець.

Зачав він метати і снувати собою, як вивериця. Ба приляже, ба підскачить, ба вправо, ба вліво, ба в сю, ба в ту прогалинку забіжить, ба зникне, ба вирине таки отак зникне мені перед очима і хоть він і я

неустанно перекликуємо ся, то рівно кілька разів я згубив его так, що помимо кликання я не в силі би его найти, як би він до мене не вертався. Тут мав мені бути неминучий кінець, але добрий молодець не дав погібати. Десь за півгодини виринули ми з сего страшного лабіринту на полонину, на поле, кажуть Гуцули.

Там далі тягнувся ще темний стяг жеребу впоперек, але вузенький, вже не страшний. Став молодець та й каже: «Я вже буду вертати. Ви підете отуда далі там поза отой жереб. Видите отам на горі ту яснозелену п л о щ у (!)? Туда звернете направо, підете пралісом, зійдете в яр, а там вам вже хтось скаже, куда далі. Відтам вже близько на озеро».

Дякую ему і даю дві корони. Але молодець не простирає руки, лиш каже: «Не годиться брати заплати від блудячого за те, що справиться его на дорогу! Се в нас обов'язок кожного з нас!»

Я подав ему руку, подякував щиро і розійшовся з добрим та гарним молодцем.

Небавом дійшов я до того стягу жеребу, що мав я ним переходити і пірнув в его зрадливі обійми. Хоть як вузкий він був, то рівно ледви вдалося мені з него вийти на другий бік. З часом знайшовся я коло тої молодцем вказаної зеленої площі. І се слово звернуло мою увагу. Не знаю, чи де инде в нашім народі вживається се слово. Обійшов я ту площу, став під смерекою і глядів куда далі. Тут розходилася стежка направо і наліво. Направо в густий старий ліс, а наліво краєм ліса полониною. Правий плай виразніший та й виджу на нім тяжкий слід кінський. Хтось ніс щось на коні. Думаю, піду за слідом, мусить він мене випровадити десь між люди. Зайшов я у темний праліс. Іду та йду в долину. По дорозі кріплюся малинами. Вандрую лісом півтора години. Вже мені стало лячно. Днина минає, небавом вечір, а я не знаю, де я і куда йду. Аж тут долітає мене відкись шум води, небавом став я над потоком. Від попередніх дощів він прибув, вода білява. Хоть потік підняв троха мого духа, то я рівно зажурився. Нічого довокруги, як праліс, по сім і тім боці, горі і доли потоку. Не виглядає воно тут на близьку оселю людей. Думаю, як се так як в головицях Чорного Черемоша, де й за день ходу не подиблеш людини, то треба буде десь на смереці ночувати. Не думаючи довго, звертаюся направо поза потік. Десь за чверть години ходу втворюється ліс, а там далі виринає вершок якоїсь стріхи. З боку видобувається відкись голубий дим вгору. За прогалиною клониться сонце до заходу і стелить над спокійним красним образом свій лагідний підвечірній настрій. Образ переді мною і враження его, як в байці. В мене вступив сьвіжий дух. Я відітхнув

троха і пішов в ту вечірнім сонцем повиту країну. Не спускаю очей зі стріхи і з того бічного диму. Стріха все підноситься, відслонюється якась хатина з порядними вікнами, а стяг голубого диму довів в споду до якоїсь колиби. Направо отвирається простір як би від якої гати. Над усім лежить якесь забуття і світла тишина та й любий супокій.

По якійсь колоді перейшов я на лівий бік потоку і дійшов до загадочної колиби. Колиба заперта дверцями, що сягають лиш до половини одвірків вгору. Крізь отверту вищу половину виджу, як в нутрі над ватрою сидить якийсь мужчина плечима до мене звернений. Одіж не руска, камизелька і вузькі сподні. На ногах постільці, на голові круглий капелюшок. Не знаю як розпочати бесіду, кажу: «Гутен абенд».

«Гут-номен», — відповідає басом людина, ледви повернувши голову до мене, не рушаючися з місця. Лице гарне, десь вісім або дев'ятнадцятилітнього молодця :

— Ich bitte Sie, wo bin ich, lieber Jungling?

— In Balzatul, — відповідає мені. Не подобає мені на Німця. Питаю: «Wie werden wir sprechen? Kennen Sie ruthenisch?»

— Nojn, nur ungorisch und r u s n j a kisch.

«Руснякіш», добре. Відчиняю дверці вхожду до колиби і сідаю коло вогню попри нерухомого молодця. Починаю єму оповідати свою пригоду та й питаю, чи знає де шебенівське озеро і чи далеко відси до него?

— Ні, не знаю, — каже молодець добре по-руски, — але на гати роблять два чоловіки, тоті будуть знати і дадуть вам раду.

Прошу єго, щоби був ласкав запросити тих людей до колиби. Він встав і пішов.

За хвилику приводить двох муштин середнього віку в такій одежі, як він сам. Розказую їм, о що ходить.

Кажуть мені: «Озеро відси недалеко, доброго пів дня ходу. Ми знаємо добре дорогу, але не можемо рушитися з місця, бо лагодимо гать. Мусимо якнайскоріше заткати діру в споді, куда прорвалася вода, инакше не мож заперти гать. Але нічо. На полонині робить з отсего дому гатір з родиною сіно. Молодець відпровадить вас туду, там переночуєте, а рано вас відтам відведуть на озеро».

Я подякував щиро і пустився з молодцем на плай в полонину.

— Чекайте, не можна так без нічого йти в дорогу.

Витягають десь з колиби хліб як колесо, рубають байду таку, що зігнула мені руку в долину. По тім крають солонини і дають до хліба. Я відтяв собі гріночку хліба і плиточку солонини. Решту віддаю з подякою, вони протестують з задивованєм.

Кажу: «Досить для мене. Дякую вам гаряче за вашу щирість. Я ще не був між Уграми, але виджу, що вони добрі люди. Най Бог вас криє і нагородить вас за вашу щирість».

Пішов я з молодцем на плай. Почали ми лізти в гору, але то здається просто у небо, так стрімко. Думаю собі, на мій нинішній цілоденний марш не злий додаток. Йдемо плаєм мовчки заходами ба вправо ба вліво в гору. За хвилю кажу я до молодця: «Я думаю, що ти можеш вертатися до колиби, я чей не зблуджу з плаю до гатіра. Дякую тобі за добру волю, вертайся, лиш скажи мені, як я маю йти і чи далеко до людей».

— Ви з цього плаю не можете зблудити, він провадить просто до гатіревої хатини на полонині? Як перейдете ліс, то вийдете на свіжі покоси, бо там сьогодні ціла родина гатіра робить сіно, відтам добачите направо хатину під лісом.

Молодець вернувся, а я ліз далі у небо. Сонце вже заходило. Як я по годині ходу виринув з ліса на полонину, то вже вечеріло. Небавом достиг я заповіджених покосів, куда вже заносили воздушні хвилі і голоси робітників. За якийсь час вздрів я вже в добрім сумраці і заповіджену хатину, та й зачув також не конче пожаданий голос котюг. Коло хати не було нікого. Я ввійшов до хоромів і став в дверях до темної світлички. Там поралася коло печі якась жінка. В печі догорало. Чад плив густою лавою з печі просто на хату, а з хати попід одвірок до хоромів, а відтам — вгору під стріху. Перший раз бачив я таку піч без горну і кагли, так звану курінку. Чад заповнював третину світлиці згори так, що не можна було в хаті просто стояти, треба скуленому ходити, аби не сягала голова в чад, де би чоловік зараз таки задушився. Жінка причикла коло припічка і лагодилася хліб саджати. Грань освітлювала єї приємне обличчя. Воно вказувало на близько сорок років. Коло неї стояло десь так дванадцятилітнє гарне дівчатко.

— Слава Ісусу, молодице, — витаюся з нею. Вона глипнула на мене з долини.

— На віки Богу слава, — відповідає.

— Чи будете ласкаві приймати мене на ніч, — питаю.

— Чому ж би ні? Прошу лиш трошки зачекати, поки не упораюся з хлібом, бо тепер нема де рушитися в хаті.

— Нічо, — кажу. Я вийшов на двір і сів на лавиці під хатою. Чую зближаються робітники з сіножаті. Тим часом стемніло ся до краю. Надійшли. Витаюся з ними. Через час просить молодиця до хати. Світлиця освітлена смерековими скипками. На печі стоїть ціла в'язанка тих скибок. Один хлопець тримає світячу скибку в руці, а як

догорає, то він сягає за другою і запалює її замість свічки або каганця. І сей спосіб освітлення бачу здивований тут перший раз в життю. Читав я про таке лише в оповіданнях з давних часів. Тут віднайшов я те саме; ще непережите. Все, що я тут бачив, цікавило і займало мене чимраз більше. Домашні і помічники робітники обступили мене і ззираються здивовані на мене. Молодиця порається коло грані, готує вечерю, дівчинка не відступає від неї, а боком глипає все з цікавістю на мене. Дітий в молодиці є, здається, двоє, прегарний дев'ятнадцятилітній хлопак і тото дівчатко коло запаски маминої. Гатіра не було. Решта чужі, в камизельках — або Угри або Шваби.

Молодиця зготовила для мене бануш, — кулеша на сметані, — дала до того бриндзі, масла і свіжої гусянки. Для них, кулеша, гусянка та й теплі барабуляники.

Кладучи ситу вечерю переді мною, каже молодиця: «Прошу, чим хата багата».

Повечеряли ми. Молодиця запрятала все, помила начиння і перепрошує мене за скромну(!) вечерю. Вона була досі в неустаннім русі. Все приготувала, все робила, все впорядковувала. Істинний образ невтомимої жіночої печальності і праці доброї матері. Витягши хліб з печі, впоравшись по вечері з кухнею, відітхнула й вона на хвилю. Але не сідала, лиш оперлася коло віконця об стіну. Дівчинка невідступно коло неї, мама гладить її по головці. Гляділи на мене спокійно. Хлопча присвічував, а другі окружили мене. Одні приглядалися спокійно, а другі обмацували мої гудзики, кишені, капелюх та й добилися до моєї в'язаночки на плечах. Найбільше зацікавив їх в ній флет. Мацають його та питають: «А це що?»

Мати з-під стіни каже: «Лишіть діти, то, певно, о т я н а».

— Ні, — поясню я, — то не отяна, то така флюяра.

— Флюяра? — кликнули здивовані всі, як в один голос.

— Флюяра, — кажу, — лиш в неї дується з боку, а не з гори, як у вашу.

Стали, зумілися всі. Перша займає скромно слово молодиця: «Паночку любий! Коби ви не гнівалися! Я би вас красно попросила, який голос має тота флюяра?»

— Чому ні? Я можу вам заграти.

Знімаю в'язаночку, розв'язую, виймаю з неї флет, прикладаю до уст і граю тужного Гриця, а з думки переходжу до коломийки.

Враження приманливих звуків знаменитого інструменту з рук славного Ціглера було на ту громадку неімовірно. В хатці стало тихо, якби нікого не було. А як затихли послідні звуки пісні, то всі стояли ще

якийсь час нерухомо, як зачаровані.

Перша з них зітхнула молодиця та й каже: «О, Боже! Тепер не жаль буде і вмирати, коли м почула в життю раз більше, як вічний шум лісів та рик худоби! Діточки дивіться добре на цього доброго пана, абись те колись своїм дітям вповідали, кого ми раз ночували в своїм домі!»

Тепер прийшла на мене черга зумітись. Такої глибини чуття, тільки тонкості відчущання в отій груди верховинської «некультурної» простолюдни я не сподівався. Отой зойк, отой відгомін благородної душі простої жінки пішов мені чарівною дрожжю по цілім тілі. На таке враження душі пригадую собі з тої хвилини, коли молодцем почув я перший раз Вердого «Трубадура» в цїсарській опері. Отаке святе чуття мусіло опанувати й душу отої женьщини в хвилі, коли звуки лискучої чорної флюяри льстилися коло єї ніжного серця!

Майстерський «Трубадур», а поєдинча пісня, Гриць! Яка бездонна ріжниця між ними щодо штучності їх укладу! А яке однакове велике враження обох на людську душу!

Горда, висококультурна, вигладжена людина, а проста не зіпсована природна душа полонинська! Який ніби не східний простір між ними, а які вони дуже близькі, ба однакові у своїй спроможі вразливості!

Багато культурних людей каже, що проста людина позбавлена ніжного шляхетного чуття! А ось! Не знати, хто бідніший в тім згляді!.. Мені стало чогось так домашньо, так рідно в тій хатині.

Поволі притих той чарівний настрій, що так нечаяно опанував був цілу нашу громадку в тій тісній світличці. Але відгомін єго відбивався вже цілий вечір на нас всіх. Ще йшла якийсь час між нами тиха гутірка. Я випитувався ще їх, з котрого села вони; казали, з Лугу. Питав чи мають в селі школу і чи вміють читати-писати? Каже найстарший гордо: «Я вмію по-руски і по веньгерски». Я чув єго навіть, як з тими камезельковатими перекинув кілька мадярських слів. «Сеї весни, — каже, — маю ставитися. О, коби то лиш мене взяли!» «Ей, що ти говориш, дитино! — боронить болісно мати. — А чому ж ні, мамо? Чи ж ви гадаєте, що я буду вічно лиш коло вас сидіти?» — каже молодець. — Піду в світ, буду щось видіти, навчуся чогось більше, як на отсій полонині або дома у Лузі!

Мати замовкла.

— Підемо спочивати, — сказала в кінці молодиця. — Пан трудний, та й ви наробилися коло сіна. — Домашні пішли зі мною всі на під у сіно, а камезельковаті вийшли надвір ночувати.

Рано зліз я штучно, способом акробатів, з поду і застав молоди-

цю коло печі в руху, як в колесі. Робітники вже поснідали, злагодилися до сина — пішли. Мені злагодила господиня на сніданок знов бануш, бриндзі, масла, сметани і свіжої гусянки, як сночи. Що лиш збагнула, чим би мені могла прислужитися, все клала перед мене, та, як то жінки, перепрошувала, що «так мало». Гарний молодець стояв готовий відпровадити мене. Я поснідав на цілий день, подякував щиро, дав дівчинці нові дві корони, щоби єї щиро попраццати. Мама перепрошує мене, що не в силі була мене так угостити, як би годилося!

Сонце зійшло вже, днина гарна, молодець провадив мене краєм ліса в дорогу. Дивлючись на єго гарну гнучку стать, на красне лице, на певний елястичний хід, аж охота збирала мене вандрувати з ним спільно. Коло полудня дійшли ми пляями до одної поперечної полонини. На єї хребті став молодець і каже: «Видите оту високу полонину направо, це Радул, ви єго з озера мусіли видіти. Тепер ви зійдете сюда просто в отой яр, відтам підете плаєм через отой ліс, з него вийдете на оту полонину, а вона вже кінчиться над самим озером. Я вже з вами розійдуся, ви не можете вже відси зблудити. Бувайте здорові, щаслива вам дорога». Я хочу єму за дорогу платити, він боронить рукою, каже, що се так годиться, подорожнього справити на дорогу без плати. «То будь здоров, добрий молодче. Най Бог тебе криє та благословить твою добру родину. Коли би я міг тобі коли в чім помочи, то маєш мою карту з адресою, напиши до мене».

Ідучи далі роздумував я над тим нещасливим відломком руского народу на Уграх. Який гарний він ще, як зберіг він ще руску традицію в себе. Як жаль, як шкода того доброго народу, що виставлений на погату пажерливого мадяризму!

Ми розійшлися. Небавом зійшов я в яр, звернув направо в старий ліс, назбирав по дорозі грибів і опинився за годину на послідній полонині перед озером. Коло пів до третьої з полудня став я на березі озера. Я відітхнув. Я станув у ціли моєї півчвертаденної тяжкої вандрівки. Мене опанувало чуття вдоволення, спокою, чуття свідомості і впевненості, яке відбивається в душі, коли чоловік з чужого зрадливого ґрунту наверне на певну дорогу. Але і тих три й половина днів блуканини незнаними сторонами не будили в моїй пам'яті гірких споминів. Навпаки. Коли перебіжу думкою все те, що я досвідчив за той час, то мені зовсім не жаль, що я блудив. Та приязнь і щирість, якої я дізнав від бідної верстви людей, з якими я виключно за той час стикався і зносився, остануться на все приємною згадкою верховинських пригод в моїй пам'яті. Не знаю, як воно лучалось і відки походило, що ті бідні люди так любо відносилися до мене, лиш то знаю і нині ще

відчуваю, що вони не лише ставали мені всюди радо в пригоді, але добру душу свою немов ділили зі мною. Ніде не зазнав я найменшої прикrostі, ніде навіть відтручуючої рівнодушності в виду мого положення. Я ж стояв цілковито на їх ласці або неласці. Вони могли зі мною робити, що би їм подобалося. А їм подобалося мене зустрічати всюди ласкаво та не тою діймавою ласкою могутніх людей, але скромною, що гріє, що душу свою ділить з немічним, опущеним.

— Не знаю відки бере той народ, — сказав я раз оповідаючи отсю мою пригoду одному нерусинові, що знає наш народ добре, — відки, — кажу, — бере він стільки доброти, стільки щирості, стільки жертв люб'язності за всі ті злидні, ті поневіряння, ті кривди, які він зазнавав і зазнає віками зі всіх боків?

— Ви дивуетесь? — відповів той мені. — Мені не дивно. Народ віщує інстинктом, хто єму свій, а хто зичений, хто рідний, а хто чужий.

Іду самотньо понад озерце до моєї хатини, вже виринула отам на краю із-за смерек і вільх перед моїми очима. Та виджу якусь метушню коло неї, ба доходять мене відтам веселі крики і співи. Коли я надійшов до хатини, окружили мене голосним криком малі і великі, немов рій матку. Прогулька милих знакомих з Шикман, Гринєви, з Путилова і Явірника прибула якраз тої днини на моє озерце. А я мусів зараз змалювати за тепла всі пригоди мого півчвертаденного блуду.

3 весни у зиму

Нині чотирнадцятого цвітня. Стою в огороді і воджу оком по зльниках, грядочках, та оживаючим саду. Попід садовоною стала травичка стелити свої легенькі тюльові шати зелені. Зверху лежав ще по саду рідко розкинений тогідний сухий лист. Весняне сонце висушувало єго і сухі биліни, вони корчилились та пукотіли тихим, таємним шелестом. Перші весняні цвіти вже повідцвітали, звіночки сніжноцвіту почорніли, різнобарвні бриндушки вже пов'яли і полягали по розігрітій землі рядами до довгого сну. Гіацинти розвинули свої пухкі та пахучі китиці і тліють красками, лиш що не говорять. Тюльпани лагодяться на розцвіт, агрест зеленіє, рожі відкриті, стоять рядами поприв'язувані, вже їх пупчики повистрілювали, лагодяться розвинутиись. По грушах і болонах напучнявіли цвітові пупчики та розстелились гілячком мов зізди. Морелі вже розцвились, біліють мов снігом покриті. Попід парканами б'ють теплі весняні мрої. Сонце сипле спокійно свою блакитну теплу живодатну ясність по тихій землі. Єдиний весняний настрій! Грудьми пливуть великодні струї.

Над головами летять на блакитнім синім тлі лінивими розмаха-

ми могутніх крил бузьки й, здається, кличуть німо мене за собою. Я не казав їм ждати, але вони мене розуміли, як я їх тиху плавбу небом зрозумів.

Вони летіли на захід, з гарячих країн, вертали до нас у весну. Горами, певно, ще царювала горда зима і дивилась зимним оком на зухвалих плавців воздушних.

Моєю головою шибнула думка, чи не міг би і я, як ті бузьки вилетіти з розкішної весни в верховинську зиму й назад, та заглянути в мою чудову кімнату над озером під Чорногорою, як вона прибирається у весну? Там мусить бути розкіш! Обставини сприяють. Шістнадцятого цвітня латинські, а п'ятого мая рускі Великодні свята, отже, довільний час на прогульку. Задумав, зробив. Вийшов з огорода, зайшов до хати, сказав знести собі торбинку в дорогу, набив в неї кілька треба на дві неділі, попрощався з домом, «до побачення на Великдень» і пішов на дворець. Жаль мені було опускати хату і той огород у своїй весняній розкішній задумі, але мене немов щось кликало в путь, мабуть ті бузьки, що кружляли по небі на захід. І я справився на захід. З Черновець виїхав до Вижниці залізною дорогою. Сиджу над вікном воза та роззираюся полями. Нивами хвилюють теплі мрої, а жайворон високо у небі голосить широко й далеко солодку вістку про гостину цвітної княгині, про вічну красу весняного царства. Душа тьохкає солодкими чуттями, та будить навіть в пригнобленій груді чуття весняних молодечих поривів. Потяг сунувся залізними торами від двірця до двірця. В полудне стали ми в Вижниці. За півгодини опинився я у знайомих в Кутах.

Тут також вже весняний настрій. Зільник коло хати вже також споряджений, грядочки відкриті, стежечки позамітувані. Але гіяцинти лише що прибирають ся на цвіт.

На другий день поїхав я у мої загадочні гори. Вони все щось криють у собі, за кожною горою немов щось заховано. І дійсно кожда гора становить заслону окремого образу, окремої сценерії природи. Гора за горою, образ за образом. Тому не прикриться подорож у горах, не томить, як та однастайність на широкій рівнині.

Закрутами понад живий Черемош з лівого, а обочами гір з правого боку біжать мої коники з одного закруту у другий жваво наперед, аж смереки мигають одна поза другу.

День гарний свіжий весняний, аж груди розходяться. Сонечко світить любо весняною веселістю. Смереки ще темні, задумані, вони все статок. Обочами, виджу, цвітуть до сонця вже ясно-жовті первістки (*primula veris*). Луговина бринить, на вербах зажаріла галузь сма-

рагдовою зеленню. Та зелень, коли стануть весняні соки галуззям свою живодатну гру відігравати, така яра, така цвітна немов жива, немов дивиться принадно невидимими очками.

Вершками ясніють однолітки мнягенькою восковою краскою. Поміж ними блискотять сріблисті пучки шутки, вже на відцвітання. Бо вони вже з кінцем лютого вилущуються. Сподом вкруг голови верб жаріє тогідна й передтогідна галузь тою загадочною зеленню.

Дивно вражає та верболозна зелень очі. Як той ранішній сумрак, що заповідає близький ранок-день, так будять оті смарагдовим сяєвом сіяючі верболози весяні почування в серцю на передодню весни. Не раз ще лютує мороз світом, а шутка бринить, галузь тліє весняною зеленню, сміється, шуткує собі з морозу. «Лютуй не лютуй, небоже, твоє царство гине. Ми тебе не боїмося». Отак передають собі в тихій задумі нечутним шелестом вістку про весну ті дивні верболози. А серце людське віщує ту тайну гутірку верболоз.

Між галуззям та плотами чути синичку: «Покинь сани, бери віз», а лісами гомонять дрозди веселі пісні про воскресіння природи. Глибоко в долині мчать ся розпустні хвилі силою вічно молодечої весняної сваволі. Ба хохіт, ба сварка, ба клекіт, ба глум, ба лагідний шум несеться воздухом понад русло та займає слух незрівняною музикою.

Я сиджу тихо в повозі, пірнувши глибоко душею в ті живі образи та успокоючу гармонію гірської природи. Коники женуть жваво наперед. Тридцять і три кілометри перебігли, мов в долоні плеснув, без нудьги, без утоми. В Устеріках затрималися ми в добрих знакомих. Коники стали на подвір'ю гарної вілли, високо на березі стрімкої гори. Подвір'я вкопане в гору світле, веселе. З полудня дому гарний рундук з прекрасним виглядом на буковинський бік та на устє Білого і Чорного Черемошів. Споївшись до купи, пливе Черемош широким блискучим плесом спокійно далі Устеріцькою видолоною. Небавом ділиться плесо і обнімає плоский острів. Довгий міст споює его з галицьким і буковинським боком. На острові біліє ся домок, почта. На полудне, по тім боці Черемоша на буковинським боці знімається до неба висока, лісами покрита гора. Ті високі гори споюються геть там на захід до Ясенова, а на схід до Устя-Путилова в довгі зелені обвідки, між котрими пишається тихо прекрасна Устеріцька прогалина, щось в роді прегарного купелевого краєвиду Арко.

Воджу очима з рундука отсею розкішною долиною, та й спочив зором на старанно впорядкованім зільнику перед рундуком в царинці. Царинка задумує перебиратися в весняну зелень. Грядки ще порожні,

лиш на одній виджу виверчуються лишень що об'ємисті верхки голов гіяцинтів і заповідають пухкі китиці цвітів. Тут цариця весняної пори лиш що заповідає свою близьку гостину, природа лагодиться на єї прийом. Снігу ніде не видно, попрятаний сонцем вже геть, навіть по найвищих верхах. Долами вкрадається несміло молода зелень поміж тогідну смутну зимою знівечену травичку.

Через час попрощався я з милим гостинним домом та прегарною Устерічкою околицею і поїхав далі горі понад Білим Черемошем до Гриневи. Дорога добра, гладка, коні жваві, повіз вигідний, днина світла, воздух чистий, пахучий, дишить весняною свіжістю, подорож розкішна. За Довгополем виджу геть туда за Гриневою високий шпиль гори, білий в снігу. Він блискотить в сонячнім світлі, як в небо висаджена величава тичка, на знак, що там панує ще незломаною силою біла цариця зима.

— Видите пане, — обертається до мене погонич, Дьордій, видите, — як отой високий Гостовець ще покритий грубо білою зимою? Там горі панує ще глибока зима. Там тягнуть «цуги» ще ковбки дорогою, як коло Різдва.

— А у вас, Дьордію, в Шикманах, як виглядає?

— Дорогою вже чисто, лиш окопами лежить ще зима, пане.

Ідемо далі. Перед очима все той далекий білий, зимою повитий Гостовець. Дивиться так спокійно, так блискучо, гордо на нас. Дивлючись на отой блискучий вершок зими за Гринівськими горами та на ті весняні прояви вкруг мене вздовж і поперек дороги, маю дивні думки та чуття в душі. Отут ясна весела весна, а он там блакитна недобра зима.

Через час зник за Гринівськими горами чубок Гостівця. Ідемо між Бердом та Буковинкою. Стрімкий Бердо з правого боку Білого Черемоша на буковинській боці, а Буковинка з лівого на галицькій землі. На Берді видно з північного боку ще сніжні латки з поміж густого темного ліса, але низом нема й знаку снігу. В Гриневі звертає Білий Черемос на полудне, а з заходу впливає Гринівка. Ми лишили Черемос по лівій стороні, а поїхали понад Гринівку до Шикман. Шикмани, се послідня оселя Білого Черемоша. Тут вже виджу сягає сніг білими латками аж по дорогу, а північне тло окружних гір ще біле, як в зимі. В Шикманах переночував я. Рано лагодився в дорогу через високий перехід Ватуйнаркою, — просмик з Білого на Чорний Черемос. Доси можна було їхати возом, відси треба вже на коня сідати, на Ватуйнарці лежить, кажуть, груба «зима» (сніг). Сів я на білого верхівця і поїхав в дальшу дорогу, до Явірника. Днина свіжа, гарна, спокійна, сонечко сяє любо з чистого неба. Нога за ногою, наближався я до Гринівської гаті під Ватуйнаркою. Попри дорогу лежать ровами чимраз частіше грубші смуги снігу. Немов недобитки зимового війська із програної битви збирались ті латки у свій табір, туди у вищі регіони, де ще панувала незломана сила зимового царства. От вже і гать переді мною. На дорозі понад гатею споюються латки снігу вже в ожеледду.

Минув я і гать, доходжу під саму Ватуйнарку, де веде перший закрут стрімко у кільканадцять заходів високого переходу. Перед закрутом розтелилась до сонця повище дороги тераса, покрита блискучою ожеледою. Дивлюсь, а тут дивне диво: лід покритий світлими цвітами. Встаю з коня і придивлююся тому принадному образу ближче. З-попід леду повиверчувались цвіти весняних брендушок, як зорі на зимнім тлі чистого неба. Кожда квіточка стопила вкруг себе кочільце леду і стоїть в блискучій ледовій лічці. Як би на глум студеній кризі розсіялись вони по ледовім полю та сміються до своєї світлої мами на небі, що так любо обгортає свої перші ніжні діточки теплими проміннями. Кожда стоїть чепурно між двома вузькими листочками, як на причуд ніжний пугарик пурпурової або білої краски. З середини

визирає на тонесенькій жилці яскраво-помаранчове очко і глядить пишно у світлий весняний Божий світ. Чаруючий образ.

Отак стояв я довгий час самотньо над отим принадним полем тихої боротьби ніжних весняних цвітів з грубою зимою, над тим наглядним процесом визволення землі з тяжких оков зимного тирана. Справжнє воскресіння!

Хоть як приляг я душею до отих принадних квіточок, то не важився ніяк сягнути безпощадною людською рукою у той тихий світ життя перших весняних діточок. Мені здавалось, вони заплакали б всі, колиб я посмів зірвати одну з них і перервати цілість отої чудної невинної тканини перших променів весняного сонця.

Я попрощався німо душею з отим верховинським зільником. Ну ж на верхівця. Але ще раз, ще раз обернувся, ще раз встроїв свої очі в отой казочний світ. Ще раз обіймив своєю душею оті хрустальним ледом повиті шафірові цвіти, верховинські діти! Верховінець завернув у перший прикрий закрут. Іду тихо далі, а в душі снується глибоко незабутній чудовий образ верховинського зільника і осів ся на завсідди не стертою пам'яткою в душі.

Верхівінець ступав спокійно далі в гору. Нога за ногою підходили ми все вище, а вище, та й заходимо в чим раз грубшу зиму. Небо чисте, сонце добирається чим раз приліжніше до землі, а властиво до глибокого снігу. Хоч не хоч сніг пом'як. Кінь чим раз тяжче ступає, чим раз глибше поринає в зрадливий ґрунт під ногами. Було місцями й по живіт застрягне. Треба вставати й помагати коневі видобутись, треба втоптувати сніг перед ним, бо аж тоді може він підвестися в гору і ступати далі, як почує твердіший ґрунт під ногами. Треба тоді дуже обережно держатися більше втоптаной середини дороги. Як нема иньшого виходу місцями, тоді мусить ся класти грубо зложені килими коневі під ноги, аби мав о що опертися копитами.

Поволі, поволі добилися ми до верху переходу. Переді мною на захід грізна висока Чорногора, за мною на схід — Гринівські гори, нищі і вищі, одна за другою, як білі хвилі на синім тлі моря — неба. Кудя оком глянеш верхами, все блакитне, все біле, все тихе нерухоме: Різдяний настрій, Різдяний супокій, Різдяна святість! Ніде не ворухнеться нічо, ніде плямки, ніде пристані для ока — все біле, а біле, та й блакитне, непорочне! Несказана велич! Царство білої цариці-зими!

Отуда далеко на схід, під синім небом виджу в душі веселі живі цвіти, що їх вчера лишив я в моім огороді, виджу оживаючі верболози, по дорозі, чую синичку, як співає весняні пісні. Вчера! А сьогодні

тут! Тут життя природи остро заказане! Тут все засторопіле! Отут, де стою, на хребті Ватуйнарки, літом пишається цвітна царинка, а тепер тут всьо вкрите ніким недіткненою грубою білою габою зими. Отам побережницька хатина дрімає захована в снігу. За хатиною веде дорога крізь густий ліс вже в долину до Чорного Черемоша. Кінь мій висапався і ми пустилися поволі у діл. З сего боку лежала ще грубша зима, як з тамтого боку перехідної гори. Десь за годину їзди доходив уже до мого слуху знаний та милий мені шум Чорної Ріки. Груба верства снігу десь очевидячки тоншала та никла під ногами. Отам вже й виринав з-поміж смерек блідий блиск живих хвиль Чорного Черемоша. Сніг зводиться вже лиш в білі латки, що чимраз маліють, а над рікою яр чистий, як би не той світ. Отам, на Шибенім гарна колись «Бендзорівка», тепер пишна лісничівка. Ступаю на міст та й звертаю направо в милий Явірник. Дорога веде понад ріку в діл, часто крізь принадні смереків та вільхові гаї. Зараз таки в першій вільшині подібую щось чудового: витають мене сережки несказано милого сніжноцвіту (*Galantus nivalis*). Вони розстелились як живі білі дзвіночки по висвободженій чорній землі. Вітрець сваволить в гаю, колише головками принадних перших діточок весни. Замість ніжних звуків стелять гаєм оті казочні дзвіночки — напрочуд ніжний запах.

Я не вдержався, мусів злізти з коня. Чого? Виджу усмішку на ваших устах. Не розумієте мене! Чи виділи ви коли сніжноцвіт в гаю над Черемошем під Чорногорою? Ні, ви его не виділи, не оглядали, не пестились й не любувались ним. Коли б ви его бачили, ви давно були б пробували змалювати его і оспівати найніжнішими словами, найтоншим чуттям людської душі. Та і найдобріші слова не можуть змалювати тої ніжності, тої пишності й потульності, тої скромності й загадочності, тої задумчивості й мовчливості — того єдиного враження, яке дише із того казочного цвіту ранньої весни надчеремоської країни у підніжжі Чорногори.

Кажуть, що прегарна богиня краси, Венера, вродилась із перлин білого шумовиння синього моря. А сніжноцвіт? Сніжноцвіт вродився із никлих сліз конаючого снігу.

Тому і цвіт той такий никлий, такий загадочний як той конаючий сніг. Тому він і так швидко в'яне та никне від теплого подуву воздуха, як та сніжна тканина по царинках, коли прилине до неї в гості подих літа. А із сліз того конаючого снігу творять весняні промені квапно оту сніжну цвітку, що біла і ніжна, як конаючий сніг.

З поміж двох вузеньких довгих листочків висилюється ніжна стебелина на палець вгору. На верхку тримає тоненький пальчик цвіт-

сережку, що звисає, як довгий дзвіночок в долину. Три довші білі листочки криють в нутрі ще три коротші викарбовані листочки, що краєчком закрашені ніжнозеленою обвідкою. Місцями стеляться ті квіточки царинками і гаями густо як звізди. Дивна річ, що тих квіточок не бачив я в околицях Білого Черемоша, а над Чорною Рікою вони так густо й розкішно лишаються.

Брендушки не мають стебелини, цвіт росте просто з глибокої цибульки на верх землі. Тому й не надаються вони добре на китицю, а сніжноцвіт аж проситься у в'язанку. Я присилив мого верхівця до вільхи, а сам пішов з низьким поклоном гаєм. В коротці назбирав товсту китицю напрочуд гарного сніжноцвіту.

Хто не видів отого загадочного цвіту тут на підніжжі Чорногори, хто не чув того ніжного чудового запаху, який дише із тих білих ковточків, хто не вглубився душою в райську красу сего ніжного єства верховинської природи, той не годен поняти чару отсеї скромної цвіточки, котра не натручується своїм єством нікому.

Росте і долами сніжноцвіт, але не в пару з отсим верховинським цвітом. Такий розкішний, такий буйний великий, такий свіжий і пахучий він тут, що не рівня ему той на долах. Ріжниця майже, як між живою, а мальованою квіткою. Бракує малюнкові ні більше ні менше, як життя і запаху.

Назбиравши грубу китицю сеї чудової цвітки, сів я на мого коника і заїхав за хвилику до милого і знаного дому Явірницького в гості на Великдень.

Брендушки — шафран Гейфеля. Повернення зими

— О які пишні, які гарні цвіти? А звідки се?(!) — понеслися з усіх уст запити.

— Та гарні! Напрятані таки тут, у вас!

— Що ви кажете?!

Я поставив їх у водицю і вмить рознісся запах сніжноцвіту по цілій хаті.

Перебув я тут кілька милих і веселих днів. Треба вертати на свої свята додому. Раненько до схід сонця сів я на гарно приладжену да-рабу і пігнав бурливими хвилями повені поміж високими горами кру-тим Черемошем домів.

Округ мене самотньо, лиш керманічі метаються палко коло кер-ми. Вода шумить, клетотить. Гори-полонини прощають мене німо. Мені стало чогось тужно, думки снуються.

Весна і зима! Як близько себе! З а два дні з розкішної весни у студену зиму! Та ось нині ще вертаю у солодкі обійми ясної весни. А то за кілька ще хвилин життя? Не буде вже вороття, не буде надій, не буде втіхи, не буде і сліз!

Церква

Дзвонять дзвони. Весела, світла, маєва днина. Цвітуть черешні. Хатки побілені красуються по селу святковим сяєвом. Улицею біжать діти, ідуть дівчата й хлопці, ступають повагом і святочно сиві старики і бабусі. Все в однім напрямі — до церкви!

Великдень! Я стояв на присьбі у сонячних променях, глядів ба на улицу, ба на широку, мені здавалось, без краю далеку, толоку над Прутом. За Прутом блищали бляхою побиті бані на мальовничо під лісом положеній рівнянській церковці. Звідтам долітав також гомін Великодніх дзвонів. Якийсь надземний настрої опанував світ і мою душу. Я звернув очі на мою солодку чорнобриву маму, що стояла біля мене на присьбі. «Мамо, пустіть і мене до церкви!»

— А ти ж, дитинко, не будеш боятися сам іти до церкви поміж такий здвиг народу?

— Ні, мамцю, я в днину не боюся церкви. Церква лише в ночі страшна.

— А то ж чого церква в ночі страшна?

— А мамця ж не знають? Казала Аниця, що як би оббіг церкву опівночі три рази, то стала б впоперек трунва.

— Іди, іди! От дурна Аниця! Не слухай єї дурних теревенів!

Мама поцілувала мене. Прибрала в Великодню одіж, насадила на голову зелений кашкет з голубою китицею, взяла за руку, провела,

пересадила за перелаз і дала писанку в руки.

— Уважай, синку, на дорогу, та не йди між хлопців.

Я ступив кілька кроків наперед. Став серед дороги, оглянув сам себе, мацнув за китицею — китиця є, звисає на ухо.

Обгорнуло мене не виказане чуття! Чи може бути султанська дитина краще прибрана? Всі хатки звернулись до мого кашкета, хто йшов не йшов, здивався лиш на мій кашкет. А що то буде коло церкви? Я йшов непевним, зовсім не султанським кроком, бо все чогось крутилося довкруг мене. Я мав десь чотири до п'ять рочків! Коло церкви не викликав мій кашкет зовсім такого великого враження, як я гадав. Майже ніхто не звертав уваги на мене. Лиш декотрі молодичі питали мене за мамцю, а декотрі — хто купив мені такий гарний кашкет?

Хлопці бігали «хвостака», та непокоїли дівчат. Се мені не подобалося. Декотрі цокалися писанками і програвали їх або вигравали нові. Дівчата плели «живий вінок». Ставали густо в два ряди проти себе, подаючи собі напротив руки. Тоді ставляли на сплетені руки дітей, щоби йшли по руках з одного кінця на другий, а самі співали пісні.

Та й мене поставила одна дівчина на руки і казала йти «вінка». Я ступав гордо босими ногами з рук на руки. От, прецінь! Розуміють, що кашкет! Я дав дівчині, що мене підняла і зняла, свою одиноку писанку. Що буде, то й буде! Най знає мене!

Церква мені подобалася дуже. Однак хлопці ні.

Ущаслививши всіх моїм зеленим кашкетом, звернув я свої ноженята до брами і покотився дорогою домів. Знов звернені очі всіх переходячих на мій кашкет! Приходжу до нашого перелазу. Мати сидить святочно прибрана на присьбі, облита сонячним світлом, сама як то сонце. Перелажу обережно через перелаз. Мама летить з отвертими руками. Солодке її лице сияє розкошію, очі палають материною любов'ю. Обіймає мене, тисне до своєї груди і тоне устами у моїм лиці. Мене пронизує неказанна солодка розкіш. Єдині уста, єдине серце, єдина душа, єдина непорочна материна любов!

Вже давно тому. Ось вечір переді мною, а я виджу і нині все то перед очима, немов би се діялося вчера. Чую непорочну дрож материнських розкошів, чую, як переходить вона на мене, чую подув дитинного раю. Мамо, мамо! Твоє єство — се єдина непорочність вселенної!

Мамо, яка бездонна пропасть — не знати тебе! Мамо, більшого каліцтва на світі не може бути, як не чути твого духа ніколи.

Час минає, Минають образки життя, приходять другі. Иньші об-

рази, поняття, погляди.

Але церковця та спокійна, мовчалива, таємнича, де я ходив «вінка», вона все однакова. Все будить вона колишні згадки життя, колишні почуття дитинного щастя на ново. І нині чую, як несеться дзвінкий красний голос незабутнього батька в церкві понад голови зворушеного люду, лунає в бані, летить на двір та голосить всім геть далеко аж на дорозі: «Да воскреснет Бог»—«Пасха нетлінная»—«Плотію уснув...» І ось чую і нині ще ту саму святу дрож, що ворушила мою душу, крушила і найтвердіші серця людські і добувала тихої покори; чую все те, хоча й образи, поняття і погляди життя відтоді так дуже змінились. І нині, коли задзвонять Великодні дзвони; коли стане народ коло церкви роїтися, тоді злітає дух миру, спокою на душу, тоді й вертаються дитинні почуття колишнього невинного щастя.

Невмолимий час летить далі. Здається — усе змінилось.

Школи покінчені, я вже й на посаді.

Недуга зневолює мене втікати глибоко в гори — в Зелене. Тут дім над Черемошем. З лівого боку на схід, висока і гарна полонина Скупова, від заходу і півночі довгий Скорушний, а на полудне аж до Лудової гори отворяється прегарна долина. Серединою пливе срібною стяжкою Чорний Черемош. По правім боці стоїть при дорозі маленька церковця. Вона стоїть там тихо, живописно на високім березі. Округ неї невеличкий цвинтар.

В зимі сповита вона грубою верствою блакитного снігу. Хрести на цвинтарі аж угинаються під лавами снігу. На всім лежить вічний спокій.

Навпроти, ген туди під небо, сягає немов гарно виточена Скупова, біла, біла, ніде й плямки. Вечірнє сонце кидає на ту високу полонину своє живе світло. Долиною стеляться чимраз ширші тіні, обнімають низом вже і Скупову. Вечірний сумерк впроваджує сон-дрімоту в тихе сільце долиною. А там на білім вершку Скупови, під небом, починає грати конаюче світло з верховиною. Прощаються в неописний спосіб щовечера з собою. Всі краски дуги стеляться і пересуваються одна за другою на тім непорочнім білім тлі шпилю Скупови. Починає легеньким золотом, потім рожевим рубіном, відтак тоненьким смарагдом, і знов переходить у фіолетовий аметист, аж вечірня тїнь зробить кінець тій надземній грі погасаючих променів світла. Ті небесні краски такі легенькі, такі ніжні, такі етеричні, їх переходи одної в другу такі незамітні, такі таємничі, як всі діла природи. Щовечера не спускаю очей з тої Скупови. Там чаруюча гра світла веселить око, а тут, у моїх грудях не добре, так тяжко на плечах, так тужно в душі.

Долиною розстелився сон, а в моїй душі жаль, нема миру, супокою. Очі збігли зі Скупової, перейшли долину і опинились на самотній церковці, на цвинтарі під боком.

Довго я глядів на оту церковцю, на ті хрести в сумраці на цвинтарі. Я зрозумів їх. Там твій пристанок, там зісунеться тягар з твоїх плечей, там найдеш вічний спокій.

Знов прогнав час спорий ряд літ наперед себе. Ні церковця в Зеленім, ні цвинтарик під єї боком не прийняли мене ще в гості. Рік у верховині учинив чудо. Я опинився за якийсь час праці на народній ниві у державній раді.

Іде томляча, денервуюча робота день за днем. Прийде неділя, день відпочинку, куда звернути свої кроки? Де найти душевний відпочинок, заспокоєння нервів від томлячої буденщини? І пригадалась мені тиха церковця з дитинних літ в Мамаївцях, та й та на березі Чорного Черемоша з часів мого страдання в чудотворнім Зеленім.

Та у Відні багато церков. Пішов я до грецької церкви. Невеличкий, але багатий будинок, зі самого мармуру. Спів чудовий. Вслухаюся, вглубляюся, подивляю. Враження сильне, але не липне до душі, не ловить за серце. Що такого? Незрозуміле. Не своє! Не рідне! От що!

На другу неділю пішов я до московської церкви. Будинок гарний в російським стилі. В середині багацтво. Іконостас майже цілий золотокутий. Образи ледви вилущуються із золота. Однак світла замало. То виставне багацтво, та масивність, то придавлене світло дишуть далеким, далеким східним смаком. З ним у спілці іде і спосіб богослуження і співу. Від престола лунає глибоким тяжким басом. Голос гуде так одностайно, так невідмінно, він нуртує в таких глибинах, що мимоволі зумієшся. Спів хору відповідає в тім самім дусі. Гармонія співу прекрасна. Але йде так стовповато, так одним шляхом і простує, так до цілковитої покори, що все до купи виходить — на пригноблення душі, на знищення індивідуальних чувств. Замість почуття vznеслості, опановує тут душу почуте пригноблення! Як би не чудова гармонія співу, то годі б тут витримати. І в українській церкві йдуть ті самі пісні, але в иньший, своєрідний, гнучкий, підносячий не придавлюючий спосіб.

Не найшов я тут, чого шукав. Замість помирень і полекші — лише приспане.

Слідуючої неділі пішов я до рускої церкви. Будинок незамітний, лиш хрестик над входом відріжняє єго від сусідних камениць. В середині не широко і не виставно, але відповідно. Іконостас і вітвар як у

всіх церквах по грецькому обряду. Хор мішаний з добірних голосів. Особливо жіночі голоси надзвичайно гарні, і вишколені, як рідко. Гармонія в цілості чудова. Характер співу питомий, український. Несуться соля, лунає хор, дрожать солодкі звуки у воздуху від найніжнішого п'яніссіма до гучного фортіссіма. Пісні своєрідної закраски, знані з дитинних літ, будять найглибші чуття, розбирають душу, захоплюють цілу істоту, смиряють, корять, але і підносять разом вгору.

«Горі имієм серця», чути клик від вітваря, а спів підносить дійсно помирнену душу геть тудя понад мізерну буденщину, де нема злоби. Примикаю очі і віддаюся геть чаруючому впливові голосів і гармонії співу. Ті тремтіння гармонійного гомону у воздуху над головами викликають святую дрож в душі і тілі; вся спужа буденщини, що налягла грубою, томлячою, денервуючою верствою на душу, топить ся і скапує, як «віск від лиця огня». Отак уносить гарний рідний спів церковний людину із щоденщини в надземні регіони миру, спокою, доброти, покірності — в сфери поезії всего мира. Враження тремтить ще відтак довго в душі і принаджує ще й на другий раз до церкви.

Інакше ж коли спів іде в чужій незрозумілій або незвиклій з дитинства мові, хоть би він був як гарний. Враження, як би кажім, на концерті: послухав і пішов. А ще гірше, коли акція або особи в вітвари не відповідають красі співу. Се разить, обурює і нищить святість місця.

Церква, се не розв'язана загадка цілого миру. Вона становить масі рівновагу до томлячої прози, до буденщини. Церква се несвідомая поезія люду, спільна всему мирови; діткнися єї в грубий, уразливий спосіб і вся єї святість, все сяєво, яким она озарена, зникне, як милий зір ока, коли в него присне скелко.

В сій єї вдачі лежить і безмежна сила або й неміч церкви. Де церква тільки церква, там не подолає єї ніхто, ніколи до кінця віку — де ж єї перенесуть з єї властивого ґрунту, там вона тратить свою силу і не встоїть ся хоч би леда якому поважному напорові. Але впавши, уступить місця другій церкві, бо без церкви не було люду з покон віку і не буде без неї до суду віку. Церква остане останнім людським питанням на світі. Коли б дух людський вичерпав колись всі питання життя і тайни природи, то тайна ества церкви, що лиш розпічне займати глибину людського ума.

Ой не ходи, Грицю, та на вечерниці!

Нема спокою. Гадав я сего літа перебути довше на моїм озерци. Та дарма, зазивають до Відня. Треба прятати. Надійшов гатір, над-

ійшла і гатірка Кася, щоби помагати. Вже все запаковане, сіли ми й чекаємо на віз з Явірника, балакаємо.

Каже Кася: «Вже їдете, пане, лишаєте нас тут самих саміських в оту страшну зиму?»

— Нічого, Касю, я колись загощу тут до вас і на зиму, щоби побачити, як тут в зимі виглядає.

— Он ні, не приїдете і не будете тут в зимі, пане. Тут як завіє снігом, то ні приступу, ні виходу з отсего Сибіру. Видите ту нашу хатину там нище озера? Деколи засипана білою зимою рівно зі стріхою.

— А щож ви тоді робите?

— Нічого. Сидимо, як заслані, доки не прийдуть люди, не втопчуть і не прокинуть дороги.

— А сонце, заглядає воно до вас тут в зимі із-за отої гори?

— Ні, пане, за вами і сонечко нас покидає, — докинув гатір жалісно.

— Ви відходите, — каже Кася, — а мене жаль і страх збирає. Ви отуда в долину, а сонце оглянеться, та й і собі лиш скулиться крадьки за оту гору, немов за вами. І розтелиться вічна тінь усюда долиною, яких три місяці панує лиш вечір і безконечна ніч тут над нами.

— А чим же ви займаєтеся тоді?

— Чоловік піде в бутини, а я палю вічно в печах, закутаю худібку та хату, а потім вчу діти молитвів, читати, писати, та людей добрих шанувати. Світ забуде за нас, а ми за світ. Як ще зима не дуже тяжка, то дорога втерта і ми рухаємося десь колись святками в долину між люди, як ні, то нема виходу. За той час, ми не рахуємо ні днів, ні ночей, животіємо без рахуби, з дня на день; аж покажеться сонечко в вікно, тоді оживаємо, разом з медведем.

— Се ви мене не дуже заохочуєте на зиму, Касю.

— Що правда, пане, — каже гатір.

— Видите отой яр там кінець озера, пане? — продовжує Кася. — Видите ото наше віконце звернене на озеро, сюда до Радула? Отам, як зникне сонечко з кінцем жовтня, то вигляне аж в лютім на небі і загляне весело у ото наше віконце. Той короткий перший проблиск сонця, то нам найбільший празник, наше відродження.

— Ой так, так, пане, таке наше перебування тут, — додав гатір, зітхаючи тяжко.

— Я хотів би тої хвильки бути тут між вами і поділяти той сонячний празник.

— А знаєте, пане, що ми від тої світлої днинки робимо? — перервала живо Кася.

— Цікавий я, Касю, кажіть.

— Ми зачинаємо від тоді числити, коли ви приїдете, — сказала живо і замовкла.

— Абись те знали, пане, — довершив гатір. — Вашого прибуття очікуємо тут, як дожидають люди прилету потят, що весну впроваджують!

— Спершу, — говорила Кася далі, — спершу рахуємо на місяці, потім на тижні, відтак на дні, а в кінці на годину, коли ви тут приїдете.

— Так, аби сь те знали. Я хотіла вам се вже давно сказати, але м стидалася.

— Нема чого стидатися, Касуню. Бо я так само числю місяці, тижні і дні, коли зможу вирватися від міської утоми тут до вас, в отсю вашу тиху розкішну, літню верховину. То ж, ми собі нічого не винні.

— Ну, ми й розбалакалися, — каже Кася, схопилася, та й до дверей. — Ти сиди тут, Юзю. Хто знає коли наш пан з Явірника по пана приїде, а я лишила лоском хату. Бувайте здорові, я біжу до дітей, — і вихопилася за двері та побігла живо в долину.

Стало тихо в хатині, лиш чути, як озеро хлюпоче. Гатір сидить сумно задуманий на лавиці під вікном.

Щоби щось сказати і перервати мовчанку, кажу:

— Чемну, ретельну і розсудну жінку маєте, Юзю.

— Нема що казати, добра жінка. Спершу якось не могла привикнути, якось не складалося. Але тепер, Богу дякувати, вже ліпше й не може бути. На єї голові та на тих руках стоїть все в хаті. Як знаєте, я ба в бутини, ба ковбки, ба дараби перебирати, а вона, сарака, все в хаті. Тримає ту хату при купі, та й провадить ті дрібні діти, як Бог приказав.

— Та й ще як провадить, Юзю! Я не знаю, звідки вона бере на все те тільки часу і сил? Все в порядку, все чистенько, все мирно, що лиш стій та дивуйся.

Тут загуркотів перед хатиною віз, приїхали добрі Явірницькі забрати мене.

Юзь схопився та й став, ні взад, ні вперед.

В дверях з'явився очікуваний гість Явірницький.

— Мирно?

— Мирно.

— Готові?

— Лиш виносити.

— Ну, чого ж стоїте, Юзю? Чому не виносите пакунків на віз?

Юзь кинувся, та руками, ба за пакунки, ба за голову.

— А то що, Юзю?

— Зараз пане, зараз. Схилився Юзь до тлумаків та й закрив рукою очі і — в голосний плач.

Ми глипнули один на другого, усміхнулися, та й винесли самі клунки на віз.

Юзь очунав настільки, щоби вибічи і подати нам поводи від коней в руки.

— Бувайте здорові, Юзю!

— Най вас Бог провадить, — відхлипує Юзь.

З гатіревої хати вибігла Кася з дітьми.

— Бувайте здорові, Касуню, ростіть здорові, діти.

— Най вас Бог криє, пане! — відкликається Кася, сумним усмішком, але очам лиш що не дозволяє сльози пустити.

— Кася твердша, — кажу до мого сусіда.

— Вона розумна і ретельна жінка. Вони обоє добрі і ретельні люди, на них можна здатися.

— Ви виділи, — кажу, — з якою щирістю, з яким відданєм прив'язались ті добрі люди до мене? Я над отим роздумував і прийшов до висновку, що такої безкористовної щирості, такої жертволюбності, не знаходиться ніде так часто, як лиш між бідними людьми, між простолюдем. Взагалі склонність до ідеалів, до саможертви, до патріотизму пробуває головно у середній, незаможній верстві народу.

— Се стара річ, — додав мій товариш, — голови за вітчизну кладуть головно не багаті люди.

— Воно справді так. Загал, незаможна верства, руководиться головно чутєм, серцем, а багаті люди більше головою-мошенкою.

— А історія, що каже? — перебив мій товариш. — Скоро лиш знайде яка халепа, то богатирі перші зрікаються й віри, й церкви, й вітчизни, а широка маса захоче все питоме цілими віками та й не спроневірюється своїй рідні. Гагов!

Чекайте но, най закручу гальму, бо готов наш патріотизм звестися із сего горба на ніщо!

За годину були ми в Явірниці, а на другий день досвіта гнав я вже на дарабі долі водою. Увечері був уже дома. Зєвропеїзувавшись, побув дома не більше як два дні і від'їхав до Відня.

Тут розпочалася зараз томляча робота. Часом прийду додому вечером, як побитий. Одного разу вийшов я з парламенту вчасніше, прийшов додому ще за дня, склонився на софу і відпочивав від утоми. На дворі вечеріло. Червоний відблиск сонця на вечірнім небі відбивався огнем на вікнах камениць по там тім боці дороги. Я приглядав-

ся нерухомо повільним перебігам світла з червоного жару в чим раз блідші відтінки, поки не зблідли вікна і не взяв верх вечірний сумерк. Він втиснувся і крізь вікна до моєї станції та стелився чим раз густіше вкруг мене. Запанував м'який вечірній настрій, головою снувались мрії, милі згадки давньої колишності.

Нараз добувають ся відкись чудові тужливі акорди фортепяна. Вони змагаються, ширшають, тихнуть, знов прибувають могутньою струєю. В тім виринає з тих імпровізованих прелюдій, наша вічно чудова пісня: «Ой не ходи Грицю та на вечерниці».

Я спершу не в силі був розпізнати, що се сталося зі мною і де я опинився властиво? В душі моїй пішло усе в переверти. Аж за часок став я орієнтуватися. Що се такого? Тут, у Відні? Де саме? І хто се такий грає? Отак гнало якийсь час одно питання за другим. Тим часом крізь вікна лилися могутні струї пісні, переплетені солодкими акордами супроводу. Чим більше вечеріло, тим сильніше захоплювала і чарувала мене та музика, що єї будив хтось умілою рукою. Звуки ба тужили, ба манили, ба плакали і завмирили, ба знов видобували ся сильною струєю, то знов ув'явали, завмирили.

Я лежав як не свій. Мене геть захопила ся несподівана і загадочна музика. В кінці рішився я вислідити за всяку ціну, хто се такий грає й де. Очевидно грав хтось у безпосередній близині, але де властиво не легко згадати між тим морем камениць і тим зрадливим відгомном від стін до стін. Гомін йшов з лівого боку. Я вихопився на коритар, але він тут і кінчався. Звуки ішли, мабуть, із сусідньої камениці. Скоком побіг я сходами в долину і забіг до сусідньої брами. Біжу вгору, наслухаю кориторами відки пливуть акорди. Став перед якимись дверими. Отут із осих дверей, тут воно мусить бути. Стою, наслухую, акорди ллються могутньо тужливими струями, розбиваються стінами, тремтять коритарями, несуться каскадами у діл та вповідають, що граючий виливає в кождий звук пісні глибоке чуття свого серця. Замовкли струни. Я застукав у двері. Тихо. Запукав я вдруге, нема відповіді, лише чую як лунають скрито-тихо перебіги фантазії-думи по струнах в нутрі покою. Видно музика захопився грою, не чує мого стукання. Відчиняю сам двері. В кімнаті вечірній сумерк. Над фортепяном додачу мушину, що в забуттю рушає легенько клавішами.

— Добрий вечір, — кличу різко.

Звільна повертається незнакомий до мене і не знімаючи рук з клавішів, відповідає, «Добрий вечір».

— Вибачайте, пане, що перешкоджаю в сю пору.

Не встаючи, звертається незнакомий більше до мене і питає:

«Чим можу служити?»

— Вибачайте, пане, ви вже мені прислужилися, я прийшов Вам зложити подяку за Вашу милу прислугу.

— Як се, мій пане? Не розумію вас. — Встає і наближається здивований до мене. — Так є, мій пане; безперечно, що в сій хвилі мене не розумієте. Але піймете мене зараз, коли вам скажу, що ви звабили мене вашою чудовою грою пісні, якої я ніколи не сподівався тут почути.

— Як то, ви знаєте сю пісню? — Питає зацікавлений чужинець. — Прошу блище, прошу сідати, та оповісти, з ласки своєї, що то за пісня?

— Се найбільше розповсюджена пісня мого рідного українського народу. Скажіть, з ласки своєї, як приходите ви до неї? Ви ж не Українець?

— Ні, мій пане, я й сам не знаю, як я прийшов до тої пісні. Десь тут поблизько чув я тую пісню, грану на флеті. Хто єї грав, не маю поняття. Знаю лиш тільки, що та мелодія заняла мою душу так сильно, що переслідувала мене на кождім кроці в день і в ночі. Вона ходила неустанно моєю головою і не давала мені супкоюю, аж доки не схопив я єї, не сплів в оті рядки нот, та не приковав до того паперу. Тепер маю спокій. Лише часами розкрию отой папір та пушу єї на волю. Вона пурхне отими струнами, піде чудовим ходом тужних хвиль, що будять в моїй душі уяву далеких і широких степів чужої незнаной мені країни. Погулявши доволі, збирає вона всі свої багаті ніжні оздобшати і лягає рядками назад у свою німу паперову комірку.

Він говорив немов забувший. Говорив теплими словами душі захопленої глибоко предметом. Я прислухався з великою приємністю єго займавим виводам.

— Кілька слів, а як щиро схопили ви, характер тої нашої пісні! Немов там пробували, немов гляділи на ті цвітні безкраї степи, де та пісня зродилася. Чи не були ви коли на Україні?

— Ні, не був ніколи. Мені лиш оповідала гарна моя тетка про свою вітчизну Україну».

Я не стямився.

— Як то, ви маєте тітку Українку? Де ж пробуває вона? Не візьміть мені за зле, що посмію спитати вас, із якого ви краю і яким чином приходите до тітки Українки? Усе мене дуже зацікавило.

— Я Італіянець, родом із Терсту. Мій батько жиє в тім місті заможним купцем. Брат єго молодший, а мій стрийко перебув замолоду як інженер у полудневій Росії, подружився там, посвоячив і зжився з

тамошніми людьми так, що відчужився від нас, став немов Слав'яном. Лиш десь колись переписувався з моїм батьком і звідси та й кілька лиш я знаю о нім. Я одинак в мого батька; маю велике замилювання до музики, то ж виїхав сюди до віденської консерваторії, щоб віддатися цілковито музиці. Тут приміщено мене у своячки мого стрийка з Росії, котра з того посвоячення приходить мені тетою. Балакаючи деколи зі мною про свої колишні відносини, оповідала мені про свою рідну землю, називаючи її Україною. І от звідси знаю про Україну. Але тітка вповість вам більше про свою вітчину. Вона повинна щохвили надійти. Я знаю, що вона дуже рада буде познакомитися з вами як зі своїм земляком, значить, коли б ви зволили заждати на неї хвилинку. Я лиш можу вас запевнити, що моя тітка, а ваша землячка гарна, розсудна і цікава жінчина.

— Дякую гарненько за ласкаві пояснення. Я був й так дуже цікавий на мою землячку Українку, а ви ще й піднесли моє зацікавлення. За вашим ласкавим призволом зажду радо якийсь часок.

Ми балакали досі без світла у вечірнім сумерку. Але на дорозі затліли лукові лямки електричні і кидали бліде світло до покою так, що ми, балачкою заняті, сиділи немов у місячнім світлі, так не постерегли, що ніч уже загостила на добре. Мій господар встав через час і звернувся таки до лямки, щоб засвітити. В тім відчинилися двері і гнучким ходом вступила до хати жінчина, стала в розсіянім блідім світлі луковим та й защебетала по італіянськи здивованим голосом: «Марку, чому лямка не засвічена?» — «Якраз мав я її засвітити, тєточко. Я забалакався з несподіваним гостем, та й забув за лямку».

— Я бачу, що тут хтось чужий в кімнаті, хто се такий?

— Зараз, тіточко, най засвічу. Се земляк твій з України, ти будеш ним тішитися.

Жінчина стояла нерухомо коло дверей, немов вкопана. Я сидів і не рухався також з місця.

Заблисла лямка. Марко поспішив до своєї тітки. Витаючися з нею, станув він між мною а нею. Я піднісся, щоби представитися господині дому. Марко звернувся до мене і хоче познакомити нас. Тільки він відступився, а жінчина глипнула на мене, та й так і вляпила свої широко втворені очі на мене, стала немов вкопана, а на лиці відбилась якась тривога, якесь сильне збентеження душевне, немов би побачила яке нечаянне з'явище. Твар стала мармором, груди почали сильно хвилювати, слідно шукали душею опору. Марко прискочив до неї, затривожений і питає: «Тіточко, що тобі такого?»

Вона спиралася на него і заговорила ослабленим голосом: «Мені

не добре».

Я стояв здивований і не знав сам, що з собою почати.

Марко посадив єї на фотель, а сам скочив принести води. Вона напилася свіжої води, спустила руки і каже: «Нічого, се такий хвилиний напад, познаком мене з нашим гостем».

Марко каже: «Се земляк твій, тітко». Приступає до мене і мовить: «Ви, пане, відай найкраще порозумієтеся самі з тіткою».

Змішаний звертаюся несміливо до жінчини і представляюся єї.

Коли я заговорив до неї в рідній мові, то вона звеселіла, твар в неї запалала. Цілим єством єї заволоділа якась загадочна боротьба, яку придавити і скрити вона силкувалася цілим запасом своєї енергії.

Даруйте ласкава пані, мені видиться, що я загостив тут у не конче щасливу хвилю. Але коли ласкава пані довідаються, як се склалося, то чей не возьмуть мені за зле моєї тут прияви.

— Я цікава знати, прошу, оповідайте.

— Здивуєтеся ласкава пані, коли вчуєте, як се склалося. Заманили мене сюди чудові звуки рідної нашої пісні. Та пісня, і то тут на чужині, що залетівши з ваших вікон до моєї кімнати, була для мене великою несподіванкою. Она зворушила й захопила мене так сильно, що я став дошукуватися джерела тих рідних звуків. Аж от добився тут до вас, хоть і як в невідповідну пору. І таким чином став ся я, мабуть, причиною немилого зворушення вашого, пані, чого дуже жалую і за що перепрошую.

— Не робіть собі нічого з того. Хто може знати, що кого де чекає. От собі проминаючий напад ослаблення. Хоть ви дійсно причинилися до того, то я ніяк не дорікаю вам за то. — Тут відітхнула троха, та продовжує вже майже жартом. — Противно я виджу в тім лиш новий доказ, які се никлі істоти оті жінчини. Уоружені і причепурені ніби неприступними оздобами, а тут один миг несподіваної пригоди перетворює все у никлу павутину. Вас безперечно здивує отся моя бесіда, але тоді порозумієте мої слова, коли, може, колись довідаєтеся про блищі дані незвичайного і дивного нинішнього припадку. Та лишім се. Я тішуся правдиво, що лучилось мені познакомитися з поважаним паном земляком.

Я глядів із здивованням, але не без вдоволення на ту жінчину.

Вона сиділа свобідно у фотелю. Рухи єї, вираз лица і свобідна бесіда зраджували свідому, понад буденний рівень образовану, в світі бувалу жінчину. Ріст середний, гнучкий. Лице повне, кругле, гарне, і приємне. Очі живі темні допитливі та тим більше займаві, що блиско-тіли з ясної твари білявки. Волос ясний з чудовим сяєвом жовтявого

шовку. Голос симпатичний альтовий. Роками стояла десь поза половину третої десятки. Одіж на ній добірна темна, укладалася сподом елегантними фалдами. Словом — небуденна поява. Та мені треба було йти, я піднявся.

— Даруйте, ласкава пані, я не смію вас далі займати. Коли ваша ласка, то позволю собі зложити вам мій поклін догіднішою дорогою.

— Вже ідете? Не смію вас стримувати. Але я хотіла вас навіть просити, щоби ви не забули після нинішньої випадкової стрічі на свою землячку. Прошу незражуватися нинішнім моїм, дуже мені неприємним поведенєм. Мені привиділось в першій хвилі, немов би ви мені були дивним близьким знакомим.

Голос єї немов тремтів, здавалося немов єго придавляє якесь душевне збентеження.

— З приємністю служитиму. Прошу не зніматися з фотелю. — Вона подала мені тремтячу руку.

Марко стояв опертий о фортеп'ян і приглядався спокійно нашій короткій стрічі. Я розпрощався і вийшов з хати. Ідучи дорогою на вечерю, між товаришів займався я живо думками про сю дивну, несподівану, і так цікаву пригоду.

В щоденній метушні парламентарного життя стала отся пригода поволі блідніти в моїй пам'яті. Хоть не без того, щоби я не мав був доброї волі відвідати мою землячку і познакомитися з тою загадковою і займавою жінчиною блище. Та знов випадок звів нас до купи скоріше ніж я думав.

Одної гарної неділі осінньої вирвався я з одним товаришем до недалекого купелевого містечка, Баден, щоби троха відітхнути. Гарні там променади закладові, як також круті приємні стежки дібровами-лісами горбоватого терену вкруг купелевого заведіння так і запрошують на прогульку туду. Місцями також красні вигляди на широку низину віденської околиці. Краєвид вже прилагоджувався на осінню одєжу. Місцями ясніли явори широким своїм листом, вже мов позолочені, та відбивались тим принадніше від темного ще тла ліса. Блукаючи отак тими лісовими стежками та й займаючи душу враженнями гарних образів природи, зійшли ми поволі в закладовий парк, звідки заносили звуки купелевої музики. Сонце вже клонилося на захід — найприємніша хвиля дня. Під високими крислатими деревами парку вже силиться закраска вечірня. Променадами сила народу. Одні сидять, другі проходжуються зі шклянками приписаної води в руках, а найбільше стоїть людей, що загостили сюду, як ми, на прогульку із Гамору недалекої столиці. Всіх займала і полонила музика із музичного пав-

ільйону, та в'язала як той магнет, що гуртує і єднає залізний пил до купки довкруги себе.

Пірнувши в ту густу масу народа, згубив я свого товариша. Думаючи, що найду його найборше близько музики, добився я до павільйону, став коло першого ряду крісел, та й прислухувався дуже добірно віддаваному творові музичному. Від часу до часу піднімався я на пальці та й шукав з напруженням мого відблуканого товариша прогульки. Коли так розглядаюся з витяженою шиєю, долітає до моїх ушей найгарніша музика, гармонія рідного слова із уст жіночих.

— А за якою то красою глядите ви так допитливо, мій нечемний пане сусіде?

— За вами, ласкава пані, — відпалив я нехотячи, та й спустився махінально на п'яти. Глипнув я сильно зацікавлений довкруг себе і бачу майже безпосередньо краянку, що з нею познакомився недавно тому в такий незвиклий спосіб. Вмить я зміркував, що м стрілив дурницю. Але сталося се так нехотячи, так махінально, що годі було застановлятися вперед над словами, які вирвалися з уст.

— Даруйте, ласкава пані, я немов мав якесь прочуття, що подиблюся тут з вами.

— А чи жиє ще котра ваша бабка, мій пане земляче?

— Ні, ласкава пані. Чому питаєте?

— Шкода. Вона повірила б скорше вашим нечемним словам.

— Не гнівайтесь, ласкава пані. Хоть пані не ймуть віри, а прецінь можу вас щиро запевнити, що в тій хвилі, нім пані зволили заговорити до мене, якраз шибнула мені душею згадка про ласкаву паню.

І так було дійсно. Чи се вчинила єї близька присутність, чи хід асоціації думок, словом, згадка про неї блиснула була дійсно в моїй душі, коли я майже несвідомо виглядав за товаришем понад голови згромадженого народу.

Глипнув я допитливо на єї споважніле лице. Вона покрасніла, махнула рукою, та й каже: «Лишім се, говорім про щось иньшого. Я гляділа на вас вже довший час, як ви прислухувалися музиці та все виглядали когось. Признаюсь відверто, що була м цікава знати, кого ви ожидаєте».

— Вашу цікавість заспокою зараз. Виглядаю я мого товариша, з яким приїхав я сюди. В здвизі народу згубилися ми оба, треба буде вертати самому домів. Я дуже вдячний, що пані зволили ласкаво признатися до мене.

— Та я властиво не повинна й признаватися до вас. Ви ж очевидно знехтували мене. Обіцяли відвідати землячку, та тепле ваше

слово.

— Змилюйтеся, ласкава пані, не робіть мені кривди. Сталося се єдино із-за того, що я не цілковитий пан свого часу. Але, що зволік я досі, надолужу з найбільшою приємністю.

— Лиш одно оправдує вас, говорімо відверто: моє випадкове ослаблення, моя непожадана, кажімо, не диспозиція при нашій нечайній першій стрічі. Воно мусіло вас вразити. Тому, єдино тому, заговорила я до вас нині перша.

— А ласкава пані не знають, як зискали дуже в моїх очах, якраз тому, що зволили признатися.

Вона задумалася.

Стало вечеріти. Музика закінчила свою продукцію, гості стали розходитися.

— Які ж бо пані...

— А, добрий вечір, тіточко, добрий вечір, пане сусіде! Що я бачу! Тітка на «рандеву» з паном сусідом?

Вона, очевидно, змішалася, почервоніла та й відповіла своєму сестрінкови троха роздратовано:

— Що ти плетеш! Чи ж я виїжджаю сюда, може, перший раз? Ліпше скажи, чого спізнився так виїхати по мене?

— Та де спізнився? Самий добрий час. Врешті, чи ж пан сусід гірший товариш тітці як я?

— От розбалакався. Ходім на дворець, бо буде пізно. Ти непоправний, Марку.

— Нема страху, тіточко, ми вже вертали й пізніше, а потяг відїжджає щопівгодини, — відповідає жартівливо Марко.

Ми звернули, балакаючи, до двірця. Вона йшла задумана, я розмовляв більше з молодим музиком. Лиш десь колись докинула й вона яке слово. Мені видавалось, як би вона була в душі чимось занята, чимось пририта. Завважив се навіть Марко, питаючи: «Що тобі такого, тітко? Ти, мов, не своя!»

— От мелеш. Гляди ліпше, щоб добитися до потягу, видиш як глітно, сила прогульковців вертає до Відня, — відвернула вона троха напрасно, немов би хотіла щось в собі скрити.

— Не турбуйся, тіточко, знайдеться місце й для нас, — закинув Марко весело.

Народу спливало зі всіх боків цілими струями в очімі веселім настрою.

Зашумів довжезний потяг, заскреготіли колеса, відізвались кондуктори: «Baden, einsteigen». Рунув народ зі сміхом, хохотом і криком,

кинувся до возів, немов миші до дір. Вмить спряталось все до возів, стало тихо, немов, по напраснім набігу бурі. Ми помістилися в якісь битком набитім возі і стиснулися до купки в куті. Веселі подорожні гуторили між собою аж занадто свавільно. Лиш над нами троїма зависла мовчанка. Настрій, або може навіть ліпше сказати розстрій землячки переняв і нас обох та й зробив з нас тихих обсервантів гасливогої окружності. Двірці залізної дороги миготіли один за другим, мов образки в калейдоскопі, аж загудів потяг під величезним шклянним зводом полудневого двірця в Відні. Розсипалися прогульковці по пероні, кождий в свояси. Ми добилися до електричного возу, висіли коло опери і пішли до недалекого дому пішки.

Мене стала непокоїти мовчальність краянки. — Чи не вразив я, пані, не хочачи в парку? Боюсь, чи пані не гніваються на мене? — спитав я її троха прибитий.

— Ні, зовсім ні, — відповіла вона живо. — Вибийте собі се з голови. Я гніваюся, вправді, але сама на себе.

Ми опинилися коло помешкання. Вона подала мені приязно руку: «До побачення!»

— До милого побачення! — Дивна, загадочна жінка!

На другий день, коло полудня, справився я на відвідини. Підходжу до дверей, стукаю. Хтось відзивається. Входжу. Вона стоїть серед ясної світлиці, здається дожидала мене!

— Ну, прецінь, — вирвалось єї із уст зі скритою радістю.

— Витаю покірно, пані немилосердні.

— Признаюсь відверто, що я вас очікувала. — Подає мені руку і каже: «Не маю права докоряти вам; але признаєте, що в певній мірі маєте таки певний обов'язок супроти Українки в далекому, чужому мені вашому краю.

— Безперечно. Тому стою на услуги.

— Прошу сідати! — Ми сіли. Вона сидить напроти мене, немов княгиня. Вбрана із замітною, немов вродженою елеґанцією. Твар світла, відверта, лиш коло уст скритий не то біль, не то жаль, блискучі очі зраджують якусь тугу. Одно і друге стоїть в суперечності із замітною енергією і самосвідомістю єї. Робить так мило, як імпонуюче враження. Світлиця гарна, ясна. Обстановка добірна. Зі всього дихає заможністю і невимушеною елеґанцією.

Якусь хвилинку, немов вступ до конверзації, займало нас, здається, одно чуття — цікавість. Значить, одно і друге радо б знати: хто ти? Радо б довідатися щось ближчого, щось певного про особисті відносини другого. Она похопилася скоріше і перервала тишину.

— Я вдячна вам, що ви зволили відвідати мене. Я тут чужа, цілковито чужа. Тим миліше познакомитися в далекій чужині з далеким земляком Українцем... а врешті... хто може збагнути?... може, і не з так далеким, — додала якимось несміло, якимось здержливо. Виговір її був м'який, правдива українська приманлива пестлива бесіда.

— Позвольте пані. Дивно мені. Глядівши отак на вас і студіюючи ласкаву пані, видається мені немов би долягало щось пані, немов би за чимось тужили, немов долягає вам щось. Чи не за рідним словом, за рідною бесідою. Як так, то чому ж не зволять пані шукати стичності з тутешньою українською громадою? Адже ж бувають тут сходини, вечерниці тутешніх Українців, де можна троха розірватися, троха відсвіжити духа.

Я чекав на відповідь даремно, вона мовчала. Щоби звернути в иньший бік, питаю: «Хоть, може, невмістно, а прецінь цікавий я знати, яким ходом опинились пані з далекої України тут у Відні?»

— Мені здається, що ви вже довідалися об сім блище у мого сестрінка, у Марка. Най буде вам сего на тепер досить. — А далі додала якимось гей стримуючися: — Може, колись довідаєтеся більше!

Я зрозумів і повернув бесіду зараз в иньший бік. Пішла жива балачка. Вона вела розмову зручно і вміло. Зійшли ми між иньшим і на тутешню оперу. Питаю, чи виділа «Червоні черевички» («Die roten Schuhe») в цісарській опері.

— Чому питаєте якраз про сю штуку?

— Тому, бо се чудовий, можна б сказати український балет. Дія взята з українського життя, із казки, а музика уложена зі самих українських народних пісень і танців.

— Дивні речі вповідаєте, де ж мені прийшло б на думку, що поза «rote Schuhe» криється рідна штука! Прецінь же, що представляє вона?

— У великий страстний тиждень перед прегарною українською церковцею взиває батько міщанин свою молоду донечку до церкви. Вона одягається. Надходить князь зі своєю свитою. Дівча робить на него велике враження, він жадає, щоб батько зводив її дати в двір. Батько не годиться, на те дістає батоном і втікає до церкви. Дівчина отягаєсь іти з князем, хоть він її і тягне у недалекий двір. Князь відходить. Дівча глядить ба на недалекий княжий двір, ба на церковцю. В тім бачить при вході до дверей перед образом Матері Божої пару сяючих червоних черевичків. Вона знімає їх і вбирає. Відтак танцює в них перед церквою. Потім хоче скинути і поставити їх на місце, та черевички не йдуть з ніг. Вона пробує увійти до церкви. Блискавка і ангел з огненим мечем в дверях спирає її. З переляку втікає вона від

церкви, видить недалекий княжий двір і біжить туди. В дворі гучні балі. Народ спостерігає брак черевичків, шукає за ними, йде до двору, впадає в дім, хоче спіймати дівчину з черевичками, та єї схоплює підземна чорна богиня і провалюється з нею під землю. Тут витворяються казочні образки підземних тайн, на які лише цісарска опера в силі спромочися. Ангел хранитель і богиня світла виратовують дівчину відси на світ, де вона покутує гріхи й шукає рідної країни. Надибує по довгих літах рідну церковцю і вже сіда голова трясеться в екстазі піднесеними руками до неї. Перед Матер Божою червоні черевички знімаються єї з ніг самі і підносяться вгору на своє місце в стіні перед образом Богородиці. В тім надбігає князь, що ціле своє життя, блукаючи шукав страченої дівчини з червоними черевичками. Він, білий вже старик, кидається до клячучої женщины, обіймає і цілує конаючу покутницю. Вона конає. Ангели підносять єї тіло і летять з нею в небо. В цілій тій балетовій дії грає чаруюча музика, зложена з самих українських народних пісень і руских танців. «Отеє, пані, коротенький зміст того гарного балету. Коли побачите єго в оперовім репертуарі, не залишіть піти на той, можна б сказати, наш кавалок штуки».

Вона прислухувалася з найбільшою цікавістю моїм словам.

— Прекрасно. Буду вам дуже вдячна, коли зволите мене повідомити, як буде сей балет в репертуарі опери.

— Дуже радо, ласкава пані. — Я встав, попрощався і пішов в свояси. Але не без того, щоб ся загадочна жінка не займала моєї думки і опісля. Що вона такого? Відки вона? Що діє тут? Чому, криє себе, здається в якімсь incognito?

Знов уплило трохи часу, я заглядав в репертуар опери, але, на жаль, «Червоних черевичків» як би навмисне не бачив.

Раз дістаю дивний лист з Бадену. «Прошу приїхати завтра до Бадену. Жду вас перед музичним павільйоном. Пізнаєте мене по великім кремовім пері струсинім на капелюсі тай зеленій аксамітовій маші. Сподіваюсь, що не відмовите прислуги, о яку вас просить женщина».

Розуміється слова сі писані були по-німецьки. Почерк письма вироблений, гей би мужеський. Став я і не второпаю, що се має значити. Я ж в Бадені не знаю нікого. А як би, то чому допись безіменна? Чи йти, чи не йти? О що ходить? Завтра неділя, поїду. На другий день по обіді, виїхав я з полудневого двірця до Бадену. День був прегарний осінний. В парку виглядало ще досить глухо. Лиш там та там проходилися поодинокі купелеві гості. Сценерія осінно святочна. Перші позовклі листочки стелились вже ріденько долом, по стежках і проме-

надах. Але старанно доглянуті цвіти тліли ще тим принадніше по грядках і рабатах на педантно чисто утримуваних стрижених травниках. Водограї прискали запіненими струями в гору та спадали розбитими перлинами назад в басейн монотонним плюскотом. Червоні як грань «золоті» рибки виставляли писочки до гори, щоб їм кидати кришки з булок, до чого привикли від гостей парку. Стежки, що провадили з парку вгору, та травники кічерами горбистої округності, стояли в повнім світлі лагідних осінніх променів сонця. Аж запрошували в верхи. Я звернув свої кроки туди вгору. Доріжки провадили круто поміж травниками, мальовничими групами дерев та кущів, вели гаями, а від часу до часу виходили на кічери або краї горбів, звідки втворюлися займаючі образи, краєвиди. Оттуда на полудне знімалися високі голубі Альпи, на схід стелилася безкрайня рівнина, а з півночі зраджувала димкурава здвиг двомільйонної столиці. Над усім звисала осіння туга. Гаями і групами пробивалась вже, хоть ще несміливо жовтава краска листу. Найвиразніше зраджували зворот літа у осінню пору явори в золотавім своїм сяєві, але й черемха почала вже жаріти червоніючим листом. Дарма, що сонце ще так привітно обнімало землю своїми лагідними, ясними, теплими променями, осінь таки вже почала розгощуватися борами, полями. Хоть миле, та чогось за серце стискаюче тужне враження. Віддавшись довший час отим приманчивим враженням природи, став я поволі звертати свої кроки у діл до парку, звідки доносились легенькими воздушними хвилями ніжні струмені гармонійної музики купелевої. В таким настрою ступив я через час в тіні буйного парку. Майже забув я на дивний випадок, із-за котрого я властиво виїхав нині до Бадену.

Тут уже метушня. Гостей вештається по парку повно. Округ павільйону гостей здвиг народу. Одні сидять рядами, другі стоять і прислухаються добірній музиці. Вступивши в сю атмосферу, зараз почув я в собі цікавість, чи буде вона тут, чи ні, тотя загадочна незнакома, що запросила мене сюда. Я став розглядатися за капелюхом з великим кремовим пером струсиним та зеленою аксамітовою машою. Водячи очима поверх голов, я й не зважав на лиця осіб. Воджу сюда, воджу тудя зором рядами гостей, але дарма, кремового пера струсиного я не міг доглянути. Вже трачу надію на здійснення заповідженої цікавої пригоди. Ще раз натягаю шию, ще раз знімаюся на пальці та міряю очима по здвизі народу, аж в тім чую близький жіночий голос:

— А за яким товаришем слідите ви очима сим разом, пане земляче?

Я глипнув — майже переді мною сидить землячка. Струсине перо,

але біле, не кремове, маша червона не зелена! — Сим разом дійсно за вами, ласкава пані, — відповів я живо і вплив здивований свої очі в її лице. Вона змішалася сильно, а кров стрілила в споважнілу її твар. Але лиш на хвилину. Жіночий інстинкт не дав їй довго вагатися, вона запанувала зараз над собою.

— Ви непоправний чоловік. Але я тішуся помимо того, що так несподівано подибалася знов тут з вами. — Вона подала мені руку та й додала: — Ви здається так само часто виїжджаєте сюда на віддих, як я. Я майже щонеділі виїжджаю сюда. Баден моя улюблена прогулька.

— Баден дійсно гарне місце на прогульку. Мені Баден хоть би вже й задля того симпатичний, що пригадує мені молоді студентські часи. Сюда виводив нас студентів професор ботаніки часто на ботанічні студії-прогульки. Я знаю тут майже кожду стародавню розвалину отуда верхами та майже кожду окремішність рослин баденської фльори.

— Мило мені почути, — відповіла вона. Бо й я займалася також колись з приємністю фльористикою. Ще нині стоїть моє тодішне гербаріюм в пошанівку. Колись, а нині! Та все мило згадати. Ви заворушили мої згадки. Я би радо пішла троха отуда верхами, хоть тепер цвітуть хиба лише скабіози та, може, загадочний цвіт чемериці.

— Як лиш охота, то я з найбільшою приємністю пішов би з вами отими верхами.

Вона схопилася і каже: «Я готова». І ми пішли стежками туди у верхи, на травники. Вона ступала живо, охочо. Гумор веселий, шутливий. Дивна річ, немов не та жінка. Ми підходили балакаючи чим раз вище. Вийшли на царинку під високою скалою. На скалі видніла мальовничо руїна з колишніх замків, що там розложені густо по високих скалистих горах, як сумні останки колишніх непевних часів.

Із добре утриманих розвалин курився над нами дим. Декотрі добре утримані розвалини замешкують сторожі з родиною, наставлені громадою або краєм для догляду, щоб не спустошувано розвалин. Кожда розвалина має свою історію.

— А от, глядіть, сюда росте вже *carlina acaulis*! — каже землячка і вказує на низький, білий будяк.

— Тут сіножателями її певно, — відповідаю. — А знаєте, як зветься вона по-нашому?

— Знаю, на Україні зветься она «чортополох». — Вона зігнулася вирубати ножиком той білий коляк.

Я глипнув вгору, дивлюся, як попід розвалиною біжить дитина.

За хвилину сідає на скалу та спускає ноженята над пропастю.

— Гляньте, пані, на ту дитину над нами, вона сидить собі, як на кріслі в покою.

Краянка глипнула та й оторопіла. «Змилюйтеся, біжім туди, бо станеться нещастя», — кликнула затривоженим голосом.

— Не страхайтесь, пані, дитині не станеться нічого, се в неї, певно, щоденна променада. Але підійти можемо вгору, там гарний вид і розвалина цікава. Туда далі стелеться дуже гарний ліс сосновий.

— Ходім, — відозвалася вона напрасним, переполоханим голосом.

В повнім світлі надвечірнього сонця підносили ми ся крутою стрімкою стежкою вгору. За якийсь час стояли ми на березі скелі, треба було відпочнути. Але вона не мала супокою: «Ходім до тої дитини!»

Розвалина стояла недалеко перед нами. На сходах просто нас сиділа якась жінка, зайнята роботою. Поза вуглом від берега скали стелилась між розвалиною а берегом вузка царинка, на березі тої царинки сиділа тота мала дитина над пропастю. З правого боку піднімалися високо вгору могутні старі сосни. Ми прискорили до розвалин, приступили до жінки на сходах, очевидно сторожика розвалин та поздоровалися з нею.

— На милість Бога, пані, гень сидить, певно, ваша дитина над пропастю, — повістує краянка жінці тривожним голосом, — рятуйте дитину.

З найбільшою флегмою відповідає жінка: «Смійтеся пані, то єї найулюбленіше місце. Вона вже знає, що можна, а що ні. Де б мене стало всюда за нею бігати! Анні, ходи сюди!» — запіяла в йодлеровий спосіб за дитиною.

Дитина й прибігла живо до нас. Гарна русява дівчинка, яких п'ять-шість роцків. Краянка приступила до неї тай стала єї пестити.

Під могутними соснами стояв столик з лавочками. Ми сіли там та й замовили по шклянці молока. Сидимо і смакуємо досконале молоко. Краєвид чудовий. Над нами розстелили сосни широке своє склепіння. З боку заросла плющем мальовнича тиха розвалина, немов колишній замок із «Глогорожечки». Глибоко в долині білілись камені невеличкого Бадену. Дивлюся на отой образ, придивляюся, а в душі виринають мимоволі згадки минулого, згадки сонячної молодості із студентських часів.

— Що ви так замовкли? — питає краянка.

— Не дивуйтеся, ласкава пані. Видите отсей, столик, отсі сосни, отсі розвалини? Видите оту далеку рівнину, ото містечко там в гли-

бокій долині? Все то частина моєї бувальщини. Як нині стоїть отой сонячний образ перед моїми колишніми молодечими очима, хоть тому уплило вже з тридцять літ. Як нині сидів я отут молодим студентом з веселими товаришами коло отсего столика. Отут складали ми свої здобутки ботанічної екскурзії. Отут пили з молодих наших грудей веселі пісні. Отам, як ви, ласкава пані, сидів товариш і наймиліший приятель мій, Українець, Мартинко, та виводив своїм чудовим голосом українських пісень: «Засвистали козаченьки в похід серед ночі», або «Було не рубати зеленого дуба», «Ой під гаєм, гаєм, гаєм зелененьким», або «Дівча в сінях стояло», або «Туман ярмом котиться, гулять хлопцям хочеться», або «Видно шляхи полтавської і славну Полтаву...»

Лиш я отее висловив, а в краянки отворились широко очі, твар зблідла і вмить знову залилась кров'ю. Вона боролась, силкувалась запанувати над собою.

— Що се, ви знали его? — вибухнуло єї із уст.

— Кого, ласкава пані?

— Ні, нічо... я... так думала. Видите, я все оттак,.. коли почую за Україну, то все мене оттак зворушить. Нічого, нічого... Прошу вповідати далі. Я так люблю слухати, як ви оповідаєте.

— Ні, ласкава пані, ви все щось криєте.

— Ні, ні, ні, — перебила вона мені слово, схопилася та й каже: «Може, вже час вертати до міста?»

— Я готов. А, може, будуть пані цікаві оглянути сі розвалини в середині. В них є ще дві світлиці з колишніх часів, утримані в ладі. Видно, там ще колишні знаряди домашні, та одіж, збрую, панцири і шеломи.

— Дуже радо, коби лиш не стратити загато часу, — відповіла вона занепокоєна.

— Ні, часу не треба багато, сторожиха відчинить зараз, а за часочок оглянемо все.

— Ходім, — відповіла вона.

Сторожиха вийшла з великим ключем, розлягся розвалинами скрегіт, двері отворилися, ми стали в світлиці. Вечірнє сонце кидало крізь закратовані вікна повно червонявого світла до середини. Колишня збруйна одіж стояла попід стіни на риштунках як би в живих. І панцири і сорочки дротяні і шеломи і затулиста желізна обув — все то стояло парадно, як би до бою. На стінах висіла збруя всякого рода і шаблі, і списи, і ковані булави, і иньше. Ми водили по всім тім німо очима, та віддалились сильному враженню пануючого настрою. Ті німі свідки дав-

ньої минувшини, та гробова тишина довкруг всего, ті тихо тліючі промені вечірнього сонця на тих ніби живих вправді порожних рицарях, все те займало на часину душі, немов у гіпнозі.

— Ходім, — заговорила несмілим збентеженим голосом моя товаришка. Ми вийшли, мов з світлого гробу на живий світ. — Се було займає, дякую вам щиро за ласкавий провід. Але ходім в долину, бо надійде Марко, та буде мене шукати.

Ми попрощалися зі сторожевою та з єї дівчинкою й пустились живим ходом у діл. За півгодини приймив нас парк у свої могутні обійми. Сонце заходило, музика догравала свій щоденний концерт. Близько павільйону спостеріг нас Марко і біжить напроти нас.

— А, тіточко! Де ж ви були? Витаю, пане сусіде! Отам якось тітка сварила, що я спізвився, нині буде, мабуть, сварити, що зашвидко прийшов! Я чекаю тут вже з півгодини».

— Який же ж ти бридкий, Марку! Я й не знала, що ти такий ущипливий, — відповіла вона змішана.

— Я тіточко? Я би тебе, навпаки, зараз поцілював, коли б лиш не стидався пана сусіда, — шуткує Марко.

— Не уймайтеся, я не можу мати нічого проти того, хіба що оскотину, — відповідаю.

— А то ви оба завзялися нині на мене! — відповідає краянка з гумором.

— Але знаєте що, тіточко? — каже Марко.

— Пише татко з Терсту, що пускають торжественно великий новий військовий парохід з робітні, із доку на море. Всі послы державної ради запрошені. Сама архикнягиня пустить судно з місця електричним током на море. Татко запрошує нас на те цікаве і рідке торжество.

— В самій річі так, — потверджую я. — І я їду позавтра туду.

— Гура, тіточко, дорога тіточко, їдьмо і ми! — напірає захоплений молодець.

— Та я не противила б ся тому, хоть правду сказавши, не мала наміру так скоро вертати до Терсту.

— Гей же ж, тіточко, дорога тіточко, не знеохочуй, приплесни, заохіт! Нехай їдеться весело, охочо! Я з утіхи плескав би в долоні, — заохочує розбурханий Марко.

— То, як же ж, і ви їдете? — звертається вона до мене.

— Я не лиш, що сам їду, але маю навіть дві карті до розпорядку для родини. Та з родини моєї ніхто не їде, то я готов дати мої карті паньству, коли ласка їх прийняти!

— Чудово, чудово! — тішиться Марко. — Тітонко, приплесни без намислу!

— Марку, май розум! Нам же ж не конче рефлектувати на карти пана краяна, ми можемо їхати і так до Терсту.

— Та не о те ходить, ласкава пані. Ті мої карти мають то за собою, що з ними сполучені вигоди і користі, яких за куплені карти не мож мати. Але, як ласка.

— Тіточко, не впирайся нічого, бери карти, та й подякуй гарно, — напірає Марко. — Я зі своєї сторони вже дякую сердечно, — подає мені руку.

— Як так, то і я дякую сердечно, — рішила вона, подає мені руку і каже: «Позавтра їдемо. Сходини на двірці полуднішнім.

— Амінь! Щоби сь прожила тіточко, — довершив Марко.

Ми завернули на дворець. Марко веселий, вона також в гуморі, лиш між бровами таки щось криється в неї, таки снується якась загадка, якась тайна.

Ми розпрощалися у Відні. Та загадка з-поміж єї брів перенеслась і на мою голову. Що воно такого? Що значить єї загадочне замішання, зворушення. Якась скрита страсть там під тою розвалиною? Та годі. Не годиться натручуватися з допитами. Треба дати часові волю.

В дорозі до Терсту

Поспішний женеться на полудне. Ми сидимо троє при купі в битком набитім возі. Йде весела гутірка, звичайно, прогульковий настрій. Пробігли ми крутий шлях Семерінгських Альпів, минули Градець, минули Любляну. Проплив цілий день, нім добігли до Адрийського Моря. Тут веде шлях побережжям між скалами, лиш десь-не-десь отворяється на хвильку вигляд на блискуче море. Але все вже повите нічною темрявою. Лиш там далеко б'є луна у небо, кажуть луна з Терсту. Потяг жене невпинно далі, вже виринають світла здовж пристаней, що сягають як довгі язика у море. Отам вказують на тіні чудового замку Мірамаре над морем. Опинилися ми на двірці в Терсті. Всі готелі зайняті. Марко запрошує мене до свого дому. Але для нас спізнених послів, призначено нічліг на кораблі на морю. Мені се в лад. Хочу ночувати раз на морю. Ми розпрощалися і я звернув з кількома товаришами послами на пристань до корабля. Вже пізна пора, одинадцята година в ночі, як ми опинилися на покладі судна. Сходами в долину потонули ми глибоко в нутрі судна, тут зник кожний під своїм номером по каютах направо і ліво довжезного коритара. Каюти — невеличкі коміркі з круглими віконцями (люками) на море. Я рад, що опинився

ще з одним товаришем на місці. Тут вигідно. Вправді не широко, але головна річ ліжка, як дома, а хто хоче проходитися, нехай вилазить на поклад, там широко, свобідно. Ми лягли спати. Коли я простерся приємно в ліжку, огорнуло мене дивне, незвикле чуття, чуття новітнього досі незнаного положення. Найбільша тишина, тишина моря. Не чути гамору коліс, тупоту копит. За те іде тайний шелест безкрайнім морем. Ніби вода не рухається, ніби все тривке, стало довкруг мене в каюті, але все до купи рухливе, нема ціпкості, віщує душа зрадливий ґрунт, брак чуття певності ціпкого, нерухомого ґрунту землі, суші. Я лишив люки відчинені, крізь них сиплеться тайне шемрання тихого живого моря. Я заснув. Рано отворяю очі, чую море — шумить, хлюпотить, б'ють хвилі об судно, судно здригається. Рука мокра, мацаю, постіль мокра. Що такого? Нараз чую, а вода бризк крізь люк до каюти на підлогу і аж на мене. Я зірвався, глипнув, на підлозі ставок. От що! Люки не сміють бути на ніч відчинені! Я сего не знав, тепер скуштував. Мій товариш вийшов сухо обіч стіни, а моє ліжко стояло напротив, то ж всі бризкавки сягали просто до мене. Нічого. По чім пізнав би нічліг на морю? Не треба й митися, лиш оптирайся! Я встав, зачинив люки, опорався і виліз на поклад. Тут займавий, новий образ. На побережу розстелений Терст, тудя далі розсипаний горбями скалистого Красу. Отам мріє в ранішнім сонці над морем замок Мірамаре, як в казці. А на полудни безмежне море. Геть тудя далеко, як око сягає, блискотять живі хвилі, що зплились в одну яскраву масу як розлите срібло. З отвертого моря долітає їх шум. Сюда округ судна вода темна, голуба тиха, лиш часами долетить здалека могутніша хвиля аж до судна і бризне сердито, розбившись об стіни судна. Заворушене лице моря розплинеться та лиш дреготить дрібними тихими прозорими хвилинками. Десь не десь розкинені чайки зі своїми вітрильцями, як лінівні мотилі по морю. Очі мої впялились нерухомо в той досі мною невиданий образ моря. Вздовж пристані тиха, темна, голуба, глибока, тайна, чиста, прозора вода.

Я зліз на пристань та й пішов у місто, щоб відшукати Марка та умовитися з ним, щодо нинішнього торжества. Там прийнято мене дуже ввічливо. Не пустили мене вже аж до години торжества, котре призначено на другу годину з полудня. Поїхали ми до заливу на місце фабрики кораблів. Там вже стояла сила народу; ми добилися до свого місця. Корабель стояв, як гора, на похилім дні величезного корита, готовий до спускання. З боків стояли вздовж стін судна підпори, що тримали корабель сторцом. Ті підпори в споді приспособлені якось на підвалинах, що підмащені грубою верствою мила. На високій три-

буні ждала старшина на архикнягиню, що мала дати почин до торжества. Архикнягиня надїхала, удалася на трибуну і по короткій церемонії потиснула пальцем за ґудзик електричного проводу і вмить пустився корабель вздовж мурованого корита (дока) до моря. Тільки шубовснув корабель у море, як всі підпори порозпадалися і повиринали на верх моря. Також цілі клубки мила стали плавати по воді. А корабель, почувшись у морю, обертався величаво, як велет-лебідь по голубій тихій воді моря. Італіянци скакали як крокодили у море за бервнами та клубами мила. Кождий хапав, що захопив, тай таскав наперед себе до берега. Народ став розходитися. Ми поїхали з Марком і краянкою по місті. Місто велике. Головна часть лежить на невеликій площі над морем, збудована по модерному, а передмістя з італіянським характером будови розложені горбами скалистого голого Красу — в німецькім Карст. Місцями визирають з горбів і скал мальовничо вілли (дачі), обведені гайками полудневих деревин. Відповідну землю мусять собі люди вицюкувати у вапнистих скалах Красу та штучно витворювати ріллю. Коли кинути очима по тих голих горбах, лиш місцями шпарко порослих низькими ростинами Красу, не робить Красова сценерия такого милого враження, як образи зелених полонин та й смерекових лісів в наших Карпатах. А в розгарі літа мусить тут панувати пекельна спека. Тому і осмотрені всі вікна камениць дерев'яними віконницями, щоби відперти пекучі промені сонця. Дивне враження роблять ті камениці з такими зачиненими віконницями, немов би слыпі, бо не видно вікон.

Коло п'ятої години з полудня вернули ми до пристані. На той час призначено равт на великім воєннім пароході на морю. Такий тяжкий корабель не прибиває до пристані, тут замілко для него. Коло пристані чекали вже моряки з чайками, якими перевозили гостей до парохода. Сидячи двома рядами, гнали вони чайки в такт веслами, лиш чути, як весла разом поринали та виринали хлюпотом з води та в воду.

Приплили ми до панцирного судна, що виглядає при чайці, як гора. На покладі грають дві військові музиці, народу як на ринку. Водять нас по всіх закутках. Найбільше вражння роблять страшні, великанські пушки з широкими дулами виставленими на море. Смерком відправили нас моряки назад до пристані, звідки нас взяли. Я розпрощався з краянкою і з Марком, а завтра рано мали вони прибути до пристані на проєктовану прогульку до Венеції. До Венеції! До міста казочних описів! До міста, збудованого на морю, на воді! Хоть я не дитина, а все таки опанувало мене чуття очікувань дитини, дитинна

цікавість на то, що завтра доведеться бачити. З такими чуттями-думками положився я в каюті до спочинку. Але тепер вже замкнув люки на ніч.

Рано схопився я власне з ліжка. Чую гамір на дворі, на покладі і по коритарах. Прибувають прогульковці з міста. Прибув і Марко з краянкою. Втішився я ними, як би ріднею. Вони ж мені в сій прогульці стали дуже в пригоді; тут все по італіянськи. Крім того вони вже знали Венецію, отже, будуть мені найліпшими провідниками. На покладі за роїлося, зібралось поверх тисячі прогульковців, муштин, женщин і дівчат, все родини послів. Краянка і Марко стали нехотячи моєю роудиною.

Обізналася команда, зазуркотіли ланци, стягнули якорі, задудніла машина внутрі судна, корабель став спокійно звертатися на відкрите море. В заливі поверхня моря, як зеркало, вода темноглуба, задумана, як слюза чиста, у глиб прозора, доки око в силі заглянути. Там в глибині укрита вічною нічю, тайна могутного морського царства. Береги заливу чимраз розбігалися, образ морської свободи чимраз ширшав, розвивався. Небавом береги суші ще лише мріли, згодом зникли, а судно гнало в безмежний, безконечний простір. Над нами царувало сонце в цілій своїй ранішній величавості. Твар моря чимраз більше оживлялася. Дрібні хвилинки дріботіли невпинно по безкінечній рівнині моря, в дали зливалось все в тліюче срібло. За судном знімаються з обох боків водяні береги, розходячись чим дальше, тим більше, як ножиці і видніють за судном далеко далеко, як врита велика скиба у тиху твар моря.

Нараз десь як з під води повиринали в далекім окрузі мальовничі барки з вітрильцями. Одні білі, другі червоні, иньші жовті або голубі, або зелені. Вони стояли на блискучім морі нерухомо, як великі мотилі, що приссались до блакитного цвіту. Чим дальше висувались ми на отверте море, тим більше оживлялося воно. Хвилинки зростали у запінені барани, а там і почали кидатись могутні боввани на судно. Від кожного боввана здригалось і захитувалось судно, найдужче, як вони били з боку в стіни судна. Мені займало душу і тіло отес мені нове життя моря. Я немов прилип на писку судна, та глядів в долину на ту боротьбу парохода з бовванами. Піна бовванів бризкала часами аж сюда до мене вгору. Коло писка кипіла найлютіша пекельна боротьба. Кинеться бовван скаженою силою, розломиться і розіб'ється в білу піну, забулькотить у споду, як би відтам добирався до судна, та не вдіявши нічого розсипається в мільярди перлин крутежами, що летять боками судна в зад, творячи береги водяні.

Ми вийшли геть на отверте море, ніде не видно суші-землі. Роззираючись отак по безкраім морю досвідчив я чого иньшого, як уявляв собі бачити. Я думав, що на морю можна буде собі в безконечність глядіти. Тим часом гляджу наперед себе, дивлюся, а то отам недалеко десь кінчиться море, десь паде ніби в якийсь низ. Здається, що як доплинемо десь тудя кілька гонів нив, то треба буде спускатись ніби в якийсь водопад. І дійсно, коли виплине який парохід нам на зустріч, то здається, що він видобувається десь з тої низини сюды вгору наверх. Вперед показується лиш стяг диму з комина пароходу, аж відтак виринає поволі комин на верх і треба довго ждати, нім видобудеться цілий парохід перед очі. Хоть як се неймовірно, то видається, що на суші око дальше видить.

Та й зрозуміло. На морі не має око мірила, не має з чим порівняти, що блище, що дальше, тому чи десять, чи сто кілометрів виходить очам на морю на одно.

— А, гарно! Дуже гарно! Ви взяли нас з собою, мабуть, на то, аби нас не бачити! — заспівав вкруг мене милий голос краянки.

— Вибачайте! Дуже перепрошую! Видите гляджу на оте мені новітнє життя моря, яке я так дуже бажав побачити.

— Гай ходіть, ходіть між люди! В море не добре вдивлятися, особливо ж не вільно се новітньому пасажиrowі.

— А то ж чому?

— Довідається скоріше, чим вам буде мило. Прошу зараз зі мною.

На покладі йшов гучний гомін, неслись пісні всілякого рода — німецькі, слов'янські, італійські. Мусів і я заспівати: «Ой поїхав Ревуха на море гуляти». «Ах які чудові русинські пісні», — піднесли голоси і оплески з усіх боків, «Просіме єще єдну!» — взивають Чехи. Я додав ще: «Засвистали козаченьки». — Гучні оплески. А краянка, немов перелякана, не спускає очей з мене.

Але я дивлюся, чогось рідніє на покладі: сильні боввани стали бити з боку в стіни, аж судно здригалось і стало хитатись. Десь розбігся веселий здвиг народу. Лише кілька одиниць сиділо ще попід стіни осередка, що провадив до нутра судна. Я ще жартував з ними, але вони дивились якимось дивним зором на мене і з усмішкою. Краянка не відступала, немов жаліла чогось мене. Що такого? Мені стало якось дивно, не розумію що склалося, якось так стало в голові крутитися. Виджу, все по одній особі щезає десь в «преісподню», як в нори, твари їх чи то блідніють, чи, може, посоловіло мені в очах? Питаю ще жартівливо, де і чого втікають люди? Відповідають мені якимось многозначним усміхом. Краянка бере мене за руку і просить іти в долину

до нутра судна. Я ніби ще опираюся, а тут якось в жолудку так ніяково, якось не добре, стало млоїти. Краянка підпровадила мене з Марком до моєї каюти, та й каже: «Прошу зараз покластися на ліжко».

Я зайшов махінально до середини. Глипнув в зеркало, а моє лице посоловіло, бліде аж зелене. Я зрозумів — мене захопила морська хвороба. Треба було віддати морю зараз приналежну лепту. Ох, як підло! Я положився на ліжко, замкнув очі. Не помагає. Як гряне бовван в бік судна, як захитається судно з того розгону, а утроба в животі розгониться так легко, як би десь окремішно на якійсь гойданці, аж заскобоче в нутрі, ох як огидно! Треба було кілька разів схоплюватися і платити морю данину. Пропала цікавість, пропав пух романтичний морської краси. Я лежав, як поліно, та лише наслухував, коли знов розженеться судно сильніше. От чого розлетілася товпа із покладу! От чого посоловіли були твари! Чого посмішкувалися, чого ходила так журливо краянка коло мене, просила мене до каюти! Вона вже досвідом навчена, вона знала, що прийде. От чого так жалісно гляділа на мене! Та положення і чуття моє було дійсно гідне пожалування.

Лежав я так десь дві години покинутий. Аж стало згодом миритися в моїм нутрі. Судно втихомирювалося. Чую коритарами оживляється, бігають, сюда-туда. Нараз веселі кличі: «Венеція! Венеція!» Я забув зовсім, що перед хвилькою було. Схопився як не той, бух у двері і біжу коритарем. Краянка з Марком мені на зустріч. Біжимо на гору, на поклад. Море тихе, тихіське. Сонце кидає свої вечірньо-золоті промені на блискуче море. А там, он, здається гона нив стирчить в морі вершок славнозвісної сатрапії-дзвіниці. Поволі, поволі виринає вона з моря все вище а вище, сям і там виринають з моря і інші вершки веж і бань церков міста. Вже і доми, камениці відслонюються. Виросло так перед очима величне місто. Враження подавляюче! Ніби дійсність, ніби казка! Пригадалась мені чудова пісня Гайного, Вінета, затонувшого підморського міста. Отут, здавалось, виринуло воно перед моїми очима з-під моря на тихий світ божий. Над усім лежала безкінечна тишина. Море, як зеркало, а з міста не чути великоміського гамору шуму, як звикло. Немов розцвіла величезна чудова морська квітка отам на воді в м'ягеньких вечірніх променях сонця, повита тужливим голубим пухом, який і далекими горами лягає вечірньою порою.

Я дивився невинним оком на той казочний образ. Рука в руку стояла при мені краянка з Марком. Вони знали, які чуття володіли мною, то ж не псували мені враження, стояли тихо і піднімали его ще навіть своєю мовчавчазністю.

Великий наш корабель став оддалік від пристані на морі. Спустили якори. Від міста кинулись до нас ґондолери зі своїми чайками. Вони орудували ними так скоро, так зручно, просто із малпачою певністю. Ми стали вироюватися із судна. Заметушилось, гамір, рух. Чайки садили одні на другі, здавалось туй туй заповне одна в другу. Тим часом розсотувався той живий клубок сам собою так скоро, як збився до купи і за часок побачили ми ся на міській пристані. Пристань Ке, стоїть між королівським замком, а славнозвісною палатою колишніх венеціанських дожів. Обі палаті збудовані просто з моря вгору. Зараз за королівським замком, з лівого боку, піднімається характеристична вежа-дзвіниця високо понад всіма будинками міста, а з правого боку, за палатою дожів визирає чудова церква св. Марка. Навпроти, за площею стоїть ратуша, на котрій дві великі фігури вибивають клевцями години. Вздовж королівського замку, навпроти церкви св. Марка стелиться одинока на цілу Венецію площа св. Марка. Вона задовга лиш яких двісті кроків, а зі сто кроків заширока. Ціла площа вистелена широкими, орнаментованими плитами, а з трьох боків обведена за будинками в Мавританським стилі, обведеними як під шнурок слупами, споєними вгорі каблуківим склепінням. Попід то крите склепіння ведуть широкі хідники, а за тими стоять вздовж і шири склепи і склепи. Перше, що тут впадає чужинцеві в очі, се рій голубів на площі. Вони жебрають поживи. Хлопці бігають з шульками кукурудзів і виставляють їх на продаж. Гості купують по шулькови, терелять та подають голубам зерно з рук. Голуби метушаться, сідають на руки, на плечі, на голову і рвуться над зерном. Перше, що чужинець звиджує, се та дивна четверогранкою збудована дзвіниця. Вгору йдеться в середині не ступнями, а спохила вгору мурованою підлогою, що провадить поміж стінами. Наполеон I, не хочючи собі псувати ніг, сів на коня і верхівцем добився на вежу. З гори видно ціле велике місто, як на долоні. Воно стоїть цілковито у морі. Лиш на полудне споєє его зі сушею три й половина кілометрів довгий на 222 мурованих склепіння у мілкім морю збудований міст. Тим мостом веде залізний шлях. Дивне враження мається, коли бачиш, як сунеться потяг, здається водою до міста, бо із-за далечини моста не помітно. Доріг тут не видно. Замість них перетинають місто канали, котрими переводиться комунікація на чайках. Між каменицями провадять вузькі вулички, до котрих ледви чи коли загляне світло сонця. Що знов впадає в очі, се дивна тишина сего великого міста. Не чути тут великоміського клеко-ту, шуму і гуку, який вже здалеку зрджує кожде велике місто. Бо дарма тут шукати за кіннями, возами, бриками, фіякрами. Тихо а тихо. Ди-

вишся на отеє чудове місто, здається, немов бись знайшовся де в якім зачарованім місці, про яке лише казки переповідають.

Воджу моїми очима на всі сторони. Сонце на заході. З лягун піднімається легенька прозора пара, що надає містові ще більш таємничого вигляду. Там а там здвигаються гарні бані над численними, виключно в византийськiм стилю збудованими церквами. Отам на морі стоїть як прикутий наш парохід. На ратуши підносять ті дві фігури руки і б'ють сему годину. Все що лиш замітне пояснюють мені якнайкраще краянка і Марко. Отак роззиралися ми на всі сторони, доки сонце не почало тонути у море.

— Ходім в долину, — каже краянка, — за видка оглянемо ще церкву святого Марка.

— Ходім.

Стали ми перед величезною церквою.

— Пригляньтєся ближче тим стінам будови; видите, всі вони виложені мозаїкою із шкляних кісточок.

І дійсно цілий мур церкви зверха і внутру вибитий крашеними кістками зі шкла. Тло з золотих кісточок, а на тім тлі образи в відповідних красках. Підлога також виложена мозаїками, але вже не рівна, поробилися від податливого ґрунту ба горбки ба видолинки. Бо ціле місто збудоване так і добили вперед в мівкий ґрунт моря дубові бервена сторцом, клали відтак дубовий поміст, а на тім аж мурували з моря вгору будинки. Мільйони слупів пішло тут в море і таким чином спустошено ліси ґр Красу.

Стало темніти, а місто почало вбиратися в електричне світло. Засіяли склепи вкруг площі св. Марка, поза Мавританськими аркадами. Пішли ми оглядати. Все приряджено і припишнено з вирафінованим обчисленням на людську психіку, як припишнюється квітка, щоб мотила притягнути. Найбільше займали мене склепи зі скульптурою з білого як сніг мармуру. Як глянути на ті з найбільшою рафінерією угруповані фігури, як заблискотить мрамур буяючим світлом, то так і стрепенешся, а в долонях засвербить! Треба сильнішого характеру, щоб опамнятатися та не стратити рівновагу на точці кишені. Так само приспособлені склепи з цвітами і склепи з морськими здобичами, як коралями, мушлями-скалками і иньшим крамом.

Пішли ми вечеряти. Балакаємо. Коло одинадцяті години каже краянка: «Тепер підемо на площу св. Марка, там концертує щовечора від одинадцяті години музика. Ми зібралися і пішли на площу. Тут променаді і властивий розвиток життя, переложений на пізню нічну пору. Гаряче підсоння не дозволяє инакше. Площа стає залюднюва-

тися. Десь як з-під нір висуваються люди. Все прибране по променадовому. Розкішні а гарні пані, як би нічні богині, ступають гордим гнучким ходом. Вирушила музика поверх того люда і розтаборилася серед площі. Дивовижне незвичайне нічне явище. Рознеслася луна чаруючої італіянської музики, виконаної з такою точністю і докладністю, з таким зрозумінням, з такою істиною і з таким вродженням італіянським майстерством, якого я досі ще не був свідком. На мене зробило се досі не знане, гей би якесь нічне сонне явище, подавляюче враження. Я взяв краянку з одного, а Марка з другого боку попід руку і віддався геть чарам хвилі. То нічне півсвітло на площі; той святошний здвиг народу; та тайна гутірка, яка йде масою; той чар музики скінченої краси; той ясний місяць над нами; ті магічні дрожіння блискучого моря отам за пристанню; ті історичні мури, свідки далекої, але голосної минувшини Венеції; вони кладуться безопорною силою на єство людини, забирають єї в плінь і роблять з неї играшку, лишену всякої відпорної сили, податливу, як м'який віск між пальцями чародія. Треба характеру надлюдини або тупоума, аби не улягти тим тайним чарам, які добираються незаметно до найглибших скриївок душі та не забути на сіру дійсність життя...

От що! Тепер розумію чому славиться Венеція з давних давен славою найрозпустнішого міста. Лиш Генуа відбігла єї в новішій часі незавидну славу.

Але забута нами дійсність життя не забувається як ми, хоть пізно, то таки прийшла і пригадалася, що час іти спати. Ми пішли на Ке і всіли до отвертої гондолі. «Куда?» — питає візник-гондолір. — «Отам до парохода», вказую рукою. — Ваш слуга, — відповідає і звертає блискавкою на отверте море.

Твар моря блискотить блідим відблиском повного місяця над нами. Парохід стоїть чорною нерухомою тінню скали далеко у морі. Мівкі лягуни не дають тяжким суднам зблизитися. Лягунами плывуть сонливо розсіяні гондолі. Від них долітають звуки мандолін, гітар та любовних пісень. Чар. Венециянська скуска, солодке марево. Знов хочеться забути на дійсність. Італійська скуска, гондолір, обертається ніби не хотючи і дивиться своїми, як пекло чорними очима — чи не скажу отуда лягунами гонити-блукати. Але я вказую на корабель рукою. Краянка звернула свої зорі на мене і всміхається.

— Чого смієтеся, пані?

— Тішуся вашою енергією.

— Будете на кораблі ночувати?

— Ні, ми вернемо на нічліг до міста.

— Що буде завтра? — питаю.

— Завтра оглянемо палату дожив, відтак місто, а в полудне на судно з поворотом до Терсту.

— Гаразд.

Тишина. Лиш весло чалапає в морі.

Дриготить вода, мроїться сяєво морем. Якась етерична паморочка снується світом, душею запанувало солодке забуття, італійське «dolce far niente».

Щось шемрає морем, льститься, хлюпоче до чайки вода:

У тайну даль, до мене, до мене,

Забудеш жаль; на морю, на морю

Русалок гай у мене, у мене,

В розкішний рай на море, на море.

Ковть, ковть! — Гондоля причалила до судна. Сон-марево зникло. Я попрощався, вискочив на сходи судна і опинився скоками вмить на покладі. Чайка завернула. Я стояв і дивився за відпливаючими. Вони махали в місячнім блиску білими хусточками, я відповідав їм. Небавом пірнули в блискуче срібло моря і зникли з очей. Я віднайшов свою каюту і положився напівзапаморочений до спочинку.

Рано застав я вже краянку і Марка на площі св. Марка при сніданку. Чекали на мене. Поснідавши, пішли ми містом до «Гранд-каналу». Ідучи вузенькими вуличками

дивився я на дивний спосіб будови того міста. Доми збудовані по італійськи, не виставно, незамітно, не старанно. Дім один в другий, так якби один будинок тягнувся, але один високий, а другий низький. Вулички такі вузенькі, що ледви мають де три особи обминутися. Та й нащо їм ширших? Тут возів не знайдеш. Не конче чисто. Але все, до купи взявши, творить мальовниче враження італійянської вдачі. Прийшли ми до головного каналу, тут життя, гондолі увихаються, як по других містах фіякри головними вулицями. Всіли ми в гондолю і казали їхати вздовж каналу. Вода нечиста, навіть єї чути. Вздовж каналу з одного і другого боку високі камениці одна в другу. Краянка і Марко вказують ба на се, ба на те.

— Он там, palazzo di..., а там палата сьяка, а там така. Оттам палата тої а тої славної родини, з того а того століття. Стоїть вже давно незамешкана, утримувана з пієтизму так, як колись була, палати родин, що грали перед сотками років рішаючі ролі в історії розвою Венеції. Приглядаюся тим «палатам», дивлюся, а то там відпала латка вапна, там вилупилася цегла, коротко, зуб часу робить своє, гризе. Але традиція йде з роду в рід і робить з тих руїн блискучі палати,

блискучі своєю славною минувшиною історію. Дивлючися на ті завмерлі палати, робить все дивне враження, будить цікаві і жалісні чуття. Чується чоловік оттак безпосередньо кинений з теперішності в далеку минувшину, та й на відворот. Живцем завмираюче місто. Вся нинішня блискучість міста, се лиш зрадливе палахкотіння перед кінцем. Венеція вже не жиє, лиш доживає, животіє. Се місто сьогодні єдине на світі, з котрого боку не взяти его. Своім єдиним положенням на морю, своєю сумішкою минувшини з теперішністю, ба своїм нинішнім життям минулого, не має Венеція собі рівні на землі. Занятий такими думками, доплили ми до палати дожів. Висіли і пішли оглядати сю найпишнішу і найліпше утриману палату колишньої венеціанської величі. Вперед попровадили нас через «м і с т о к зітхань» (ponte dei sospiri) в спід під землю до колишніх в'язниць. Тут справдішній лябїринт закамарків, в котрі ніколи день божий не зирнув. Всі ті темні закамарки були призначені для нещасливих пропащих. Тут мешкали за часів святої інквізиції муки, стогони, болі, розпуки, божевілля, смерть. Тут видно ще всякі приряди мук. Кого сюда спроваджено, той світа вже більше не бачив, за то дивився в очі безкінечним мукам, від котрих лиш смерть спасала. Відчиняють двері одні за другими, дивлюсь до в'язниці за в'язницею і причувається мені, що ходить плач, ходить розпука по комірках. В одній комірці кажуть, се в'язниця дожі Marino Falieri, котрий на отім тапчані перележував, нім пішов під гільотину. Я поклався на той тапчан, щоб хоть хвилинку потоваришити пам'яті того замученого голови колишньої венеціанської республіки. Мороз іде душею, а в грудях запирає дух на отсім місці вічної ночі. Ми дійшли до краю. Стоїмо перед вузьким одвірком. «Отут, — каже провідник, — кінчилася драма. Отут, оцими жолобами одвірків бігав колись вгору та в долину ніж, що спадав на шию пропащих. Отут лежало їх тіло, сюда падала відтята голова, а туду кидали трупи в море; туду й спливала кров жертв у воду». Схилився, присвітив і блиснула чорна вода каналу з моря!

— Ходім, — каже краєнка.

— Ходім — відповідаю.

І пішли ми вгору до славних саль тої палати.

Перед входом до головної сали показує провідник в стіні дерев'яні дверці.

— Отут, крізь сі дверці кидали денунціанти свої доноси на людей! — І знов повіяло морозом. Ми ввійшли до сали. Се найбільша саля, яка була коли або є де на світі. Тут стоїть ще тих десять гебанових крісел з величезними плечами вкруг гебанового стола, де радив і

судив «суд десятиох» над тими картками, що їх вкидали донощики крізь те мале віконце. Хто на таку — безіменну — картку попався, той пропав, виходу не було.

Крім сеї найбільшої салі є ще десять иньших великих саль, украшених чудовими алегоричними образами на стінах і стелях. Оглянувши все, вийшли ми на *riaazzett-y*.

Почувшись на вільнім світс Божім, стали наші груди ширшати, а з душі зісунулось якесь давляче марево.

Лишилось нам трохи часу подивитися на Венеціянські шклярні, колись перші і найславніші на світі. Тут виробляють перед очима з топлої чистої і крашеної маси шкла всякі гарні біжутерії. Я купив дрібницю на пам'ятку і ми вернули на площу св. Марка. Треба з Венецією попрощатися, вже близько полудня, а о дванадцятій вертає наш гостинний корабель назад до Терсту. Багато прогульковців спливало вже сюда, а відси на близеньку пристань. Там забирали нас гондолі і відправляли до парохода на морі. Коло судна метушня. З одної гондолі уносяться пісні в супроводі мандолін та гітар. Стоїть висока гнучка білявка і виводить чудовим голосом оперові уривки. Голос пливе чудовими каскадами. Ба знесеться як жайворон у синє небо, ба тьохає і шльохає у морі. Прогульники стоять на покладі і плещуть з одушевлення в долоні, та кидають лірами в долину до гондолі. Декотрі ліри відскакують і зникають у морі. Настрій веселий, ентузіастичний. Нужденна зарібниця «прімадона» прощає нас чудовою піснею: «Венеція, Венеція». Якорі задзуркотіли вгору, корабель став завертати на море. Співачці плещуть пасажири в долоні а гондолери відкликають: «Adio, adio, signori, ажіо». !

Корабель чимраз віддаляється, Венеція тоне в морі. Все стоїть на покладі і не спускає ока з тихої Венеції. Тонуть пристані, поринають камениці, остали лиш величаві бані церков, та на сто метрів висока дзвіниця, *campanila di San Marco*. Вона пару літ опісля завалилася. Тепер відбудовують єї. Але і ті бані, і та дзвіниця не визирали довго верх моря. Зникло все, як би не було. Потонуло місто знов туда, звідки виринали вчера перед нашими очима. Зникло, як у казці, а осталась лиш чарівна згадка в душі, як остає спомин про чарівні оповідання доброї бабусі в душі маленької колись внучки.

Звернули ся наші очі знов на отверте море, тепер ще гладке і смирне; але небавом, коли забіжимо між боввани отвертого моря? Згадка, як острый мороз на майовий цвіт. І от маємо грубу невмолиму дійсність перед нами супроти мрії італіянської романтики за нами! Особливо гляділи женщины затривоженим оком на отверте море. І

коли стали боввани змагатися, то вони позапрятувалися по найбільше до нутра судна, до великої салі. Бо ж кождий мав отверте море добре в тямці, ідучи сюда. І ми пішли до середини. Розвелась гутірка, жарти, співи і музика, захопив всіх прогульковий настрої. Декотрі посідали по закутках до чортівських карт.

При боці стояло гармоніюм. Марко звернувся туду, сів і став водити пальцями по клавішах. Спершу лиш так собі на забавку, але небавом забувся, потону в звуках музичного інструменту і став видобувати з него повні акорди, став їх перемінювати, мішати, чимраз сильніше, чимраз тепліше. Заволоділа ним муза, посипались чудові звуки живими каскадами, розлягся гармонійний гомін по широкій салі. Затих гамір, всі звернулися до Марка. Лиш ті при картах остали при «музиці» карт. Марко зійшов із імпровізованих музичних перебігів на гарну пісню, якою нас прощали італіянські музиканти зі своєю білою «прімадоною». «Венеція, Венеція!» — залунало із соток уст охочих прогульників по цілім кораблі. Запанувало загальне одушевлене. Тут звертає артист знову в иньший бік, нуртує акордами вглиб, знімається жайвороном вгору, сходить на тужні акорди, розвиває свої гарячі чуття і завертає на нашу чудову пісню: «Ой не ходи, Грицю, та на вечерниці». Тишина. Виджу, краянка при міні здригнулася. Я не стямився, не витримав. Схопився, приступив до Марка і став співати з гарячим одушевлінням, цілою душею. Відспівавши дві строфи замовк я, Марко перебіг ще кілька зворотів і затих. Тепер розляглися гучні оплески соток долонь та виклики: «Славно! Herrlich! Bravo!» Одушевлене. Забуло жіноцтво на морську хворобу, хоть боввани били у стіни судна.

Я глипнув на краянку, а вона втирає перлини на твари. Приступаю до неї, беру за руку і кажу з жалем: «Пані, пані, як мені вас жаль! Я обсервую вас, відколи ми пізналися. На вашій душі тяжить якась гірка тайна. Чому не звіритесь? Чей полегшало би на серці».

Вона здригнулася. Глипнула щиро у очі та й каже: «Я знаю, що ви здогадуєтесь... Ви ж знали Мартинка», — вибухло єї раптом із уст.

Я зумівся.

— Щож з тим Мартинком? Він був мій найщиріший друг із студентских часів. Я знав єго, як самого себе.

— Чи знаєте де він тепер і що діється з ним?

— Ні, пані. Як ми розійшлися по скінченню студій у Відні, то й не бачив єго більше, лише чув про него з газет з нагоди будови желізних доріг за Кавказом та й на Сибірі. Студентом будив він найкращі надії. Тим часом пригодилося мені побачити єго нечаяно перед кількома

роками на полонині у наших Карпатах.

— Ви бачили его? — перебула мені нетерпеливо бесіду.

— Я бачив его, на зовсім несподіваним місці та й в сумнім стані.

Стара історія: жіноцтво.

Вона здригнулася, поблідла і закрила долонями твар.

— Вповідайте, вповідайте далі!

— Нема що вповідати. Нещаслива любов, зломане серце, стара історія.

— Прецінь, прецінь. Що знаєте більше?

— Він перебув зі мною цілу ніч на полонині, відкрив всі свої сумні пригоди минувшини, передав мені свої листи і записки, та й пішов від мене другого дня, до — не побачення.

— Кудя, як, що?!

— Не знаю нічого більше, знаю тільки, що его душевний настрої вщував найгірший кінець. Я ті письма его зужиткував опісля у моїх записках під заголовком: «Верховинські згадки».

Вона слухала з найбільшою увагою.

— Що ж було в тих его записках? Сжачить, змилуйте ся!

— Нічого такого. Він змальовує там свою нещасливу любов до якоїсь України Ксені, а відтак до її дочки Одарки.

Немов блискавкою вдарили отсі мої слова на глибоко страдаючу жінку, мені стало жаль її. Я хотів втихомирити терплячу, взяв її долоню в мої руки. Але вона стягнула руку і закрила лице. Ми сиділи в кутику салі на канапці. Марко замішався десь між веселими прогульниками. На нас не звертав ніхто уваги.

Раптом звертається вона до мене з відкритою тварию, глядить допитливо в очі і питає: «Ви знали Одарку?»

— Ні, ласкава пані, не бачив її ніколи.

— Ви знаєте її! — наперла на мене пристрасно.

— Але ж, пані! — Кажу вам виразно: «Не бачив її ніколи!»

— Ви знаєте її!.. Вона... стоїть... перед вами!»

Я витріщив очі. Кораблем розлягся голос дзвінка, що взивав до обіду. Я взяв її попід руку і попросив до столу. Ми йшли мовчки. Рамя її тремтіло, я відчував добре, що в тій хвилі ходило її душею.

Тепер роз'яснилися блискавкою всі загадочні пригоди з сею жінчиною. Ба таки не всі. Той перший припадок з нею, при нашій першій стрічі, таки ще не вияснений. Що збентежило її тоді до крайності? Тоді ж не знала вона нічого про мої колишні зносини з Мартинком.

Ми сіли при одним із безчисленних столів. Марко десь відблукався від нас. Тепер вже не було так много прогульників при купі як пер-

ший раз. Богато остало ще в Венеції, багато поїхало залізною дорогою суходолом. Але загальний настрій коли не живіший, не рухливіший, як туди їдучи. Тепер вже не воювала і морська хвороба так загально, як першої їзди. Хоть деякі на нерви чутливіші особи, звикле жінчини, запряталися і тепер до своїх кают

Кошти тої прогульки і уощення гостей перебрав на себе «австрійський Льюїд», тож їда була добірна, при кінці лився навіть шампан. Гумор, розуміється, підскачів вгору. Я докладав всіх заходів, щоб мою сусідку розбаркати. Вона і сама опанувала свої чуття, як світова дама. З часом приблукався і Марко до нас, та став шуткувати. «А, гарно тіточко, тіточка десь скрилися від мене. Здобувши краянна й забули на сестрінка».

— Іди, іди! Скажи ліпше, що пан краян вірніший і більше прив'язаний до твоєї тітки, як сестрінок.

— Я розумію: але байка, тіточко, коби ми здорові!

Коло столів ішли чимраз голосніші жарти та співи, а молодіж устроїла собі навіть фантові забави. Дивлюся на те все та й думаю: «Всюда однаково».

Корабель впливав вже з отвертого моря у залив. Боввани маліли, втихомирювалися. Прогульки вносилися на поклад і ми пішли туди. Терст вже білівся далеко в закутку залива. Я сидів з Одаркою на клюві покладу і, розглядаючись на зміну сценерії, балакали ми приязно з собою. Вона втихомирилася, а вияснення справи навіть зблизило нас до себе.

— Все мені тепер ясно, пані, Одарко, — даруйте, що так осміляюся, — лиш не розумію першого припадку з вами, при першій нашій стрічі, як ви прислабли були.

— І то хотіли би ви знати!

— Дивується?

— Ні, не дивуюся, лиш не маю охоти вам зраджувати всі криївки жіночого серця.

— Шаную тайни жіночої душі, але признаєте, як світла жінка, що жіночі аргументи не конче стійні в кождім припадку.

— Які ви цікаві.

— Прецінь.

Она призадумалася. Відтак каже зрезігновано: «Най буде... Ми й так більше не побачимось!»

Я кинувся, хотів стримати єї від дальшої бесіди, але нім зрефлектувався, вона додала: «Бо видалось мені, що воскрес переді мною.... Мартинко.... ви так подібні до него!»

Я остовпів. Але парохід прибив до пристані, не було коли рефлектуватися. Я взяв її попід руку і спровадив сходами на пристань. Тут приступила вона зараз до підвозок, всіла з Марком на фіякер, подала мені зворушена руку і розказала візникови їхати. Марко хотів щось казати, але вона звернулася до него, фіякер від'їхав. Я стояв як вкопаний і глядів за ними. Виїжджаючи на ринок, обернулася вона і махнула хусткою, Марко здоймив капелюх, та скоро зникли вони в одну з вулиць і тільки й видів я їх більше.

Діялося вже вечірньою порою. Я походив по місті і вступив до окремої італіянської «костерії». Там застав ще двох товаришів з парламенту, Словінців. Сказали ми собі дати італіянську вечерю. Господар поставив нам велику круглу, обплетену бутельку чудового вина червоного. Ми збули вечір ніби охочо, але лиш я знав, що діялося в глибині моєї душі.

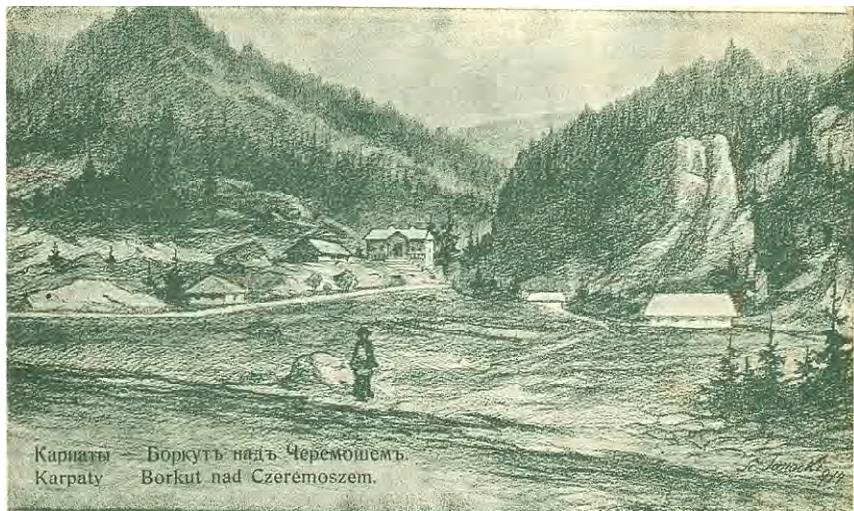
Урадили ми їхати назад до Відня через Постойну (Adelsberg), щоби оглянути тамошню печеру світової слави (Adelsberg- Grotte). Коло десятої години в ночі виїхали ми потягом до Постойни на ніч. Переночувавши там в готелю, сьили рано до омнібусу і виїхали до близької печери. Постойна (Adelsberg) маленьке гірське містечко. Я думав, Бог зна, що за ньмецька околиця, а то чисто словінське містечко в Країні. Вступив я до тої вже в народних школах описаної і змальованої печери. Не буду з'ї описувати, бо то, що там відкривається під землею здивованим очам, не до описання величне. Зараз, кілька мінут від входу, чути дивний, збентежуючий шум: Каскади підземної ріки! Стали ми над берегами тої ріки. Сходимо в долину. Печера освітлена електричними луками. Станеш над рвучою рікою і не знаєш, що діється з тобою. Під землею — над шумлячою рікою! Вода скакає квапно камінням як перестрашена від штучного світла і пропадає зараз десь під землю. Се робить сильне, аж тривожне враження. Ми пішли далы, обійшли печеру через повні дві години і оглянули всі підземні чудеса, що вражають як оповідання казок. Печера за печерою, як сая за салею. Кожда має своє ім'я, кожда береже в собі свої окремі чудеса з вапняних хрусталів, що повиростали з гори, зі стелин печерних склепінь, звисаючи над головами та з долу, виростаючи з вапнистих скель, як ліс вгору. Хрустали тоті блискотять в електричнім світлі, як в зимі сніг на променях сонця. Кождий хрусталевий твір має свої імена, котрі провідники викликають і описують. По двох годинах підземного ходу виринули ми назад на день і світ божий. Враження того, що бачили очі під землею можуть, незабутне.

По сезони

Де добре, добре, а дома найліпше. Де гарно і красно а у моїй, верховині високо над Черемошем таки найкраще. Як ту дитину і по найкращих забавках лиш одно чуття переймає: «До мами, таке і мос з тою Черемошською верховиною».

В Чорногору! На озеро!

Гарні альпійські сторони зі своїми величавими, прямо у небо стріляючими скалистими горами; дивні Красові образи зі своїми фантастичними формами, але все те чогось голе, остре, а Красові краєвиди дишуть просто пущою. Яке нужденне враження робить се, коли дивитися, як гірко люди шпортають в тих скалах, роздроблюють та витворюють штучно плідну землю! Правда, підсоння надолужує ту недостачу. Але я глядів там такі даремно за просторими зеленими полонинами, за пишними буйними смерековими лісами наших гір Карпат. Там образи бистроти, гігантність природи до переляку, тут супокійна, лагідна мила велич; там молодеча доривочність — тут осіле умірковання; там острі, шорсткі скелі — тут заокруглені, мякою зеленню примаєні форми. І не дивота. Альпи геологічно молодий твір, а Карпати нерівно старші, змиті, вирівняні, огладжені гори. Тому там і часті землетруси, бурливість; тут же — осілість, повага, досвід старшого віку. Дивлюся із мого рундучка на то тихе зеркало озерця, на той спокій, який розстелився отуда тими високими полонинами, озареними лагі-

дним сяєвом ранішнього осіннього сонця — і впливається спокій, гармонія, мир і рівновага того милого образу і в мою душу.

Вже осінь, вже перші дні вересня, час рушати. Жаль покидати, а треба. Жаль, оправданий жаль; бо нема милішого лагіднішого образу, як чудовий краєвид гарної, осінньої сонячної пори у Черемошській верховині.

Вчора попрощався з потоками, пстругами аж попід Чорногорою, а нині зберуся, піду на Буркут, гляну на него по купелевім сезоні, піду на Чівчин та потоваришую пастухам при згоні маржини в село — по полонинським сезоні. Нині мають і відтам рушати. Мої клунки вже вислані вчора вперед, нині путникую я сам дальше. Путь готова. Зложена вудку і флет на плече, капелюх на голову, ноги наперед себе та й за провідником-потоком в долину. Але не самотній я. Видите оті хвилі в потоці? Видите, як ловлять вони сонячні промені, видите, як дрочаться з камінням в руслі? Чуєте, як сміються, як співають, як кличуть, яку справили музику? Аж серце тьохкає. Оце є чудові товариші. От так займають вони серце і душу, так щиро товаришують в дорозі.

Зійшли ми на Черемош. Я пішов вгору, вони злились з рікою поплили в долину. Але Черемош шле мені з гори свої шумні хвилі на зустріч. Іду в задумі горі ріки далі. Надходжу до Буркута. Супокій, самота. Нема проходжаючих, не чути голосу, нема гомону, нема знаних лиць, як звичайно. Лавки на променаді опущені, самітні, порожні. Сила чудових смерек, прояснена проміннями ранішнього сонця, хоче говорити, та не спромога, лиш дише лісовим живодайним духом пахучої живиці. Сів я на лавочку, де заставав не раз милих знакомих, що зривались втішно напроти мене. Нема нікого. Лиш за плечима гомонять хвилі, шумить Черемош. Навіть голосу пса не чути, навіть пес не відозветься, не вийде на зустріч! Чогось так тужно! Може, ще зустріну кого на лісничівці або коло кураційного дому, або, може, хоть там вище коло джерела, коло керниці, де ходили гості пити воду, хтось заблукався? Іду тихо, самітньо далі. От там біліє лісничівка, а напроти гуркітлива кругольня над Черемошом. Нема нікого, кругольня тепер тиха, німа, лиш сонце розпаношилося по всіх єї закутках. Потічок воркотить придушеним шумом.

Отам вгорі над потічком стоїть одноповерховий дім кураційний. Вікна замкнені, ніхто не виглядає з них. А там під горбом, під смереками гойданка й не ворухнеться. Перед терасами кураційного дому зільник. По грядочках доцвітають ще астри, розетки, льобелія, фльокс, скабійоза, облиті сонячною ясністю, немов хочуть говорити, немов скаржитися, що так опущені. З вікон не виглядає ніхто, на рундуку

пуста, все німе; стою опертий на поручу першої тераси і роззираюся. Вікна сліпі, рундук глухий, гойданка заспана, цвіти здивовані. Ба, все здивоване, питає німо: відки взявся спізнений щирий гість тут, так далеко й високо у нашій опущеній верховині?

Отам в долині блискотить в сонцю Черемош, за ним пнуться вгору ясно освітлені ліси смерекові, а поверх них визирає ясна полонина. Округи нічого лиш стрімкі смерекові ліси, а тут, в яру згустилось сонячне світло, наповнило яр і тліє тихою не згораючою ясністю. Все повите такою світлою тайною, такою недільною святочністю, що й не знаєш, як знайтися в такому рідкім настрою природи. Роздумую, ні не думаю, а мрію і майнуло душею:

— Казка, казка ходить невидимо яром. Але ж ні не казка! Видно би ознаки казки: закляті князі, невинні дівчата, що клятву знімають, чути би зойки зачарованих душ а тут ні, тут світла тишина, райський супокій.

Ні, се не казка, а тайні весільні сходи сонця з землею. Я схопився і причаївся в тіні червоними ягідками чудово прибраного шкоруха, побачу, що буде? Дивлюся, ходить ясне сонце яром, обнімає теплими променями холодну темну землю. Звеселіла земля, всміхається Великоднім сяєвом. Лежить розкішно, впоює в себе гарячі цілунки сонця. Мріє, тремтить, тоне в розкошах сонячних пестощів. Минає хвиля за хвилю, я ні ворохнуся, стою та впоюю в себе дивні враження. В душі озвалась туга, мигнула тривога: Ану ж добачуть? Розгніваються. І добачили. Мигнула тінь по землі, захмарився яр. Я забрався тихо, вийшов на дорогу. Тінь зникла з яру, розстелилась знов ясність землею, дорога аж горить тихим світлом. Обертаюся і займаю ще раз оком той малий, гарний купелевий заклад.

Дивлюся, а там визирає з вікон жаль, рундуком ходить туга, а зільниками — носиться тоска.

І зійшов жаль з вікон, знеслася туга з рундука в долину, взяли тоску за руки та вийшли на стежку, звернули на дорогу, опинились переді мною, заглянули мені в очі. Я не стямився, серце защеміло. Стало мені жалісно, тужно. Немов за серце щось вхопило, стискало, вривало.

Чим більше вдивлявся я у той німий опущений заклад, у той ранішнім сонцем прояснений яр, у ту невинність і тишину краєвиду, тим глибше вривалися туга і жаль в мою душу. Чим ласкавіше розігрівало ясне сонце землю, цвіти, смереки, тим дужче враження робив отой там скритий в тінях смерек поживклий явір, ті обочама всміхаючі ся кущі червонію ч и х шкорухів. Вони вгиналися під тягарем своїх буй-

них коралевих китиць, ягідок. Зільниками вешталися ще гарні мотилі, дорогою бренили і вигрівалися ще оводи, ніби весною, ніби літом. Але отой пожовклий лист на яворі, оті коралі на шкорусі! Чого хочуть вони?

А той купелевий заклад! Чого зацікавив він? Чого осиротів той зільник, ті лавочки отуда? Чи ж не тліє сонце, не літня теплінь? Ой ні, не обманиш, не здуриш: по сезони! Ще тиждень, ще два, або вже й завтра засвище холод сим гарним яром! Зашумить хуртовина тими смереками, побілить їх зелені віти та вкриє замість теплими ясними променями, студеним білим снігом. І пішов у тій душній тихій атмосфері холод моєю душею. Чи довго будуть тебе ще носити твої ноги сюда в отсей купелевий гай? Ще красується позолочений лист на яворі, ще всміхаються коралі на шкорусі! Чи довго? На вні і внутрі — по сезони!

Сонце пригрівало тепло, мені стало чогось холодно. Ясність проймала все довкола — мені стало мутно в очах. Серце вривалось. Я обернувся, зійшов в долину, завернув горі Черемошем і пішов мовчки далі. На закруті обернувся, подивився ще раз на опущений тихий купелевий заклад, зняв флет з плечей, притиснув до уст і розляглася яром луна пісні:

*«Прощайте місця, де я прожила
Розкішну хвилю не одну.
Хоть я вас нині, вже опускаю,
Не раз ще мило я вас спімну».*

Ніхто не чув солодких звуків флета, ніхто живий не відзивався до мене, лиш скали вертали відгомоном пісню назад: «Не раз ще мило я вас спімну!» Вони не розуміли її, не приймали пісні. Я обернувся і пішов далі горі ріки. Черемош шумів бистрими закрутами. З Буркута до Чівчина в'ється Черемош з одного в другий закрут, так що мости перепроводжують раз по раз із одного на другий бік. Се найдикиша околиця цілого черемошського об'єму гір Карпат. Небавом стояв я під Чівчином і став негайно лізти стрімким плаєм вгору. Нога за ногою підходив я під високу полонину. Краєвид розточується чимраз більше, за мною відслонилась Чорногора. Вже чую рик худоби, голоси пастухів, що збирають і формують маржину в дорогу із полонини. Вони ще лиш чекали на мене, готові в путь.

Я привитався з ними. Худоба рикала сумно, жаль покидати свободу полонинського світа. Але вона не опиралася, вона знала добре, що прийшов час неминучої розлуки, як ті птахи знають, коли їм час покидати рідну країну. На переді стоїть провідник походу з колоколом на шиї. Він чекає на розказ рушити. Пастирі позбирали терхілу, по-

всаджували на коні, осідлали для мене верхівця і гукнули рушати. Провідник, віл, задзвонив колоколом на шії і похід рушив довгим стягом з полонини. Пастирі засвистали в флюяру тужної гуцулки. Без слів, без гуку ступало все повільним кроком плаєм в долину до Черемоша. Верхами гір, полониною за нами стелилась туга, обнімала все округ нас та лилась і в нашу душу. Флюяри, здавалось, голосять, шльохають. Несказанна осіння туга. Туда наліво далеко темна Чорногора криється туманами, просто наперед нас за Черемошем високі полонини Озірний, Похрептіна, Мігалева, Масний Присліп. Вони покриті осінньою рудою красою. Помарніла весела зелень минулого літа. Отуда Масним Прислопом мріє плай, котрим маємо вертати в село. Зійшовши на Черемош, мусимо туди назад драпатися дуже крутим плаєм вгору.

Сходячи в долину, краєвид чим раз вущає, верхи гір чим раз тонуть десь в спід, небавом обіймив нас старий смерековий ліс з усіх боків. Плай веде стрімко в долину, але худобі байдуже, вона звикла ходити такими дорогами. За годину привітав нас Черемош своїм шумом, ми розтаборилися над його берегами. Довго ми тут не затримувалися, а стали поволі драпатися в дуже стрімкий та скалистий плай на Масний Присліп. Небаром надлетіли хмари, стало перетрясати дощем. Се для худоби навіть добре, легше драпатися вгору, як в спеці.

За годину виринули ми з ліса під полонину. Тут пущено худобу трохи перепастися і відпочити. Потім рушив похід полониною далі вгору. Вже не так стрімко, краєвид розширяє, ширшає. Там а там виринають шпилі найвищих гір під небосклін. Через час відслонився і наш Чівчин, що опустили ми його десь перед чотирма годинами. Він виринав і випростовувався чим раз вище а вище. Стать і вигляд його велика, майже грізна повага. Чогось він такий задуманий, такий темний, немов зачарований велетень зі страшною головою на широких відстрашуючих плечах. Не дармо прозвали його верх, мабуть Волохи, іменем: Гомул (омул), чоловік. Я обернув верхівця і дивився довго на него. Він робить могутнє враження, аж серце заб'ється, як глядіти так відси на його могутність, повагу, супокій. Враження його постати чи не перевищує навіть саму Чорногору. Він зморщив чоло і закурив собі, повив голову білим туманом. Хвилями надлітали й сюда мраковини та трясли, як порохом дрібними краплинами. По тім щезає все і знов засіяє сонце. На траві лежить брилянтова ніжна тканина крапельок і грає веселки. Наша череда тягнеться повільним стягом вгору, доходить до хребта Масного Прислопа. Із Чорногори тягне студеним вітром. Хребет полонини тягнеться до Тарнички з годину. Хмари надлітають з

Чорногори все клубами та мрячать хвилями. Ми сунемось мовчки, лиш часами заричить сумно худоба, заграє тужно флюярка. Я поскорив конем, бо почало густіше мерчіти, лишив похід і достиг плаю «Му-сірний», що веде вже з полонини в сільце Шикмани. Тут не можна вже на коні сидіти, треба вставати і вести коня за собою. Се не вигідно. Я прив'язав мого верхівця до смереки і пустився сам в долину. Пастухи вже найдуть его на плаю, відв'яжуть і зведуть в село. Плай тяжкий, крутий, місцями вритий в землю за 2, 3 хлопи, веде поміж старими високими смереками. З верха трусить хвилями. Я закинув капузу з накидки на голову, що лиш ледви очі виглядають та й махаю самотній жваво в діл, аж твар палахкотить. Десь на половині плаю надоганяю гуцулку з неліпкою на мотузі. Телиця давнього простого хову гуцульського, опирається, женщина тягне єї тяжко за собою, торгається з нею. Надходжу, дивлюся, а то гарна гуцулка — молодиця у займаючим своїм мальовничім строю. Вона насоталася з телицею так, що лице аж палиться кров-мо- локом краскою. Я зрівнявся з молодицею.

— Слава Ісусу, гарна молодице! — «Навіки, Богу, слава», — відповідає дзвінким приємним голосом.

— А куда молодичко?

— Та в Довгополе, любий паночку.

— Ов, то маєте ще добрий кавалок манджати.

— Ой маю, маю, а вже м ся геть засапала з тим сарнєм.

— А звідки згоните ту телицю?

— Та аж з Штефульця, паночку, — значить іде з дальшої полонини, геть за Чівчином.

— Знаєте, що мені дивно з вас, молодичко?

— Кажіть, паночку.

— Дивно мені, що ви виховуєте ще ото теля давньої простої масті. Тепер же ж майже всюда завели люди тирольську худобу. На тирольській прибуває вдвоє, а обхід коло отсеї никлої маржини не менший, як коло тамтої тяжкої великої худоби.

— Ще більший, паночку, бо то не маржина, а сарнє, верже собою як сотона, що бігає за ним, аж дух запирає. В него нема ні опони, ні перепони, все перелізе або перескочить. А дивіть, як єм ся всотала з ним?

— Смішно мені, молодице; а ви ж чого заходитеся з тим котєм або, як кажете, сарнєм замість гарної тирольської телиці?

— З лінивства, паночку, з чистого лінивства. От є вже коло хати, та й чоловік тримається з лінивства того сарнєти.

Я здивувався такій щирій бесіді.

Теля стало слупом і ані руш з місця, як би обидилося.

— Ану чогось остовпіло? Неволя би те втеля!

Жінка тягне, не може собі дати ради. Раптом глипнула на мене допитливо своїми блискучими гарними очима та й каже в кінці: «От ідете пусто-дурно, паночку, могли бись те підгонити то лукаве сарне, бо ми вже обірвало руки».

Знов стало мені дивно. Чи наївність, чи жіноча рафінерія? Але менше з тим, не надумуючись, кажу: «Чому ж ні? Як гнати, то гнати. Лиш чекайте, най втну собі різку».

Я відступив і втяв гнучкий прут із шкоруха, та й парнув лукаве теля.

— Ану, сарне!

Воно скочило дійсно, як та серна і потропотіло за жінкою покірно, як би єму освятив воду.

— А Біг би вас вкрив, паночку, тепер я відотхну троха від муки з тим лукавим сарнем.

Пішли ми собі свобідно плаєм далі. Я підгоняю теля від часу до часу прутиком та накликом «ану сарне!» Але воно почувши шкорух за собою манджало так жваво з нами, як би нас ішло троє товаришів. От думаю: «Святила би ся фрика, хоть не велика». Молодиця ступає певним кроком поміж вистаючим сильним корінням могутніх смерек, часами скаче з кореня на корінь. Теля і я ступаєм єї вслід. Вона щебе-че справдішньою свобідністю безцеремонної дитини природи. Раптом стала на плаю, глипнула мені в очі та й каже: «А ви, паночку, хто такий: чи фештор чи побережник?»

— Ні, фештор, ні побережник, молодичко.

Вона зумілася, а далі каже: «Та як? Ні фештор, ні побережник? А шо ж такого?»

— От видите, вже так, що ні фештор, ні побережник, — відповідаю з усміхом.

Вона застановилася знов на хвилинку а далі каже: «А шо ж такого, хиба собі таки так свій пан!»

— Ага, таки так свій пан, — кажу.

— Це ше ліпше, — відповіла втішно молодиця. — Видко фешторів та побережників не конче любила на перехід. Далися єї, мабуть добре, в знаки.

— А з котрого кута ви в Довгополю, молодичко? Довгопіль довгий, великий? — питаю єї.

— Я відти, як той ґрунь, знаєте, від Дідової Річки?

— Знаю, знаю, то там на тім ґруни від Дідової Ріки.

— Ага, там, там! Ей ви все знаєте, так якби сь те там були.

— Та чому ж ні, я ж Довгопіль не раз переходив.

Хоть Дідової Річки розуміється з роду ніколи не видів і про неї нічого не чув.

— Ану, сарне! На Дідову Річку! — підганяю теля.

Молодиця, обертається і всміхається, тишиться.

Отак балакаючи, перебігли ми приємно плай і опинились над потоком Мусірним. Небо випогодилось. Небавом достигли ми битої дороги в селі. Тут треба було розставатися. Єї дорога далі в долину, а мене вже добачили з рундука знакомі і витають хусточками.

— Майтеся гаразд, молодице, нам вже розлука.

— Вже, любий паночку? Як мені жаль! Я такого доброго пана ще з роду не здибала! Хто ж мені буде підганяти ото лукаве сарне?

— Не журіться, молодичко, хтось трафиться дорогою, як я на плаю. Такій гарній молодиці лучиться хто небудь в дорозі.

— Та, хто небудь! Я за ким небудь не згоріла, — відповідає з усмішкою, истинно по-жіночому. «Най вас Бог криє, добрий паночку!» Взяла теличку наперед себе і пішла дорогою понад Гринівкою в долину.

Я завернув до хати шурина і властителя Чівчина. З рундучка видів я ще, як виходила молодиця з теличкою поза маленьке сільце, та наближалась до першого закруту. Небавом і зникла в закруті з очей.

Сонце вже над заходом. З верхів спливає вже холодна вечірня струя воздуха і стелиться ярами, долинами. Травники скошені покритись ще раз свіжою, заманливою, ніби весняною зеленню. Вечірні тіні кладуться і розтягуються землею, немов на нічліг. Травниками зацикотіли чвірінки та коники-скакуни проникаючим сонливим концертом, аж лящить та тремтить луна воздухом. Сонце скрило ся, а небом стали виринати перші бліді зорі. Місяць змагається чим раз більше у світло. З Мусірного долітає вже гук пастухів та рик череди з Чівчина. Єї на зустріч вийшов гурток людей, жінок, муцин та дітей. Се ж вертає і їх маржинка з розкішної полонини додому — п о с е з о н і.

ЗМІСТ

Дмитро Стефлюк. Єротей Пігуляк	3
Ярослав Зеленчук. Професор з Чивчина	7
ВЕРХОВИНСЬКІ ЗГАДКИ. Ч. I. В ПОЛОНИНІ	15
I. В ПОЛОНИНІ	16
Водопад	16
Верховина	17
Чівчин	19
Стая	20
Вечір	22
Медвідь а пес	24
Козар а кози	27
Нестійкість повітря	30
Краєвид із Чивчина	31
Тумани	32
Колись а нині	34
Згадки	35
Місяць	35
Я і вона	37
Сироти	38
Готури	39
Буря	40
Відблиск світла	41
«Стара, а все нова історія»	42
ЛИСТИ. Озовись	70
В дорозі уночі	71
На дарабі	71
Пізні цвіти	73
Загадочний замок	76
Блискавиця	77
ВЕРХОВИНСЬКІ ЗГАДКИ. Ч. II. НАД ОЗЕРОМ	91
Передне слово	92
«Любий, Татку»	92
Досвіта	93
Козакове плесо	97
Сокільський	97
Царинка	99
Озеро	108
Повінь	113
Перший пструг	114
Гості	116
«Погуляєм всю ніч»	117
Туча	119
Лісовики	122
З весни у зиму	146
Церква	154
Ой не ходи, Грицю, та на вечерниці	158
В дорозі до Терсту	177
По сезони	193

Науково-художнє видання

Пігуляк Єротей. Верховинські згадки. В полонині, ч. I. Над озером, ч. II. — Косів. Писаний Камінь 2018. — 202 с.

*Книга побачила світ завдяки підтримці
депутата Івано-Франківської обласної ради
Басараба Сергія Михайловича
та директора видавництва «Писаний Камінь»
Павлюка Михайла Дмитровича.*

Редагування і комп'ютерний дизайн — Михайло Городенко

Підготовлено до друку 13.02.2017. Підписано до друку 23. 02. 2017.
Формат 60x84/16. Папір офсетний. Гарнітура Agial Суг. Друк офсетний.

Видавництво «Писаний камінь» (директор М.Д. Павлюк)
78600, м. Косів, Івано-Франківська обл., вул. Незалежності, №28

Видруковано в ПП «Писаний Камінь» (директор М.Д. Павлюк),
м. Косів, вул. Незалежності, №28

Свідоцтво Державного реєстру серія ІФ №5083
Тел/факс (03478) 2-24-91
E-mail:evrica-pk@ukr.net